

EUROPEAN CONFERENCE

Conference Proceedings

**II International Science Conference
«Problems of modern youth and the latest
methods of assistance»**

September 09-11, 2024

Hamburg, Germany

PROBLEMS OF MODERN YOUTH AND THE LATEST METHODS OF ASSISTANCE

Abstracts of II International Scientific and Practical Conference

Hamburg, Germany
(September 09-11, 2024)

UDC 01.1

ISBN – 9-789-40375-845-9

The II International Scientific and Practical Conference «Problems of modern youth and the latest methods of assistance», September 09-11, 2024, Hamburg, Germany. 172 p.

Text Copyright © 2024 by the European Conference (<https://eu-conf.com/>).

Illustrations © 2024 by the European Conference.

Cover design: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© Cover art: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Stoliar S., Bezvershuk I. Agroecological substantiation of winter rape cultivation in Polissia. Abstracts of II International Scientific and Practical Conference. Hamburg, Germany. Pp. 8-11.

URL: <https://eu-conf.com/en/events/problems-of-modern-youth-and-the-latest-methods-of-assistance/>

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Stoliar S., Bezvershuk I. AGROECOLOGICAL SUBSTANTIATION OF WINTER RAPE CULTIVATION IN POLISSIA	8
2.	Горбась С.М., Прокоф'єв Д. С. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ГІСОПУ ЛІКАРСЬКОГО.	11
ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
3.	Masrar M., Fursov Y.V., Nesterenko V.V. FEATURES OF THE FORMATION OF THE ARCHITECTURE OF EDUCATIONAL COMPLEXES IN BIG CITIES IN MOROCCO	13
4.	Ayoub S., Nos A.I. ARCHITECTURAL METHODS OF FORMING OF MULTIMEDIA LIBRARIES	16
5.	Badreddine K., Smirnova O.V. ARCHITECTURAL TECHNIQUES FOR THE FORMATION OF ADDICTION TREATMENT CENTER IN METROPOLIS	19
6.	Chimaa M.B., Rischenko T.D. ARCHITECTURAL METHODS OF FORMING OF ECO-FRIENDLY RECREATIONAL CENTERS	22
7.	Draidry H., Dudka O.M. ARCHITECTURAL FEATURES OF FORMING OF MODERN LIBRARY COMPLEXES	24
8.	Lifei, Veligotska Y.S., Malik N.O. MODERN TRENDS OF FORMATION OF GENERAL HOSPITALS WITH SUSTAINABLE DESIGN	26
9.	Rihabe E.A., Shkliar S.P. INNOVATIVE METHODS IN THE DESIGN OF MODERN SCHOOL COMPLEXES	28
10.	Salah S., Silvestrova N.P. ARCHITECTURAL FEATURES OF FORMATION OF CULTURAL CENTER IN MOROCCO	30

11.	Макаров А.В., Макарова Т.К. ВЛАШТУВАННЯ СИСТЕМИ ПОЛИВУ САДОВО-ПАРКОВИХ ОБ'ЄКТІВ	32
ART HISTORY		
12.	Лазечко Н.В. СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО БАЯННО-АКОРДЕОННОГО МИСТЕЦТВА У КОНТЕКСТІ ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ	39
BIOLOGY		
13.	Сластін А.О. СУЧАСНІ УЯВЛЕННЯ ЩОДО ЕТІОЛОГІЇ ТА ПАТОГЕНЕЗУ ПАРОДОНТИТУ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)	42
CULTUROLOGY		
14.	Калабура Т.В. ЗРОСТАННЯ КУЛІНАРНОГО КОНТЕНТУ У ВІЗУАЛЬНИХ І СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ У ХХІ СТОЛІТТІ	49
ECONOMY		
15.	Mahas N., Parfenyuk Y. COMPETITION AS A FACTOR IN ENTERPRISE DEVELOPMENT	52
16.	Нодь І.А. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ НАДХОДЖЕНЬ ТА МАКСИМІЗАЦІЇ ДОХОДІВ ВІД ПІДПРИЄМНИЦТВА У СФЕРІ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ	55
17.	Онофрійчук І.І. ПРОБЛЕМИ ЕНЕРГОМЕНЕДЖМЕНТУ В БУДІВНИЦТВІ	58
JURISPRUDENCE		
18.	Вереша Р.В. МЕТОДОЛОГІЯ ВИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ	60
19.	Светлічний І.В., Светлічна Д.І., Светлічна М.І. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МЕДІАЦІЇ ТА УГОДИ ПРО ПРИМИРЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ	64

20.	Ярема О.Г. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА З ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ	70
MANAGEMENT, MARKETING		
21.	Folhina T., Maiev A. ENERGY MANAGEMENT IN UKRAINE: PROSPECTS FOR IMPLEMENTATION TAKING INTO ACCOUNT EUROPEAN EXPERIENCE	73
22.	Lukashevich Y.L. USE OF CULTURAL HERITAGE IN THE HOTEL AND RESTAURANT SPHERE OF TOURISM: FROM THE HISTORY OF THE EUROPEAN EXPERIENCE	78
23.	Samoshkina I., Su Yulong SIGNIFICANCE OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT THEORIES OF THE ENTERPRISE IN MODERN ECONOMIC CONDITIONS	81
24.	Samoshkina I., Zhang Shuai MANAGEMENT MECHANISM THE INNOVATION AND ENTREPRENEURSHIP DEPARTMENTS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN CHINA	84
25.	Грабовська І.В. БАЗОВІ ЕЛЕМЕНТИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В ІННОВАЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА	86
PEDAGOGY		
26.	Bohdan A. LEARNING ENGLISH IN DISTANCE LEARNING CONDITIONS	92
27.	Pertseva N., Chursinova T. FEATURES OF THE MEDICAL STUDENT'S MENTAL HEALTH AND THE EDUCATIONAL PROCESS DURING THE WAR	95
28.	Братковська А.В., Худієнко Ю.О., Бакланова О.Л. РОЛЬ РАНКОВОЇ ЗУСТРІЧІ У ПІДТРИМЦІ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ	97

29.	Владимирова А.Л., Мелькова Л.О. ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДІВ МУЗИЧНО-РИТМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ДИСТАНЦІЙНОМУ РЕЖИМІ	101
30.	Войтович Н.В., Камлук Ю.В., Ляхова Т.В. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ	106
31.	Нагорна Г.О. СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА ВІДНОШЕНЬ ЦІЛІСНОГО ПРОЦЕСУ МУЗИЧНО-ТЕОРЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	112
32.	Галущенко В.І., Фучіджи Л.Ф. СПЕЦИФІКА РОБОТИ ВИХОВАТЕЛЯ В СПЕЦІАЛЬНОМУ ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	114
33.	Дяченко А.Ю. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСОБУ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ УЧНЯМИ 1 КЛАСУ	119
34.	Задкова О.В., Мілакін Н. СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПІЛОТІВ	123
35.	Понепалюк А.А. ПІДГОТОВКА ШКОЛЯРІВ ДО ОЛІМПІАД З ПРОГРАМУВАННЯ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ	126
36.	Семененко Л., Совгіря Т., Коротя В. ОСНОВНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ В СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ ТА УКРАЇНИ	129
37.	Чопенко І. ПРАВОСЛАВНА ВІРА ЯК СВІТОГЛЯДНИЙ МАЯК ДЛЯ МОЛОДІ	135
38.	Шинкарьова О.Д., Шинкарьова Н.Г. ФІТНЕС-ТЕХНОЛОГІЇ ОЗДОРОВЧОЇ СПРЯМОВАНОСТІ – ЕФЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ РІЗНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ	138

PHILOSOPHY		
39.	Жидкова О.О. РИЗИКИ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	141
PSYCHOLOGY		
40.	Saguar D., Saparova G. ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ҚҰРБАНДЫҚ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ	143
41.	Панкова Г.Ш. ПСИХОЛОГІЧНА РЕЗИЛІЄНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК АДАПТАЦІЇ ДО НАСЛІДКІВ ВІЙНИ: ІНДИВІДУАЛЬНІ ТА КОЛЕКТИВНІ АСПЕКТИ	150
42.	Тарасенко Г.С. ПРИРОДА ЯК ОСНОВА ПСИХІЧНОЇ РІВНОВАГИ МОЛОДІ В ЧАСИ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ	154
SOCIOLOGY		
43.	Sorokina O.S. UKRAINIAN STUDENTS AND MUNICIPAL AUTHORITIES OF A FRONTLINE CITY: PROBLEMS AND DIRECTIONS OF INTERACTION	158
STATE ADMINISTRATION		
44.	Грушецький В.В. СМАРТ-МІСТА ЯК МОДЕЛЬ МАЙБУТНЬОГО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД	160
TECHNICAL SCIENCES		
45.	Shkarabura I.M., Zazimko A.V., Ratushnyy A.V. CURRENT STATE OF FIRE HAZARD OF TUNNELS IN UKRAINE	163
46.	Височанська О.В., Волос Ю.Я. СТАН РИНКУ САНІТАРНО-ТЕХНІЧНИХ ВИРОБІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	167
TOURISM		
47.	Конох А.А., Конох О.Є. ТЕХНОЛОГІЯ ТА ЯКІСТЬ ПРОДУКЦІЇ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ	169

AGROECOLOGICAL SUBSTANTIATION OF WINTER RAPE CULTIVATION IN POLISSIA

Stoliar Svitlana

Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor

Bezvershuk Ihor

postgraduate student
Polissia National University

The agroecological justification of winter rape cultivation in Polissya is an important task for increasing the productivity of the agricultural sector in the region. Polissya is characterized by special climatic and soil conditions that affect the development and productivity of this crop.

Winter rapeseed is one of the key oilseeds that provides high yields and significant oil yields, up to 40–45 % of the total seed weight. In recent years, the gross harvest of rapeseed in Ukraine has reached 3–3.5 million tons per year, with Polissya accounting for up to 20 % of the total.

The optimal density of winter rapeseed plants in Polissya ranges from 40–50 plants per 1 m², which helps to better realize the productive potential of the crop. Rapeseed growing conditions in this region depend on annual precipitation, which ranges from 550 to 650 mm, which should be taken into account when choosing a cultivation technology. Temperature conditions also play a crucial role in plant development, as the average daily temperature drops to -5 °C in winter, which affects wintering [1].

The use of modern varieties and hybrids of rapeseed that are resistant to stressful conditions can increase yields to 3.5–4 t/ha. The use of mineral fertilizers at the rate of N₆₀P₉₀K₁₂₀ provides the optimal level of nutrients for the development of rapeseed in Polissya [2].

However, it is important to comply with environmental standards when using agrochemicals to reduce the negative impact on the environment. One of the environmental problems of rapeseed cultivation is soil depletion, so the introduction of crop rotations with the inclusion of legumes helps to restore fertility.

In Polissya, winter rape cultivation is gradually increasing, and the area under this crop occupies an important place in the crop structure. Over the past 5 years, the area under winter rapeseed has increased by 15 %, reaching about 70 thousand hectares in 2023. This is about 12–15 % of the total area under rapeseed in Ukraine [4].

In some regions of Polissya, such as Zhytomyr and Rivne, the area under winter rapeseed ranges from 25 to 30 thousand hectares per year. The main reason for the increase is the demand for rapeseed as a raw material for biodiesel and vegetable oil production, which has increased by 10–12 % in recent years [4].

Rapeseed yields in Polissya range from 3–4 t/ha, which is relatively high for a region with a temperate continental climate. Due to this, the gross harvest of rapeseed

in the region annually amounts to about 240–280 thousand tons, which makes Polissia an important center for the production of this crop in Ukraine [4].

Therefore, it was decided to analyze the dynamics of sown areas, yields and gross harvest of winter rape in the Zhytomyr region for the period 2019–2023 (Table 1). The indicators show a steady growth, which indicates the success of growing this crop in the region. Such positive trends are explained by the increase in the area under rapeseed and higher yields due to modern agricultural technologies.

Table 1.

Dynamics of sown areas, yield and gross harvest of winter rape in Zhytomyr region, 2019–2023

Year	Sown area (ha)	Yield (t/ha)	Gross harvest (thousand tons)
2019	25 000	3,2	80
2020	26 500	3,5	92,75
2021	28 000	3,8	106,4
2022	27 500	3,6	99
2023	30 000	3,9	117

The table presents data on the area under winter rapeseed, yield and gross harvest in Zhytomyr region for the period from 2019 to 2023. The planted areas are gradually increasing, from 25,000 ha in 2019 to 30,000 ha in 2023, which indicates an increase in interest in this crop. Yields are also showing positive dynamics, rising from 3.2 t/ha in 2019 to 3.9 t/ha in 2023. This increase in yields has resulted in higher gross harvests, which increased from 80 thou tons in 2019 to 117 thou tons in 2023. The highest gross harvest was observed in 2023, which indicates the efficient use of resources and improved cultivation technologies. The overall growth of indicators reflects the stable trend of rapeseed production in the region. Improved agronomic practices and weather conditions also had a positive impact on the results.

So, let us note the main features of winter rape cultivation in Polissia:

- ✓ temperate continental climate with annual precipitation of 550–650 mm and average daily winter temperatures down to -5°C;
- ✓ winter hardiness of varieties is important due to the risk of severe frosts and thaws;
- ✓ varieties and hybrids resistant to stress factors and diseases with yields up to 4 t/ha are used;
- ✓ the optimal density is 40–50 plants/m² to maximize the productive potential;
- ✓ fertilizer application at the rate of N₆₀P₉₀K₁₂₀ to ensure optimal nutrient levels;
- ✓ alternation with legumes is recommended to preserve soil fertility;
- ✓ control of pests and diseases that can reduce yields is necessary;
- ✓ deep plowing and soil preparation for good germination are important;
- ✓ the need to minimize the use of pesticides to maintain the ecological balance.

The data analysis shows a steady increase in winter rapeseed production in Zhytomyr region during 2019–2023. The increase in planted areas and yields indicate the optimization of agrotechnical measures and better adaptation of the crop to local conditions. The high yield, which increased to 3.9 t/ha in 2023, contributed to the increase in gross harvest to 117 thsd tonnes. This emphasizes the prospects of growing rapeseed in the region as one of the most important oilseed resources. Further introduction of modern technologies and the right approach to agricultural management will help achieve even better results. However, it is important to take into account environmental aspects and the impact on soil fertility. An integrated approach will ensure sustainable production growth and economic benefits for the region.

References

1. International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT) / M. Gavrylenko et al. Deggendorf, Germany, 2020. P. 136–139. doi: 10.1109/ACIT49673.2020.9208930
2. Ivashkiv IM, Stefanyshyn LS, Korol SV Economic prerequisites for the use of renewable energy resources at domestic enterprises in 127 the conditions of green energy development. *Agrosvit*. 2020. № 13-14. C. 61-65. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13-14.61
3. Environmental responsibility as a prerequisite for sustainable development of agricultural enterprises / Ivashkiv I. et al. *Management Science Letters*. 2020. № 10(13). P. 2973–2984. DOI:10.5267/j.msl.2020.5.028.
4. State Statistics Service of Ukraine. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ГІСОПУ ЛІКАРСЬКОГО

Горбась Сергій Миколайович

к. с-г. н. доцент кафедри садово-паркового та лісового господарства
Сумського Національного Аграрного Університету
зав. навчальною лабораторією садівництва та виноградарства
Сумського Національного Аграрного Університету

Прокоф'єв Дмитро Сергійович

аспірант кафедри садово-паркового та лісового господарства
Сумського Національного Аграрного Університету

Багаторічна гілляста напівкущова рослина родини губоцвітих. Корінь добре розвинений, стрижневий, проникає на глибину до 2-2,5 м. Стебла чотиригранні, прямостоячі, біля основи здерев'янілі, 20-80 см заввишки. Зазвичай кущ має 25-30 стебел. Листки супротивні, дрібні (25-30 мм завдовжки, 3-8 мм завширшки), лінійно-ланцетні із загнутими донизу краями, короткочерешкові, крапчастозалозисті. Квітки дрібні, неправильні, двостатеві з темно-синім, синім, фіолетовим, рожевим або білим забарвленням віночка. Чашечка трубчаста з 5 загостреними зубцями. Маточка з чотирироздільною верхньою зав'яззю і двома приймочками. Тичинок чотири, вони виступають із віночка на 3-5 мм. Суцвіття переривчастоколосовидне, яке складається із несправжніх напівкілець, розташованих по 6-8 штук у пазухах листків. Перехреснозапильна рослина, цінний медонос. Мед належить до кращих сортів. Гісоп має довгий період цвітіння і може бути використаний для закриття безвзяткових періодів протягом пасічницького сезону. Цвіте у червні-серпні. Плід – однонасінний горішок, темно-бурого забарвлення, 1,8-2,5 мм завдовжки. Маса 1000 насінин – 0,8-1,3 г. Походить з Південної Європи. Культивується як лікарська, декоративна і пряноароматична рослина в Україні, Молдові, Середній Азії, на Кавказі та Алтаї. Використовують траву (верхівки стебел до 20 см завдовжки), зібрану під час цвітіння рослини. Сушать при температурі 30-40°C. Сухої сировини виходить 18-20%. Вологість не вище 13%. Строк придатності – 1 рік. Трава містить ефірну олію (0,6-2,0%) із своєрідним сильним скипидарно-камфорним запахом, дубильні і гіркі речовини, смоли, барвники, тритерпенові кислоти, глікозид іссопін, флавоноїди (0,9-1,0%) пігменти, вітамін С, макроелементи (мг/г): К, Са, Mg, Fe, мікроелементи (мкг/г): Mn, Cu, Zn, Co, Mo, Se, Ba. Концентрує Fe, Mo, Se, B. Максимальний вихід ефірної олії дають рослини з білими квітами, мінімальний з рожевими. Її широко використовують у медицині, парфумерно-косметичній та харчовій промисловості, для ароматизації вин та напоїв. Настойки або настої гісопу з лікувальною метою вживають при кашлі, бронхіті, бронхіальній астмі, запаленні та туберкульозі легень, стенокардії, неврозах, ревматизмі, подагрі, поліартриті, гіпергідролізі.

Зовнішньо настій трави використовують для полоскань, промивань і компресів при запаленні очей, стоматиті, захворюваннях глотки, для лікування забитих місць, синців, ран, хвороб шкіри. Молоді, нездерев'янілі пагони, зібрані на початку цвітіння, мають приємний аромат і терпкий гіркуватий смак, тому їх широко використовують у свіжому або сушеному вигляді як приправу до салатів, перших і других страв, при консервуванні овочів разом з кропом, хроном, естрагоном, майораном, а також для ароматизації продуктів переробки плодів. На одному місці гісоп лікарський може рости понад 20 років, але максимальна продуктивність культури складає 5-6 років.

Список літератури

1. Жарінов В. І., Остапенко А. І. Вирощування лікарських, ефіроолійних, пряносмакових рослин: Навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1994. 234 с.
2. Коваленко О. А., Андрійченко Л. В. Продуктивність гісопу лікарського за умов краплинного зрошення в Південному Степу України. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Розвиток аграрної галузі та впровадження наукових досліджень у виробництво», Миколаїв, 17–19 жовтня 2018 р. С. 22.
3. Коваленко О. А., Андрійченко Л. В. Як вирощувати нову пряно-ароматичну культуру гісоп лікарський у південній частині Степу України. The Ukrainian FARMER : партнер сучасного фермера. 2019. № 2 (110). С. 122–123.

FEATURES OF THE FORMATION OF THE ARCHITECTURE OF EDUCATIONAL COMPLEXES IN BIG CITIES IN MOROCCO

Masrar Mehdi

Master's degree

O. M. Beketov National University of Urban Economics in Kharkiv, Ukraine

Fursov Yurii V.,

PhD of technical sciences, Associate Professor

O. M. Beketov National University of Urban Economics in Kharkiv, Ukraine

Nesterenko Vitalii V.,

PhD of architecture, lecturer

O. M. Beketov National University of Urban Economics in Kharkiv, Ukraine

Today educational complexes (EC) in big cities in Morocco refer to integrated facilities that house a range of educational institutions and services, designed to accommodate the needs of large student populations within urban settings. It can combine multiple levels of education (e.g., primary, secondary, higher education), and sometimes include specialized institutions (such as vocational schools, research centers, or art schools) within a single, coordinated environment.

Designing an EC in big Moroccan cities involves a blend of traditional and modern architectural techniques. The goal is to create a space that is sustainable, functional, and conducive to learning while respecting the cultural and environmental context of Morocco. Drawing from successful project models within the country, the following techniques and considerations are crucial for developing a modern EC.

In large cities where space is limited, the EC should adopt vertical or high-rise structures to maximize floor space, but must comply with the height requirements of each Moroccan city. Compact layouts ensure that complexes can fit within dense urban environments while still providing all necessary facilities. The Code de l'Urbanisme is the primary legislative document governing urban planning and land use in Morocco [7]. It outlines the regulations for zoning, land allocation, building permits, and construction standards.

EC are often located in densely populated urban areas to serve a large number of students. They are designed to be easily accessible by public transport, with proximity to major roads and public transit hubs. They need to be easily accessible from various parts of the city and should be located near major transportation hubs, like bus stops, tram lines, or metro stations, facilitating easy commuting for students, staff, and visitors.

The layout of the EC is pivotal to its success, where the design integrates various functional zones while ensuring easy accessibility and flow between them. The site plan for the modern educational complex includes a mix of green areas, pedestrian pathways, roads, and essential facilities. Taking into account the landscape location to

provide natural buffers between different zones, enhancing the aesthetic appeal and offering recreational spaces for students and staff. Well-designed pedestrian paths connect all parts of the complex, promoting walkability and safety. In addition to the shaded and wide paths enough to accommodate heavy foot traffic. Efficient vehicular access is crucial, by planning roads to minimize traffic congestion, and to determine the parking areas near entrances to reduce internal traffic, with priority given to pedestrian zones within the campus [2].

Some institutions might include spaces for Islamic studies or cultural education, reflecting the importance of Islamic heritage in Moroccan society.

The idea is to create different buildings housing the academic departments and research facilities are centrally located to optimize accessibility. This centralization reduces the travel time between different departments and facilities. Also, the proximity of administrative offices is strategically placed within both main buildings, ensuring they are easily accessible to students, faculty, and visitors. Beyond serving students, such complexes often function as community centers. They may host cultural events, workshops, and community meetings, fostering stronger ties between the educational institutions and the local community.

In Morocco EC generally do not have specific religious requirements in their architectural design. However, Morocco is a predominantly Muslim country and religious values can influence certain aspects of the design and operation of educational institutions, especially in more traditional or conservative areas. They can include dedicated prayer rooms or mosques (often referred to as masjids) on campus.

In keeping with Islamic principles of modesty, public spaces within ECes, such as cafeterias, common areas, and sports facilities, might be designed to provide a degree of privacy or separation, particularly in areas where men and women might interact.

In some educational institutions, especially at the primary and secondary levels, there may be separate areas for male and female students. This can influence the layout of classrooms, sports facilities, and even entrances and exits.

Moreover, the climate-responsive design ensures natural ventilation by designing large windows, courtyards, and open corridors to enhance natural ventilation, reducing reliance on air conditioning in Morocco's warm climate. Speaking of solar shading, incorporating traditional Moroccan architectural elements like mashrabiya and shaded walkways helps in controlling sunlight exposure, thus keeping the indoor environments cool.

Utilizing locally available materials such as stone, clay, and natural plaster not only reduces costs but also ensures the buildings blend with the local environment. As for green roofs and solar panels, these can be implemented on the larger buildings to promote sustainability, contributing to energy efficiency and reducing the complex's carbon footprint [3].

Despite the urban setting, incorporating green spaces within the complex is crucial. Courtyards, gardens, and rooftop green spaces can provide students with areas for relaxation, recreation, and outdoor learning, improving the overall educational experience.

The architectural features of EC in the big Moroccan cities must balance functionality with cultural and environmental considerations. By integrating traditional Moroccan design elements with modern construction techniques, the complex can provide a sustainable, adaptable, and aesthetically pleasing environment conducive to learning and research. The emphasis on green spaces, pedestrian-friendly layouts, and climate-responsive buildings ensures that the complex not only meets the current educational needs but also remains adaptable for future growth and innovation.

Designing educational complexes in Morocco's big cities requires a thorough understanding of the national and local legislative framework governing urban planning and architectural practices. Adhering to the Code de l'Urbanisme [7], Code de la Construction, and guidelines from relevant ministries ensures that these complexes are not only functional and safe but also culturally resonant and environmentally sustainable. These complexes should contribute to a favorable learning environment while adapting to the rapidly developing environment of Morocco's big cities.

References

- 1.Salama, A. M. (2016). "Transformative Pedagogy in Architecture and Urbanism." Surrey: Ashgate Publishing.
- 2.El Amine, A., & Gharbi, M. (2019). "Sustainable Architecture in Morocco: A Case Study on Integrating Tradition with Modernity." *Journal of Sustainable Development*, 12(4), 45-56.
- 3.Benslimane, O., & Boumeaza, T. (2020). "Green Building Design in Morocco: Challenges and Opportunities." *Moroccan Journal of Architecture and Design*, 8(2), 87-102.
- 4.Radoine, H. (2017). "Architecture in Context: Designing for the MENA Region." Springer International Publishing.
- 5.Ministry of National Education, Vocational Training, Higher Education, and Scientific Research of Morocco (2018). "Guidelines for Sustainable Campus Development in Morocco." Rabat, Morocco.
- 6.Fathy, H. (1986). "Natural Energy and Vernacular Architecture: Principles and Examples with Reference to Hot Arid Climates." Chicago: University of Chicago Press.
- 7.The Code de l'Urbanisme: [Electronic resource]
https://www.gridauh.fr/sites/default/files/u440/3f4e364409786_0.pdf

ARCHITECTURAL METHODS OF FORMING OF MULTIMEDIA LIBRARIES

Ayoub Salhi

Master's degree

O. M. Beketov National University of Urban Economics in Kharkiv, Ukraine

Nos Alona I.,

assistant

O. M. Beketov National University of Urban Economics in Kharkiv, Ukraine

Multimedia libraries go beyond traditional libraries by incorporating a wide range of media formats—such as digital content, audiovisual materials, and interactive installations—into their collections. The design of it presents unique architectural challenges and opportunities, requiring innovative solutions in terms of shape, construction methods, planning structure, and zoning to create dynamic, flexible, and engaging public spaces.

Modern library design starts with user-centric planning. Architects gather insights from surveys and focus groups to create intuitive, welcoming spaces with clear layouts, signage, and seating. Digital interfaces are designed for easy access to online resources, enhancing user engagement and exploration. This approach ensures that multimedia libraries are functional and closely aligned with user needs [1].

Many modern libraries feature dynamic, organic shapes that break away from traditional rectangular forms. These fluid shapes often symbolize the fluidity of information in the digital age. Some are designed as iconic structures that stand out in the urban fabric. These buildings often employ bold geometries and striking facades to create a visual statement

Transparency is a key architectural concept in libraries design, reflecting the idea of accessibility to information. Extensive use of glass in facades and interiors creates a sense of openness and invites the public into the space. This transparency also allows for visual connections between different zones.

Adaptability is also crucial. It must support various activities, so architects incorporate movable partitions and modular furnishings. For example, a room might easily transform from a theater into a workshop, allowing the space to evolve with community needs and events [2]. They are typically organized into zones that accommodate different types of activities. These zones are often designed to be flexible and adaptable, allowing the space to evolve as technology and user needs change.

The integration of advanced technologies is crucial for creating immersive environments. Architectural elements like interactive facades play a significant role, allowing users to engage with dynamic, responsive surfaces. These facades can display real-time information and interactive content, seamlessly integrating digital experiences with the physical space. Robust wireless networks and flexible audiovisual

systems support these features, ensuring a cohesive blend of digital and physical interactions [3].

Sustainability is integral to libraries design. Architects employ passive solar strategies, energy-efficient lighting, and eco-friendly materials to reduce environmental impact. Daylighting systems and rainwater harvesting contribute to healthier, more sustainable spaces [4].

The need for large, flexible, and open spaces in libraries has led to the *adoption of innovative structural systems*. These systems often include long-span structures, such as steel trusses or cable-supported roofs, that minimize the need for internal columns and allow for uninterrupted interior spaces.

Designing for *multifunctionality* is essential. It needs adaptable layouts and modular infrastructure to host a range of activities, from events to exhibitions. A central atrium, for instance, can be reconfigured for various uses depending on the occasion [5].

They can be divided into zones dedicated to different types of media, such as digital zones for computers and multimedia workstations, audiovisual zones for film and music, and traditional reading zones for books and periodicals.

Furthermore modern libraries often include spaces for collaboration and interaction, such as maker spaces, digital labs, and multimedia studios. These spaces are designed to be flexible and can be adapted to host workshops, group projects, or individual work.

Many libraries incorporate exhibition spaces and auditoriums for hosting cultural events, lectures, and multimedia presentations. These spaces are designed to be versatile, with movable walls, adaptable lighting, and advanced audiovisual equipment to accommodate a wide range of activities.

Inclusive design makes libraries accessible to everyone. Features like accessible entrances, wheelchair ramps, tactile signage, and adjustable lighting ensure full participation. Digital interfaces are also designed to be user-friendly for all, although achieving complete inclusiveness remains an ongoing challenge. [6]

In summary, effective multimedia libraries design involves a multifaceted approach that balances user needs, adaptability, technology, sustainability, and cultural sensitivity. The architectural design of such libraries represents a convergence of form, function, and technology, creating spaces that are both visually striking and highly functional. These objects are more than just libraries; they are dynamic, adaptable spaces that support a wide range of activities, from quiet study to interactive collaboration, and are designed to evolve with the changing needs of their users.

References

1. Brown, J. (2021). User-Centric Design in Modern Libraries. *Journal of Architectural Research*, 56(2), 102-115.
2. Smith, A., & Lee, R. (2020). Designing Flexible Spaces: Modular Furnishings and Movable Partitions. *Architectural Design*, 30(4), 45-60.
3. Johnson, T. (2019). Interactive Facades in Contemporary Architecture. *International Journal of Digital Architecture*, 12(3), 77-90.

4. Green, M., & Adams, K. (2022). Sustainable Design Practices in Modern Architecture. *Environmental Architecture Review*, 45(1), 22-34.
5. Taylor, H. (2021). Multi-Use Spaces in Public Architecture. *Journal of Urban Design*, 29(6), 88-99.
6. Robinson, C. (2020). Inclusive Design Strategies for Public Spaces. *Accessibility and Design Journal*, 14(2), 56-71.

ARCHITECTURAL TECHNIQUES FOR THE FORMATION OF ADDICTION TREATMENT CENTER IN METROPOLIS

Badreddine Kamar,

Master's degree
O. M. Beketov National University
of Urban Economics in Kharkiv, Ukraine

Smirnova Olga V.,

Chief of ABaS department, PhD of Architecture, Associate Professor
O. M. Beketov National University
of Urban Economics in Kharkiv, Ukraine

An addiction treatment center (ATC) in a metropolis is a specialized facility that provides care and rehabilitation services for individuals struggling with substance abuse and addiction within an urban context. Designing an ADC in a metropolis involves employing various architectural techniques that prioritize the well-being and safety of patients, while addressing the urban context, privacy, and the complex needs of the facility and also includes a careful balance of functionality, aesthetics, and therapeutic value.

For the forming of architecture of ATC, it is very important to use urban context. In a metropolis, the center must blend into its surroundings without disrupting the urban flow, while maintaining a clear identity and purpose. Selecting a site of center for urban integration involves balancing accessibility with privacy, ecology and ensuring that the location is reachable via public transport while remaining shielded from the city's noise and activity and integrating of green spaces [1].

In dense urban environments, vertical design (high-rise) may be necessary, with different functions distributed across multiple floors. In less dense areas, a low-rise structure with courtyards may be more appropriate, allowing for natural lighting, gardens, and open spaces that enhance the therapeutic environment.

For the ATC nowadays it very important to use modern form of design, for example biophilic. Incorporating natural elements into the object, such as indoor gardens, green walls, and abundant natural light, has been shown to support recovery. It helps create a soothing and stress-reducing environment.

In a metropolis, the ATC should blend with the existing architectural fabric. Using materials, scale, and form that reflect the surrounding area helps the building avoid drawing unwanted attention while maintaining its identity as a healing space.

Breaking down the massing of the ATC into smaller volumes helps create a more human scale, reducing the institutional feel. Use of terraces, step-backs, and green roofs helps integrate the building into its surroundings while creating such green space.

Creating a well-organized planning structure of ATC involves establishing clear zones for different functions. Additionally, incorporating flexible spaces that can be

adapted for various therapeutic activities, group sessions, or individual counseling enhances the facility's usability [2]. Also using of clear wayfinding system, natural pathways, and architectural features (e.g., light wells, artwork) to create an intuitive and calming flow throughout the center.

Designing communal areas in ATC is essential for fostering social interaction and connection among patients. Spaces such as lounges, dining areas, and recreational zones should be welcoming and comfortable, encouraging patients to engage [5].

Incorporating therapeutic design elements in ATC is essential for enhancing patient well-being. Maximizing natural light in the premises can significantly uplift mood and promote recovery. Additionally, soothing color schemes utilizing calming hues create a peaceful atmosphere conducive to healing [3]. Adopting a holistic design approach involves incorporating spaces that promote overall well-being.

Implementing sustainability measures in ATC is crucial for promoting well-being and minimizing environmental impact. The use of green building materials ensures a healthy indoor environment by avoiding toxic substances that can affect patient health. Energy efficiency is also vital; integrating energy-efficient systems helps reduce operational costs and the overall carbon footprint of ATC, which are among the most energy-intensive buildings [7].

Architectural techniques for ATC in metropolises must address both the therapeutic needs of patients and the challenges posed by the dense urban environment. Privacy, flexibility, patient-centered design, integration with nature, and the use of advanced technologies are all essential. By employing these techniques, architects can create environments that foster healing while fitting seamlessly into the fabric of a modern metropolis. The architectural formation of an ATC requires careful planning of zones and circulation to balance public access with patient privacy. The volume should integrate with the urban context, while internal spaces need to be flexible, therapeutic, and secure. Prioritizing biophilic design, sustainable practices, and patient-centered layouts will ensure that the facility not only functions well but also promotes healing and recovery in an urban environment.

References

1. Identification of sustainable urban settlement sites using interrelationship based multi-influencing factor technique and gis. [Electronic resource]: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10106049.2023.2272670#abstract>
2. Hospital design considerations. [Electronic resource]: <https://www.linkedin.com/pulse/hospital-design-considerations-dr-salil-choudhary>
3. How to use color psychology in healthcare facilities. [Electronic resource]: <https://windowsight.com/how-to-use-color-psychology-in-healthcare-facilities/>
4. Private practice: designing healthcare spaces that promote patient privacy. [Electronic resource]: <https://www.greshamsmith.com/news-and-insights/private-practice-designing-healthcare-spaces-that-promote-patient-privacy/>
5. Designing the therapeutic space: using layout, color, and other elements to get patients in the right frame of mind. [Electronic resource]:

<https://www.psychiatryadvisor.com/features/designing-the-therapeutic-space-using-layout-color-and-other-elements-to-get-patients-in-the-right-frame-of-mind/>

6. Planning and designing for state of art healthcare facilities- brief overview and suggested framework. [Electronic resource]: <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3a%2f%2findianinstituteofarchitects.com%2fpdf%2fstudy-material%2fplanning-and-designing-for-state-of-art-healthcare.pptx&wdorigin=browselink>

7. Energy efficiency in healthcare institutions. [Electronic resource]: <https://akjournals.com/view/journals/204/45/4/article-p494.xml>

ARCHITECTURAL METHODS OF FORMING OF ECO-FRIENDLY RECREATIONAL CENTERS

Chimaa Mawaheb Bibich

Master's degree

O. M. Beketov National University of Urban Economics
in Kharkiv, Ukraine

Rischenko Tetyana Dmytrivna

Director of ESI ADFM,

PhD in technical Science, Professor

O. M. Beketov National University of Urban Economics
in Kharkiv, Ukraine

Eco-friendly recreational centers (EFRC) offer opportunities for physical activity and exercise, which are vital for maintaining good health. Facilities such as fitness centers, sports courts, and walking tracks are usually included into recreational centers.

By employing innovative eco-friendly architectural methods in EFRC involves incorporating sustainable architecture, thoughtful planning, and green technologies to create spaces that are both environmentally responsible and conducive to recreation.

Overall, creating EFRC are a wonderful initiative that promotes sustainability and environmental consciousness while providing a space for community engagement and leisure activities, and providing accessible recreational opportunities for residents of all ages and backgrounds. By integrating these eco-friendly architectural methods, a recreation centers can serve as a model of sustainability and inspire others to adopt environmentally responsible behaviors in their daily lives. An EFRC is defined by its commitment to minimizing environmental impact and promoting sustainability throughout its design, construction etc.

These centers prioritize the health and well-being of visitors by providing access to outdoor recreation opportunities, green spaces, and nature-based activities. They recognize the therapeutic benefits of connecting with nature and strive to create environments that support physical, mental, and emotional well-being. Furthermore, EFRC provide opportunities for hands-on learning and engagement with nature.

Sustainable recreation centers often adopt an integrated design approach that considers various aspects such as architecture, landscaping, energy systems, and waste management from the project's inception. By incorporating sustainability principles into the design process, these centers can achieve synergies and optimize environmental performance.

Eco-friendly architectural methods play a crucial role in incorporating and influencing green infrastructure elements like rain gardens, permeable pavements, and native vegetation within recreational center designs. By considering the orientation and slope of roofs, architects can design systems that channel rainwater directly into rain gardens or storage tanks for reuse.

Eco-friendly architectural methods are increasingly influenced by the degradation of natural resources and the impacts of climate change, leading to more extreme temperatures and making energy-efficient design critical. In response, architects have incorporated several strategies to reduce reliance on artificial heating and cooling. Eco-friendly recreational centers play a crucial role in promoting sustainable development by minimizing their ecological footprint and conserving natural resources.

Green building refers to the practice of designing, constructing, and operating buildings in an environmentally responsible and resource-efficient manner.

The functional and planning structure of eco-friendly recreational centers encompasses various elements that are essential for ensuring sustainability, functionality, and visitor satisfaction. The functions are geared towards providing diverse and engaging activities for visitors.

Offering community rooms and event spaces or halls for hosting events, meetings, parties, workshops, or classes. These spaces may be rented out to individuals or groups for various purposes, organizing youth programs and activities specifically designed for children and teenagers, such as summer camps, after-school programs, arts and crafts classes, or sports league

EFRC facilities are models of sustainability and environmental responsibility, not only places for exercise and social interaction. These facilities improve guests' health and well-being while reducing their environmental impact through the use of green building techniques and intelligent architectural design. The combination of energy-efficient technologies, green infrastructure components, and outdoor recreation produces a comprehensive setting that supports emotional and physical wellness.

EFRC are designed with a deep respect for the environment, incorporating sustainable practices in every aspect of their planning, construction, and operation. These centers aim to provide a healthy, enjoyable environment for visitors while minimizing their ecological footprint. By employing innovative architectural methods, such centers not only enhance the quality of life for users but also contribute to broader environmental sustainability goals.

References

1. Hantrais L., Kattumuri R., Lenihan A. Th. Sustaining natural resources in a changing environment: effects of weather-related hazards, 2017, p. 2072.
2. Yudelson J. Greening Existing Buildings: improving the efficiency of building systems, U.S. Green Building Council, 2008, p .13
3. arceclima.es/el-edificio-pixel-una-construccion-multicolor-con-el-corazon-verde
4. kndlandscaping.com/sustainable-landscape-design-5-easy-steps-to-eco-friendly-outdoor-spaces/

ARCHITECTURAL FEATURES OF FORMING OF MODERN LIBRARY COMPLEXES

Hamza Draidry

Master's degree

O. M. Beketov National University of Urban Economics
in Kharkiv, Ukraine

Dudka Olena M.,

PhD of Architecture, Associate Professor

O. M. Beketov National University of Urban Economics
in Kharkiv, Ukraine

The architectural design of modern library complexes in urban settings requires a thoughtful mix of symbolic architecture, technology integration, and community-focused spaces. Modern library complexes represent a significant evolution in the architectural, planning, and urban planning landscape. They are no longer just spaces for storing books; they are dynamic cultural and educational centers that serve the broader community.

Modern library complexes often feature iconic, forward-thinking architecture. Architects strive to create buildings that are visually striking and symbolic of knowledge and culture. These designs may include bold forms, extensive use of glass for transparency, and environmentally sustainable materials.

Flexible spaces are a key feature of modern library architecture today. The inside design can be changed to fit different needs of the community. The library can be changed based on different activities, like studying alone or having big workshops or gatherings with the community. This flexibility enhances the library's role as a dynamic space that caters to diverse user needs. The interior design can be highly flexible, with spaces that can easily be reconfigured for different uses. This includes open reading areas, private study rooms, multimedia centers, and community event spaces. The architecture facilitates a seamless transition between different functions.

Modern library complexes are often zoned into different functional areas. These zones may include quiet study spaces, collaborative workspaces, children's areas, and areas dedicated to digital media. The spatial organization is designed to accommodate the diverse needs of different user groups.

Incorporating cutting-edge technology is another critical aspect of modern library design. Digital resources, interactive screens, and virtual reality stations are integrated into the library to provide users with innovative ways to access information and engage with educational content [1].

Modern library complexes are often strategically located within urban centers, making them accessible to a large number of people. They are designed to be integral parts of the community, often situated near public transportation hubs, schools, and other cultural institutions.

In urban planning, libraries serve as community anchors, offering spaces not just for reading and studying but also for social interaction, cultural events, and public gatherings. This makes them key components in the development of vibrant, active urban spaces.

Community engagement is at the heart of the design for this modern library complex. Open plazas and green spaces surrounding the building invite visitors to socialize, relax, and engage in outdoor activities. These outdoor areas are designed to be extensions of the library, offering spaces for public events, performances, and social interaction. By integrating these elements, the library fosters a sense of belonging and connection, making it a vital community hub [2].

Additionally, the use of sustainable landscaping and water management strategies ensures that the library is environmentally responsible. Native plants and drought-tolerant landscaping reduce water usage, while rainwater harvesting systems contribute to sustainability efforts. These strategies not only create an inviting and natural environment for visitors but also align with broader goals of environmental stewardship [3].

Also interactive design is a crucial aspect of modern library complexes, transforming them into dynamic, user-centered environments. This approach emphasizes the creation of spaces that actively engage users, enhance the learning experience, and adapt to the evolving needs of the community.

The architectural features employed in the design of modern library complexes focus on creating adaptable, technology-driven spaces that serve as both cultural landmarks and community centers. By blending symbolic design elements, flexible spaces, and advanced technology, these libraries effectively meet the needs of modern urban communities while fostering learning, engagement, and sustainability.

Modern library complexes are multifaceted in their architectural, planning, and urban planning aspects. They serve not only as places of learning and knowledge but also as cultural and social hubs within urban environments. The design and planning of these complexes are focused on flexibility, sustainability, and integration with the broader urban fabric, ensuring that they meet the evolving needs of contemporary society [4].

References

1. <https://www.snlandplan.com/post/trends-in-library-design>.
2. Kruger, A., & Seville, C. (2012). *Green Building: Principles and Practices in Residential Construction*.
3. <https://www.technearchitects.com/blogs/using-community-engagement-to-shape-public-library-design>.
4. Kaarwan. (n.d.). *Architect's Guide - How to design Libraries*. Retrieved from kaarwan.com.

MODERN TRENDS OF FORMATION OF GENERAL HOSPITALS WITH SUSTAINABLE DESIGN

Lifei

Master's degree

O. M. Beketov National University
of Urban Economics in Kharkiv, Ukraine

Veligotska Yuliia Sergiivna,

PhD of Architecture, Associate Professor

O. M. Beketov National University of Urban Economics
in Kharkiv, Ukraine

Malik Natalia O.

Assistant

O. M. Beketov National University of Urban Economics
in Kharkiv, Ukraine

In our time sustainable design has become a foundation of modern hospital architecture. As healthcare institutions face mounting pressure to reduce their environmental footprint and operational costs, integrating sustainable practices into hospital design has emerged as a key solution. This approach not only addresses ecological concerns but also enhances the well-being and comfort of patients and staff.

The architecture of general hospitals today integrates advanced medical functionality with green building practices, ensuring that the facilities are responsive to the needs of environment.

A main focus of sustainable design of general hospital is energy efficiency. Modern general hospitals are increasingly incorporating advanced energy-efficient systems such as LED lighting, high-performance HVAC systems, and smart building technologies. These innovations significantly reduce energy consumption and operational costs while improving the overall comfort of the hospital environment. For instance, daylight harvesting techniques, where natural light is maximized through the strategic placement of windows and skylights—can reduce reliance on artificial lighting, creating a more pleasant and healthier environment [1].

Alternative critical aspect of general hospital with such design is the use of sustainable materials. Architects use materials that are not only eco-friendly but also contribute to the longevity and health of the building. Recycled, low-emission, and rapidly renewable materials are increasingly being selected for construction and finishes. Moreover, low-VOC (volatile organic compound) paints and finishes are prioritized to improve indoor air quality, which is crucial in healthcare settings [2]. The use of well-insulated materials and high-performance glazing to minimize energy loss. Double or triple-pane windows, reflective roofs, and energy-efficient wall systems reduce heating and cooling demands.

So water conservation also plays a significant role in sustainable hospital design. Modern general hospitals are adopting water-saving technologies such as low-flow fixtures, rainwater harvesting systems, and greywater recycling. [3].

General hospitals are increasingly incorporating renewable energy sources such as solar panels, geothermal energy, and wind turbines. Solar panels, in particular, are used on roofs or integrated into facades to reduce reliance on grid power.

Green building certifications, like LEED, have become benchmarks for sustainable hospital design. Achieving these certifications requires meeting rigorous standards in energy efficiency, water conservation, material selection, and indoor environmental quality. General hospitals that obtain these certifications not only demonstrate their commitment to sustainability but also often benefit from operational cost savings and enhanced public perception [4].

Lastly, sustainable design is intrinsically linked to the health. Green spaces, natural light, and high-quality indoor environments contribute to improved health. Features like noise-reducing materials and improved air quality help create a healing environment, which can positively impact patient recovery and staff performance [5].

Integrating sustainable design into general hospital architecture represents a significant shift towards more responsible and forward-thinking building practices. By focusing on energy efficiency, sustainable materials, water conservation, and green certifications, modern hospitals are not only reducing their environmental impact but also enhancing the health and comfort of their occupants. As these trends continue to evolve, they set a new standard for healthcare facilities, ensuring that hospitals are both environmentally responsible and supportive of the well-being of everyone they serve.

References

1. García-Sanz-Calcedo, J. (2014): Analysis on Energy Efficiency in Healthcare Buildings. *Journal of Health-care Engineering* 5(3): 361–374
2. Eco-Friendly Materials for Healthcare Interiors, 2024. <https://dgvarchitecture.com/eco-friendly-materials-for-healthcare-interiors/>
3. Water conservation technologies at hospitals and Medical facilities. <https://www.monroenc.org/Portals/0/Departments/Water%20Resources/Documents/Water-conservation-hospitals-and-medical-facilities.pdf>
4. Maryam Golbaz. LEED certification and patient wellbeing in green healthcare facilities, *Journal of Green Building* (2020) 15 (4): 3–18.
5. Rawan Suleiman M. J. Exploring the Impact of Environmental Design on Patient Healing: A Systematic Literature Review. 2024, *International Journal of Religion* 5(10):4899-4920
https://www.researchgate.net/publication/382688119_Exploring_the_Impact_of_Environmental_Design_on_Patient_Healing_A_Systematic_Literature_Review

INNOVATIVE METHODS IN THE DESIGN OF MODERN SCHOOL COMPLEXES

Rihabe El Akhal,

Master's degree

O. M. Beketov National University of Urban Economics
in Kharkiv, Ukraine

Shkliar Svitlana P.

PhD of Architecture, Associate Professor

O. M. Beketov National University of Urban Economics
in Kharkiv, Ukraine

Nowadays a modern school complex presents an educational facility that goes beyond traditional school buildings to create an integrated environment designed to meet the evolving needs of students, educators, and the community. It encompasses a range of innovative architectural, planning, and technological elements aimed at fostering a holistic learning experience. Modern school complex designs are significantly different from those of the past, utilizing cutting-edge methods to improve technology integration, flexibility, sustainability, and inclusion. These innovative methods may be categorized according to a number of factors, such as community involvement, technological integration, learning settings, and architectural elements.

Creating flexible learning environments is emphasized in modern schools. These spaces may be rearranged to accommodate a range of instructional activities, including solo and group projects as well as conventional lectures. These changes are made possible by movable walls, modular furniture, and multifunctional rooms, which let schools adapt to changing educational requirements.

Modern school complexes feature a variety of spaces that serve multiple purposes. Classrooms are designed to be adaptable, allowing for different teaching methods and learning activities. This includes spaces for group work, individual study, hands-on activities, and digital learning.

Also nowadays it very actual to use modern zoning of the educational complexes creating centralized areas, often referred to as learning commons, combine library functions with media centers, collaboration spaces, and quiet study zones. These hubs are designed to encourage interaction and foster a sense of community among students.

The distinction between indoor and outdoor areas is becoming increasingly hazy in current school complex architecture. Schools may create a healthy learning environment and facilitate experiential learning opportunities by implementing courtyards, gardens, and outdoor classrooms that provide kids access to nature, fresh air, and natural light.

In densely populated areas, school complexes may be integrated into mixed-use developments, combining educational facilities with residential, commercial, and recreational spaces.

Modern schools use energy-efficient technologies like natural ventilation and sophisticated HVAC with renewable energy sources like solar panels. By lowering operating expenses and lowering the school's carbon impact, these attributes improve sustainability.

Smart classrooms a defining feature of contemporary school architecture is the integration of cutting-edge instructional technology. Digital projectors, wireless networking, and interactive whiteboards allow for multimedia learning and increase student participation in smart classrooms.

Virtual learning environments, educational institutions may expand their reach beyond traditional classroom settings. By facilitating online learning, teamwork, and resource access, these platforms provide flexibility and accessibility in education for all students.

Quiet zones and sensory rooms these places are intended to promote contemplation and relaxation, and they are being added to contemporary school buildings. These spaces enhance the mental and emotional health of kids by providing them with a respite from the sensory overload of a regular school day.

Co-design with stakeholders the success of contemporary school complexes depends on including parents, teachers, students, and community members in the design process. By ensuring that the school matches the requirements and expectations, this participative method creates a more functioning and user-friendly environment.

Community spaces in addition to serving students, contemporary schools are also intended to benefit the larger community. This involves building places like auditoriums, sports complexes, and libraries that may be utilized for community gatherings, events, and activities.

In conclusion, modern school complexes are designed with creative techniques that prioritize the creation of inclusive, adaptable, and sustainable spaces that facilitate a variety of learning activities and can adjust to the ever-changing demands of education. With the integration of cutting-edge technology, a focus on student welfare, and community involvement in the planning process, these school complexes are prepared to offer a future-ready education that accommodates the various requirements of each and every student.

References

1. Johnson, A. "Flexible Learning Spaces in Modern School Design: Adapting to Future Educational Needs." *Journal of Educational Architecture*, 2021, pp. 23-29.
2. Smith, R. "Sustainable School Design: Integrating Green Building Practices." *Journal of Environmental Education*, 2020, pp. 35-42
3. Lee, C. "Community Engagement in School Planning: A Participatory Approach." *Journal of Urban Education*, 2019, pp. 15-21.

ARCHITECTURAL FEATURES OF FORMATION OF CULTURAL CENTER IN MOROCCO

Salah Salmi

Master's degree

O. M. Beketov National University of Urban Economics
in Kharkiv, Ukraine

Silvestrova Natalia P.,

Lecturer

O. M. Beketov National University of Urban Economics
in Kharkiv, Ukraine

The establishment of a cultural center in Morocco represents a vital step toward preserving the nation's rich heritage while meeting contemporary community needs. Such center should serve as a dynamic space where tradition and innovation intersect, reflecting Morocco's commitment to nurturing its diverse cultural expressions and adapting to an evolving future [1]. The architectural features of forming cultural centers in Morocco was influenced by the country's rich heritage, combining traditional elements with modern design to meet contemporary needs.

Nowadays architects often experiment with combining contemporary styles with traditional Moroccan motifs. This can include sleek, modern forms juxtaposed with ornate, historical details. Also Moroccan cultural centers increasingly incorporate global architectural trends, blending international styles with local identity. Designing of such objects requires blending modern functionality with respect for Morocco's cultural and environmental context.

Architectural features like distinctive motifs, central towers, or dramatic entrances can make the center a landmark and focal point for cultural engagement. Environmental considerations are crucial due to Morocco's varied climate. Sustainable practices, such as passive cooling, local materials, and water conservation, are essential for creating an eco-friendly space. Clustering related spaces—like exhibition halls and performance venues—can enhance the cultural experience, encouraging interaction and supporting both spontaneous and planned events. Finally, the design must be adaptable to evolve with changing community needs and cultural trends. Modular and multi-purpose spaces will ensure the center remains relevant and responsive to the dynamic cultural landscape [2].

One the main features of formation of cultural centers in Morocco is using elements of traditional Moroccan architecture, such as arches, mashrabiya (lattice screens), courtyards, and zellige tiles. These features reflect the country's Islamic, Berber, and Andalusian heritage. One key architectural technique that can be employed is the use of mashrabiya screens. These intricately carved wooden lattices, traditionally used in Moroccan architecture, allow for natural light to filter into the interior spaces while maintaining privacy and reducing glare. It screens also facilitate passive cooling by allowing air to circulate, which is particularly beneficial in Morocco's hot climate.

Incorporating this element into the cultural center will not only enhance its aesthetic appeal but also demonstrate a respect for traditional design that is both functional and environmentally conscious [3].

Another important technique is the integration of courtyards and open-air spaces within the center's design. Courtyards have long been a staple in Moroccan architecture, providing serene spaces for relaxation and social interaction. In the context of the cultural center, courtyards can serve as versatile areas for outdoor exhibitions, performances, or casual gatherings, creating a seamless blend between indoor and outdoor environments. The presence of greenery and water features in these spaces can further enhance the atmosphere, offering a cool respite from the heat and a connection to nature [4].

The use of local materials is another essential architectural approach that aligns with Morocco's cultural and environmental ethos. By sourcing materials such as terracotta, zellige tiles, and rammed earth from local suppliers, the center will not only reduce its carbon footprint but also support the local economy. These materials are not only sustainable but also deeply rooted in Moroccan craftsmanship, allowing the center to showcase traditional techniques in a modern context. Their natural thermal properties will help regulate indoor temperatures, reducing the need for artificial cooling and heating [5].

By integrating these architectural techniques with local culture, environmental awareness, and functional design, Morocco's cultural center can become a landmark institution that honors its heritage while embracing future developments.

The architectural features of formation of cultural centers in Morocco bridges the past and the future, combining traditional elements with modern design techniques. These buildings serve as vital urban nodes, promoting cultural exchange and artistic expression while offering functional, flexible, and sustainable spaces.

References

- 1.Mokhtar, A. (2019). Architectural Heritage and Modern Design: Case Studies from Morocco.
- 2.El Amrani, I., & Boudiaf, K. (2018). Sustainable Architecture in Morocco.
- 3.Benbrahim, M. (2020). Cultural Centers as Urban Landmarks.
- 4.Mouline, N. (2021). The Integration of Traditional and Contemporary Design Elements in Moroccan Cultural Centers. *International Journal of Architecture and Urbanism*.
- 5.El Hachimi, H. (2022). Environmental Design Considerations for Moroccan Cultural Centers.

ВЛАШТУВАННЯ СИСТЕМИ ПОЛИВУ САДОВО-ПАРКОВИХ ОБ'ЄКТІВ

Макаров А.В.

канд. тех. наук, ст.викл. кафедри цивільної інженерії, технологій будівництва і захисту довкілля, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет,

Макарова Т.К.

канд. с.-г. наук, доцентка кафедри цивільної інженерії, технологій будівництва і захисту довкілля, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет,

Для обґрунтування необхідності зрошення при проектуванні будівництва садово-паркових об'єктів необхідно зіставити два основних елементи водного балансу території: витратний (випаровуваність) і прибутковий (атмосферні опади). Суму атмосферних опадів за вегетаційний період P визначають за їх місячними значеннями. Для визначення величини випаровуваності E за місячні періоди з достатнім ступенем точності можна скористатись формулою М.М.Іванова

$$E_m = 0,18(t_m + 25)^2 \cdot \left(1 - \frac{a_m}{100}\right), \quad (1)$$

де t_m – середня температура повітря за місяць, °С;

a_m – середня за місяць відносна вологість повітря, %.

За обчисленими даними визначають індекс посушливості

$$K_c = \frac{\sum E_m}{\sum P}, \quad (2)$$

де $\sum E_m$ – випаровуваність за вегетаційний період, мм;

$\sum P$ – сума атмосферних опадів за той же період, мм.

Якщо величина індексу посушливості K_c для даного району виявиться більше одиниці, то необхідне зрошення. У випадку, якщо K_c дорівнює або близьке до одиниці, необхідно проаналізувати динаміку опадів протягом вегетаційного періоду і хід сумарного випаровування відповідних рослин і, при необхідності, призначити додаткове зволоження ґрунту в окремі періоди вегетації.

При планування будівництва садово-паркових об'єктів найчастіше використовують наступні рослини: дуб червонолистий, ялиця Нордмана, сосна кримська, ялина колюча, ялина європейська, модрина європейська, береза бородавчата, сакура рояв бургунд, клен рояв ред, клен червоний японський, верба Хакуро-нішики, туя Смарагд, туя Бабант, ялівець Блю Ероу, сосна гірська Gnom, бансай, туя куляста Хозері, горобина мультиштамб, калина звичайна,

гортензія хуртовина, ялівець «Old gold», ялівець Тамаріцифіолія, ялівець Лайм Глоу, лаванда вузьколиста, туя східна, злаки та інше.

Атмосферні опади є основним джерелом поповнення запасів ґрунтової вологи, тому у більшості випадків застосовують дощування, як доповнення до атмосферних опадів. Однак дощування потребує великих енергетичних і капітальних затрат, тому останнім часом в Україні застосовують, краплинне зрошення, що має ряд переваг.

При розрахунках режимів зрошення і техніки поливу при локальному зволоженні необхідно враховувати особливості способу подачі води.

При застосуванні смугового зволоження, коли не враховується відстань між окремими крапельницями-водовипусками частку площі, що підлягає зволоженню, розраховують за формулою

$$S = \frac{l_k}{a}, \quad (3)$$

де l_k – ширина смуги зволоження поливної стрічкою, м;
 a – відстань між краплинними стрічками, м;

В зв'язку із різноманітністю вирощуваних рослин при ландшафтному дизайні (різна схема посадки, терміни, умови зволоження) буде різна частка живлення для різної рослини. Ширина смуги зволоження поливною стрічкою від її витрати, механічного складу ґрунту і тривалості подачі води. Для умов проектування ширина зволожуваної зони може скласти 0,6 – 2 м.

При проектуванні розраховують строки поливів, поливні і зрошувальні норми кожної зони відповідних культур, які вирощується (рис.1).

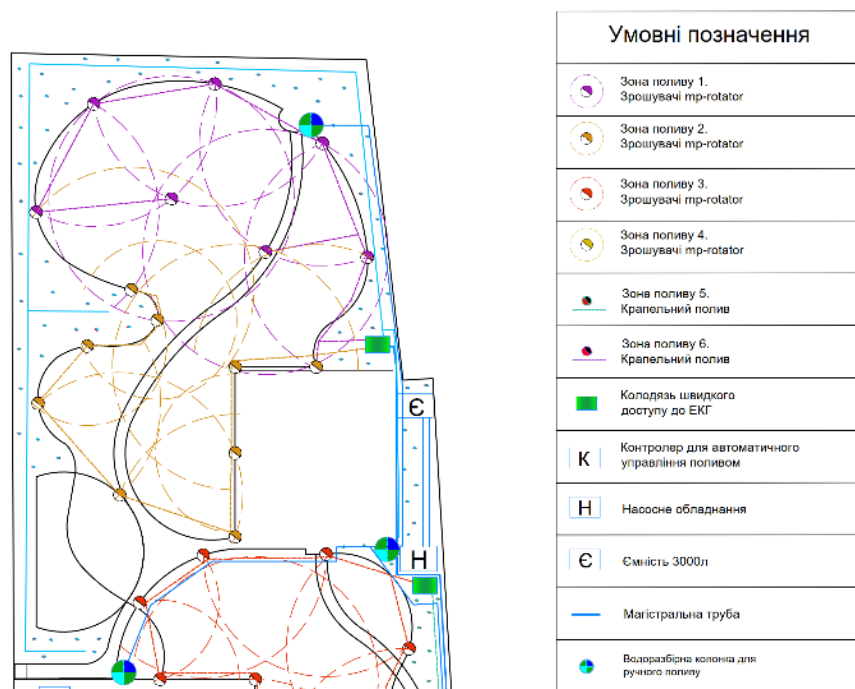

Рисунок 1 – Приклад фрагменту влаштування зон поливу

Поливна норма – об'єм води, який необхідно подати на один гектар зрошуваної площі за один полив. Її вимірюють в м³/га або мм шару води. Величина поливної норми залежить від водно-фізичних властивостей ґрунту, рельєфу, сільськогосподарської культури, способу і техніки поливу.

Розрахункове (як правило, найбільше) значення поливної норми можна визначити за запропонованою О.М. Костяковим формулою

$$m = 10\gamma H(\beta_{НВ} - \beta_{доп}) \cdot S, \quad (4)$$

де m – розрахункова поливна норма, мм;

H – розрахункова глибина кореневмісного шару ґрунту, м;

γ – щільність розрахункового шару ґрунту, т/м³ або г/см³;

$\beta_{НВ}$ та $\beta_{доп}$ – вологість ґрунту, що відповідає найменшій вологоємкості та допустимому порозу висушування, %;

S – частка площі живлення рослин.

Тривалість поливу при краплинному зрошенні визначають за формулою

$$t = \frac{1000 \cdot m}{\eta \cdot q_0 \cdot N_k}, \text{ год.} \quad (5)$$

де η – коефіцієнт використання води, при якісному і своєчасному проведенні поливу можна прийняти $\eta = 1$;

q_0 – витрата крапельниці, л/год.

Строки поливів визначають за інтегральними кривими дефіцитів водоспоживання в залежності від початкових запасів вологи в ґрунті і розрахованих поливних норм, які контролюються за допомогою системи автоматики (рис.2).

Рисунок 2 - Контролер та автоматика системи Hunter (X2-801-E, датчик дощу MINI-CLICK)

Зрошувальні норми розраховують як суму поливних норм за весь вегетаційний період.

Зрошувальну мережу для поливу краплинним способом проєктують у вигляді закритих трубопроводів. Вибір схеми розташування зрошувальної мережі залежить від положення джерела зрошення, рельєфу масиву, параметрів та умов роботи крапельниць-водовипусків.

Закрита зрошувальна мережа на масиві зрошення складається з магістрального, розподільних та ділянкових трубопроводів. Магістральний трубопровід транспортує воду від місця водозабору до зрошуваного масиву розподіляючи її між розподільними трубопроводами. Із розподільних трубопроводів вода йде до ділянкових з підключеними до них краплинними трубками.

Гідравлічний розрахунок зрошувальної мережі здійснюють для встановлення діаметрів трубопроводів, швидкостей руху води, втрат напору в трубопроводах, повного напору насосної станції.

Поздовжній профіль трубопроводу складають для:

- визначення відміток траншеї, верху та осі трубопроводів;
- встановлення об'ємів земляних робіт;
- встановлення місцезнаходження гідротехнічних споруд.

Для забезпечення нормальної роботи закритої зрошувальної мережі необхідно передбачити спеціальні споруди на трубопроводах.

1. Розподільні (оглядові) колодязі або вузли призначені для регулювання розподілу води між окремими ланками закритої стаціонарної зрошувальної мережі. Для цього в розподільних колодязях на початку польових та розподільних трубопроводів різного порядку, що відходять від трубопроводів старшого порядку, влаштовують засувки.

Рисунок 3 – Влаштування оглядових колодязів

2. Гідранти-водовипуски призначені для виводу води із трубопроводів на рівень вище поверхні землі та подальшої її подачі до поливних пристроїв. При краплинному зрошенні відстань між ними залежить від довжини поливних трубок

і їх розташування. На кожному гідранті-водовипуску розташовують засувки за допомогою яких відбувається управління поливами (рис.4).

Рисунок 4 – Влаштування водовипуску

3. Скидні колодязі призначені для звільнення закритої мережі на зимовий період і в разі ремонту. Вода скидається по спеціальному відгалуженню в трубопроводі в природні пониження місцевості, кювети доріг або в колекторно-дренажну мережу, так як спеціальної скидної мережі на зрошувальній системі з закритою мережею не передбачають.

4. Пристрої проти гідравлічного удару – призначені для запобігання або зменшення сили гідравлічного удару, що виникають при раптовому вимкненні насосів або припиненні подачі електричного струму. Гасники удару встановлюють на напірному трубопроводі зразу за зворотним клапаном, який захищає від гідравлічного удару насосну станцію та весь трубопровід.

5. Вантузи призначені для автоматичного відведення з трубопроводу повітря, яке накопичується в ньому. Їх встановлюють на підвищених місцях трубопроводу.

При проектуванні передбачається будівництво зрошувального трубопроводу з поліетиленових труб 1бар, діаметром 25-40 мм

Метод очистки води для систем краплинного зрошення, склад і розрахункові параметри водоочисних споруд і пристроїв встановлюють в залежності від якості води в джерелі зрошення, вимог крапельниць-водовипусків до ступеня її очистки і продуктивності насосної станції з врахуванням технологічних характеристик очисних споруд чи пристроїв і їх техніко-економічних показників.

За основні параметри якості поливної води необхідно приймати вміст у воді грубих плаваючих домішок, піску, зважених речовин і гідробіотів.

При наявності у воді декількох забруднюючих інгредієнтів необхідно передбачати склад споруд, що забезпечили б комплексну очистку води за виключенням очисних пристроїв з однаковими характеристиками.

Вода з вмістом фітопланктону більше 10 млн. кл/л повинна підлягати очистці на мікрофільтрах (рис.5).

Рисунок 5 – Забруднення фільтра фітопланктоном

Для сучасних систем краплинного зрошення найчастіше застосовують в комплексі піщано-гравійні фільтростанції і дискові фільтри.

Насосні станції повинні забезпечувати безперебійну подачу розрахункової витрати води при потрібному напорі, який забезпечує нормальну роботу систем краплинного зрошення. Насосні станції для систем краплинного зрошення будують, як правило, типові. У випадку відсутності типових проектів насосних станцій з необхідною продуктивністю, напором і умовами водозабору розробляють індивідуальні проекти.

Найкраще для даних систем походять насоси типу К. Це горизонтальний одноступеневий консольний насос з одностороннім підводом води до робочого колеса. Насос монтують з відповідним електродвигуном за розрахунковою потужністю і частотою обертання робочого колеса. Зовнішній вигляд насосної установки наведений на рисунку 6.

Рисунок 6 – Насосна станція

Кількість гідротехнічних споруд і запірної арматури на зрошувальній мережі приймаємо деталювальною схемою трубопроводів.

В залежності від матеріалу труб і конструкції стиків застосовують різні способи їх з'єднання і герметизації. Поліетиленові труби з'єднують частіше фітінгами.

Отже, влаштування системи поливу садово-паркових об'єктів є важливим етапом для забезпечення ефективного догляду за рослинністю та підтримання її здорового вигляду. Для того, щоб система поливу працювала ефективно та відповідала потребам рослин, слід врахувати запропоновані ключові аспекти проектування та будівництва.

Список літератури

1. Кір'янов В.М. Організація, планування та управління будівництвом водогосподарських систем. Підручник. – Рівне: НУВГП, 2007. – 244 с.
2. Буряк-Габрись, І. О. Ландшафти містечок східного поділля, сучасний стан і реконструкція. – 2021. – 212 с.
3. ДБН В.2.5-74:2013 Водопостачання. Зовнішні мережі та споруди. Основні положення проектування. Зміна № 1.
4. ДБН Б.2.2-5:2011 Планування та забудова міст, селищ і функціональних територій. Благоустрій територій. Зі Змінами № 1, № 2 та № 3

СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО БАЯННО- АКОРДЕОННОГО МИСТЕЦТВА У КОНТЕКСТІ ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ

Лазечко Назар Володимирович
аспірант кафедри музикознавства та
методики музичного мистецтва
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

У другій половині ХХ століття виконавство на баяні та акордеоні набуло статусу глобального явища в музичній культурі. Сьогодні ці інструменти звучать на найбільш престижних концертних майданчиках світу. У багатьох країнах Європи, Америки та Азії проводяться престижні міжнародні конкурси для баяністів і акордеоністів. Це свідчить про те, що виконавство на цих інструментах стало невід'ємною частиною сучасної музичної культури. З-поміж баяністів минулого і сьогодення є видатні музиканти світового рівня, які зробили значний внесок у популяризацію баяна, розширенню його репертуару та збагачення виразових можливостей інструмента.

Історія баяна-акордеона і виконавства на цих інструментах налічує трохи більше століття, але відзначається такою інтенсивністю та сучасними досягненнями, що вона заслуговує на наукове дослідження. Однак для нас особливий інтерес становить еволюція репертуару для баяна-акордеона. Важливим етапом у розвитку репертуару та всього виконавського мистецтва на баяні стало впровадження готово-виборної багатотембрової конструкції інструмента, яка надає йому унікальне звукове забарвлення. Переосмислення багатьох композиційних прийомів і впровадження нових способів організації музичного матеріалу створили умови для формування нових стандартів інструментального письма та нової семантики музичних образів для баяна.

Баянно-акордеонна творчість в Україні пройшла еволюційний шлях від фольклорних витоків до академічних жанрів, розвиваючись від малих до великих концертних форм, таких як соната, сюїта та концерт. Цей розвиток підтверджується творами відомих авторів таких як А. Білошицький, В. Власов, А. Гайденко, В. Зубицький, В. Підгорний, М. Різоль, В. Рунчак, В. Яшкевич тощо. У результаті з'явився новий напрям музики для академізованого баяна, де значно оновився образно-інтонаційний лад. У творах для баяна та акордеона простежуються тенденції, властиві іншим камерним жанрам: посилення індивідуально-авторського підходу, заглиблення у психологічний світ людини, ускладнення засобів виразності. Також з'явилися нові технічні прийоми, використання додекафонії, атональності, сонористики та оригінальні темброві рішення.

Зокрема В. Підгорний став на шлях симфонізації тематичного матеріалу, завдяки оркестровому мисленню, збагатив баянну фактуру, примусив виконавців чути і передавати на інструменті без регістрів численну темброву палітру симфонічного оркестру (що привело у свою чергу до появи і розвитку якнайтонших умінь і навиків в способах звукодобування), розвивав колористичне мислення, впроваджував в акордеонно/баянне композиторське письмо ускладнену фактуру, насичену поліфонічним розвитком, складною гармонічною мовою, послідовностями альтерованих акордів, ввів прийоми остинатності і секвентності – розробкові принципи, що служать для створення напруженого звучання, що також було новим для п'єс на народну тему.

Цікавий приклад баянної творчості представляє композитор, баяніст, А. Гайденко. Його музика для баяна привертає увагу виконавців і слухачів жанровою та тематичною різноманітністю, яскравим колоритом і глибоким зв'язком з фольклорними джерелами, зокрема слов'янських народів. Характерною рисою його музичної мови є поєднання сучасних засобів музичної виразності з фольклорним матеріалом, який не цитується безпосередньо, а переосмислюється творчо й опосередковано. Сіль композитора, сформований під значним впливом вітчизняної школи та авангардистських композиторів, відзначається використанням народних інтонацій, ритмів, національного колориту та поліфонічних прийомів. Його твори збагачуються сучасним інтонаційним змістом і цікавими фактурними рішеннями. Серед значних творів для баяна варто виділити Концерт для баяна з оркестром і Сонату №1, які відзначаються атональністю, сучасною музичною мовою та побудовані на інтонаціях народного мелосу.

Вагомий внесок у розвиток, популяризації національної культури і зокрема виконавства на баяні-акордеоні становить творчість В. Зубицького. Він є одним з провідних представників неофольклоризму, який в Україні започаткував процес адаптації «нової» музики для виконавців-«народників», розширюючи їхні естетичні горизонти. Нова естетика його творчості відкриває сучасним виконавцям нові перспективи мистецького мислення, сприяє розвитку теоретичних знань і вдосконаленню практичних навичок, а також розширює коло їх образно-художніх уявлень. У свої творчості В. Зубицький революційно оновлює баянно-акордеонну музичну мову через застосування сучасних композиторських технік, збагачує сучасний репертуар оригінальними високохудожніми творами, підвищує якість баянного виконання шляхом синтезу академічного та популярного мистецтва, активізує інтеграційні процеси українського баянного виконавства в європейський культурний контекст та світовий культурний простір.

Яскравою постаттю із унікальним світобаченням та оригінальною художньою концепцією є Володимира Рунчак. Він багатогранна особистість, чітко усвідомлює своє місце в мистецтві і відповідно формує напрямки своєї творчої діяльності. Це проявляється в його різнобічній, енергійній та плідній роботі в художніх (сольних, диригентських, композиторських), музично-просвітницьких та організаційних сферах. Найбільш виразною сферою його

творчості є композиторська діяльність, що характеризується інноваційно-експериментальним підходом, синтетичним мистецтвом і вільним використанням композиційних технік та творчих практик.

Творчість В. Рунчака, завдяки масштабності, концептуалізації і різноманітності жанрових орієнтирів, стає вираженням його духовних та світоглядних орієнтирів, художньо-естетичних настанов і особистісних інтенцій. Ця частина його художньої діяльності відображає постмодерний світогляд і композиторське мислення межі ХХ–ХХІ ст., з характерним універсалізмом, музично-технологічною спрямованістю та орієнтацією на створення синтетичних, інтертекстуальних звукових об'єктів.

Отже становлення сучасного баянно-акордеонного мистецтва пройшов шлях від фольклорних обробок до оригінальних творів великої форми. У цьому процесі особлива увага приділяється самій природі інструмента, яка постійно вдосконалюється, зокрема його багатограним тембровим можливостям, діапазону, а також різноманітним виразовим засобам, таким як штрихи, шумові ефекти та ударні елементи. Крім того, розвивається динамічна амплітуда і стильовий спектр, що дозволяє як зберігати традиції, так і вписуватися в академічне середовище, завдяки новаторському підходу композиторів.

Список літератури

1. Душний А., Пиц Б. Львівська школа баянно-акордеонного мистецтва: довідник. Дрогобич : Посвіт, 2010. 216 с.8.
2. Єрьоменко А. Баянна творчість Анатолія Гайденка: естетичні та жанрово-стильові аспекти : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво». Суми, 2019. 23 с.9.
3. Іванов Є. Академічне баянно-акордеонне мистецтво на Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво». Київ, 1995. 16 с.10.
4. Кужелєв Д. Баянна творчість українських композиторів : навч. посіб. Львів : СПОЛОМ, 2011. 206
5. Сташевський А. Баянне мистецтво в Україні: тенденції розвитку оригінальної музики та індивідуальне втілення жанрово-стильового аспекту у творчості Володимира Рунчака : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво». Київ, 2004. 20 с

СУЧАСНІ УЯВЛЕННЯ ЩОДО ЕТІОЛОГІЇ ТА ПАТОГЕНЕЗУ ПАРОДОНТИТУ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Сластін Артем Олександрович

Аспірант кафедри анатомії і фізіології людини
імені Я.Р. Синельникова ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Здоров'я та краса зубів безпосередньо залежать від стану тканин пародонту, водночас переважна більшість людей різного віку має їхнє порушення. Так, ця патологія поширена майже серед 67,3% осіб середнього і старшого віку та становить серйозну проблему, так як відзначається тенденція до її зростання, досягаючи 98% випадків серед дорослого населення [1]. Прогресуючий пародонтит призводить до втрати зубів, впливає на загальний стан організму, змінює особистісні характеристики і самооцінку пацієнтів та, відповідно, значно знижує якість життя. Захворювання пародонту є однією з важливих проблем сучасної стоматології, так як має клінічні форми які супроводжуються вираженими порушеннями зубощелепної системи та впливають на реактивність всього організму. Місцевий стан тканин пародонтального комплексу залежить від загально-соматичного статусу організму, стану імунної, нервової, ендокринної та інших систем, що визначає необхідність пошуку нових методів та засобів для їх використання у складі комплексної терапії, у тому числі з включенням імуностимулюючої корекції [2]. Встановлення основних причин і механізмів розвитку запальних захворювань пародонту багато в чому визначає основні принципи та напрямки пошуку найбільш ефективних методів лікування та профілактики захворювань пародонту. Найчастіше ефективність лікування визначається не лише професіоналізмом лікаря, а й вибором ефективної протизапальної терапії. Враховуючи високу частоту захворювань тканин пародонту, інтоксикацію та сенсibiliзацію організму, а також недостатню ефективність схем та методів лікування, застосовуваних медикаментозних засобів на сьогоднішній день є актуальним подальший пошук нових підходів та ефективних методів профілактики на основі детального аналізу сучасних даних щодо етіопатогенезу пародонтиту.

Мета нашого дослідження – провести огляд сучасної літератури щодо етіології та патогенезу пародонтиту за для більш ефективного його попередження.

За даними сучасної наукової літератури у розвитку запальних захворювань пародонту значна роль належить як місцевим, так і загальним чинникам [3]. При цьому науковцями виявлено домінуючий вплив саме ендогенних факторів. Серед загальних факторів, які знижують резистентність організму та створюють схильність до виникнення захворювань пародонту, відзначають ендокринні захворювання (цукровий діабет, порушення гормональної функції статевої системи, дифузний токсичний зоб), вагітність, нервово-соматичні хвороби (ревматизм, порушення обміну речовин), захворювання крові, гіповітаміноз С,

В, А, Е, інфекційні захворювання, ожиріння, системний остеопороз, захворювання шлунково-кишкового тракту, серцево-судинної та дихальної систем [3-5]. Багато наукових праць присвячено ролі центральної нервової системи у розвитку запалення пародонту. При цьому нейрогенний вплив на пародонт більшість авторів схильні розглядати як нейровегетативний або нейрогормональний механізм регулювання регіонарного кровообігу [6]. Відповідно до ембріогенетичної теорії, форма патології пародонту (запальна чи дистрофічна) і місце початку захворювання (кісткова тканина або ясенний край) залежать від того, в якому ембріогенетично залежній ланці або системі організму виникають зміни. Також, виявлено генетичні фактори, що призводять до розвитку захворювань пародонту, такі як наявність антигенів HLA-A24; фактор DR4 на 6-й хромосомі; III група крові через знижену кількість лізоциму та секреторного імуноглобуліну А; поліморфізм ацетилтрансферази; анатомічні особливості будови щелеп у осіб арабської, єврейської, татарської, деяких кавказьких національностей [7].

До місцевих факторів ризику виникнення запальних захворювань пародонту відносять зубні відкладення, аномалії та деформації щелеп, дистрофію і скупченість зубів, аномалії прикусу, дрібне переддєнь порожнини рота, виражені тяжі слизової оболонки, аномалії прикріплення вуздечок губ і язика, бруксизм, ятрогенні ретенційні ділянки, шкідливі звички та ін. При цьому, на думку більшості дослідників, провідна роль у розвитку патології пародонту належить все ж таки саме мікробному фактору [5, 8]. Науковці наголошують на прямому зв'язку між запаленням ясен та поганою гігієною порожнини рота, що у подальшому викликає кількісні та якісні зміни мікробіоценозу ясен [9, 10]. Тобто, бактеріальна флора зубного нальоту в даний час розглядається як домінуючий причинний фактор запальних захворювань пародонту, хоча для реалізації її потенціалу, що ушкоджує, також має значення стан захисних механізмів організму. Численними ранніми епідеміологічними дослідженнями доведено залежність ступеня ушкодження пародонту від кількості мікробного нальоту, часу його збереження [10]. Так, мікробіологічне дослідження складу зубної бляшки у осіб із початковою формою запального захворювання крайового пародонту показало велику різноманітність штамів облигатних анаеробних бактерій, з підвищенням частки періодонтопатогенних паличок та коків [9]. Однак, у окремих пацієнтів із поганою гігієною порожнини рота запальні та деструктивні зміни ясен виражені зовсім незначно, а гінгівіт не у всіх пацієнтів згодом переходив у пародонтит. Loesche W.J. стверджував, що стан тканин пародонту залежить від рівня гігієни ротової порожнини, ним запропонована теорія специфічного мікробного складу зубного нальоту [11]. Проте, положення про специфічний бактеріальний патоген слід використовувати обережно, оскільки взаємодія бактерій у складі нальоту є складним механізмом, а мікробіологічні методи дають неповну та не зовсім точну інформацію про склад мікробного нальоту. Наявність у зубній бляшці великої кількості мікроорганізмів веде до розвитку запальної реакції з боку сполучної тканини, що призводить до порушення цілісності зубодесневого епітелію, а також у важких

випадках призводить до утворення пародонтальних кишень, що є важливою клінічною ознакою пародонтиту [10, 11].

Слід наголосити, що деснева рідина, яка є фізіологічним середовищем порожнини рота і утворюється шляхом трансудату сироватки крові, містить мікроорганізми, лейкоцити, ферменти, білкові фракції та мінеральні речовини [12]. Вона формує місцевий імунітет. У присутності великої кількості патогенних мікроорганізмів та продуктів їх життєдіяльності ясенна рідина знижує свої захисні властивості [11, 12].

Велику роль у патогенезі уражень пародонту відіграють медіатори запалення, які руйнують тканини пародонту. Токсичну дію цитокінів на тканини пародонту пов'язують з тим, що вони пригнічують тканинну репарацію, особливо ресинтез сполучної тканини [13]. Деякі автори вказують на прямий зв'язок між накопиченням цитокінів та ступенем дегенеративно-деструктивних уражень альвеолярної кістки при пародонтиті [14]. Однак необхідно зазначити, що поряд із запальними цитокінами існують і протизапальні, баланс яких багато в чому визначає реакцію у відповідь організму на бактеріальну агресію.

Слід зазначити, що при захворюваннях пародонту в слині та ясенній рідині знижується вміст імуноглобулінів, що вказує на несприятливий прогноз захворювання [15]. Неспецифічні захисні фактори слини, такі як лізоцим, муцин, інтерферон, нуклеази, кислі глікопротеїни, бета-лізини та секреторний імуноглобулін А, входять до функціонального поняття «бар'єр колонізаційної резистентності слизових оболонок», у формуванні якого бере участь, з одного боку, нормальна мікрофлора, з іншого епітеліоцити та їх рецептори, комплементарні адгезинів бактерій, які становлять мікробіоценоз конкретного біотопу [16]. Тютюнопаління є одним із факторів ризику розвитку пародонтиту, воно пригнічує судинну реакцію, зазвичай супутню гінгівіту та пародонтиту, і знижує імунну відповідь організму. Нікотин викликає деструкцію тканин пародонту, регулюючи викид цитокініна, що, ймовірно, є поясненням менш виражених запалення та кровоточивості ясен у курців [17]. Таким чином, місцеві та загальні фактори імунологічної резистентності організму впливають як на бактерії, так і на тканини пародонту, при цьому їхня роль у виникненні захворювань пародонту дуже істотна.

Одним із факторів патогенезу запальних захворювань пародонту є порушення мікроциркуляції в тканинах ясен [5,6, 18]. Ще А.І.Євдокимовим (1975) була сформульована судинна теорія розвитку патологічних процесів у пародонті, в якій першорядне значення відводилося морфологічним змінам стінок судин пародонту як результат загального та місцевого атеросклерозу. Ряд авторів пов'язують розвиток хронічних мікроциркуляторних змін у пародонті з порушенням у лейкоцитарно-тромбоцитарно-ендотеліальному рівноваги. У патології при проходженні клітин крові через мікроциркуляторне русло спостерігається їх агрегація та адгезія до ендотелію судин, що можливо призводить до закупорки капілярної мережі з розвитком гіпоксії тканин пародонту [19]. Дослідження останніх років показали досить різноманітний характер порушень мікроциркуляції при захворюваннях пародонту. При цьому

автори вказують, що ранніми ознаками порушення мікроциркуляції є локальний спазм артеріол, венозний застій із розширенням посткапілярів та венул, що супроводжується падінням інтенсивності кровотоку в капілярах. На думку авторів, в осередках запалення пародонту капіляри та посткапілярні венули розширені та звивисті, що носить компенсаторний характер, так як сприяє виникненню ділянок вторинних швидкостей, підвищення процесів газообміну [18, 19]. На думку деяких авторів при пародонтитах тяжкого ступеня спостерігається уповільнення кровотоку та стаз у судинах мікроциркуляторного русла [20]. Відзначено явища проліферації, набухання ендотелію, розшарування еластичних мембран та периваскулярний набряк у судинах мікроциркуляторного русла, внаслідок чого ендотелій стає більш проникним, а це у свою чергу призводить до набряку ясен [20]. При пародонтиті легкого ступеня науковці відзначали запустіння окремих капілярів, явища стазу, венозного застою [21]. Поряд із малозміненими капілярами виявляються судини з незворотними змінами в стінці, а при середньому та тяжкому ступені пародонтиту просвіт зменшується, зовнішній шар потовщується за рахунок розростання субстрату судинної стінки, деякі артеріоли облітеруються. Наростаючий склероз, гіаліноз артеріол та прекапілярів сприяє порушенню окислювально-відновного балансу, розвитку гіпоксії [20, 21]. Ця адаптивна реакція характеризує погіршення кровопостачання, порушення трофіки тканин ясен, що, у свою чергу, викликає накопичення в тканинах вазоактивних речовин. В таких умовах гіпоксії в тканинах пародонту порушується насамперед транспорт кисню, потім запускається каскад біохімічних реакцій, що включають насамперед порушення енергетичного обміну. Цьому сприяє зниження швидкості тканинного дихання, роз'єднання окисного фосфорилування, накопичення недоокислених метаболітів та зміна редокс-систем клітини [20]. Встановлено, що з усіх наслідків та ускладнень гіпоксії найбільш серйозним є інтенсифікація вільно-радикального (перекисного) окислення та пригнічення антиоксидантного захисту біологічних тканин та середовищ [16]. У пацієнтів з різним ступенем тяжкості пародонтиту виявлено порушення в антиоксидантній системі, а саме зміни активності супероксиддисмутази, каталази, малонового діальдегіду, кон'югатів, основ Шиффа та зменшення антиоксидантної активності слини [22]. Виявлено, що переважно впливу перекисного окислення схильні старіючі клітини. Проміжні продукти перекисного окислення, що накопичуються, при одночасному зниженні антиоксидантної активності слини підтверджують зв'язок генералізованого пародонтиту з віком пацієнта. Припускають, що зміни при дефіциті антиоксидантів та старінні прискорюють вікову інволюцію пародонтиту [22]. Окрім того, морфологічний функціональний стан капілярів пародонту залежить від зрілості та дегідратації колагену. Вітамін С є кофактором в ферментативних реакціях, що сприяють дозріванню колагену. З цього випливає, що за нестачі вітаміну С кількість колагенових волокон знижується [23].

Існує механічна теорія розвитку пародонтиту, в якій провідна роль відводиться зниженню інтенсивності жувального навантаження, вказується, що гіпофункція жувального апарату веде до порушення кровопостачання і

деструкції тканин пародонту [24]. Дослідження Н. Ф. Данилевського із співавт. (2000) свідчать про частоту захворювань пародонту при гіпертонічній хворобі, ішемічній хворобі серця та їх поєднанні. Встановлено, що пародонт, нарівні з мозком, серцем та ниркою, є органом-мішенню при гіпертонічній хворобі [25]. Багато авторів відзначають взаємозв'язок патології пародонту із супутніми захворюваннями внутрішніх органів [26]. Виявлено тісний взаємозв'язок патології пародонту із захворюваннями органів шлунково-кишкового тракту, нирок, патології щитовидної, підшлункової залози та яєчників у жінок.

Таким чином, можна зробити **висновки**:

– пародонтит є мікробно-індукованим імунним ушкодженням пародонтального комплексу з великою ймовірністю генетичної та загальносоматичної схильності, що протікає з порушенням вільно-радикальних механізмів у тканинах;

– основна роль в етіології запальних захворювань пародонту належить мікробному фактору на основі прямої залежності між запаленням ясен та поганою гігієною порожнини рота на тлі порушень локальної мікроциркуляції ясен.

Список літератури

1. Qilichovna A.M. The role of pathogenesis in the growth factors of periodontitis disease. *Journal of new century innovations*. 2024, 49(3), 25–32.

2. Глущенко Т.А. Клінічна оцінка ефективності комплексного лікування генералізованого пародонтиту у хворих із метаболічним синдромом. *Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник української медичної стоматологічної академії*. 2022, 22(1 (77)), 72–76.

3. Фера М.О., Фера О.В., Криванич В.М., Костенко С.Б., Кенюк А.Т., Старенький А.Р., Криванич А.В. Дослідження впливу факторів ризику (цукровий діабет, збалансованість режиму харчування, гігієна ротової порожнини) на виникнення генералізованого пародонтиту в осіб віком 45–55 років серед населення м. Ужгород та Ужгородського району. *Проблеми клінічної педіатрії*. 2020, 4(50), 25–33

4. Слобода М.Т., Мінько Л. Ю. Системні захворювання як фактор ризику прогресування захворювань пародонта:(огляд літератури). *Клінічна Стоматологія*. 2020, (3), 23–30.

5. Машенко І.С., Гудар'ян О.О., Кучеренко Т.О. Клінічні, імунологічні та метаболічні особливості загостреного і швидко прогресуючого варіантів генералізованого пародонтиту. *Actual Dentistry*. 2020, (4), 26–29.

6. Li X., Kiprowska, M., Kansara T., Kansara P., Li P. Neuroinflammation: A distal consequence of periodontitis. *Journal of dental research*. 2022, 101(12), 1441–1449.

7. Ramachandran L., Karthikeyan J., Mani A. Genetics and Periodontal Disease: An Explicit Insight. In *Periodontology-Fundamentals and Clinical Features*. IntechOpen. 2021. DOI: 10.5772/intechopen.99266.

8. Hajishengallis G., Chavakis T. Local and systemic mechanisms linking periodontal disease and inflammatory comorbidities. *Nature Reviews Immunology*. 2021, 21(7), 426–440.
9. Rabel A., Kalcher S. G., Mund S. Microbiological study on the prognosis of immediate implant and periodontal disease. *MKG*. 2006, 10(1), 7–13.
10. Jonesn G., Wilson H., Smith S., Brown T.. Periodontitis: Causes, Symptoms, and Steps to Treatment. *Fusion of Multidisciplinary Research, An International Journal*. 2023, 4(2), 445–457.
11. Loesche W.J. DNA probe and enzyme analysis in periodontal diagnostics. *Journal of periodontology*. 1992, 63, 1102–1109.
12. BasicA., Dahlén G. Microbial metabolites in the pathogenesis of periodontal diseases: a narrative review. *Frontiers in Oral Health*. 2023.4, 1210200.
13. Дорогіна О.С. Закономірності імунологічних порушень у хворих швидкопрогресуючим генералізованим пародонтитом з лікарсько-чутливими і лікарсько-резистентними пародонтопатогенними бактеріями. *Вісник стоматології*. 2020, 112(3), 24–29.
14. Ярова С.П., Желдакова А.Д. Роль порушень цитокінової регуляції в розвитку ендотеліальної дисфункції при генералізованому пародонтиті. *Український стоматологічний альманах*. 2013, 4, 29–31.
15. Yin L., Li X., Hou J. Macrophages in periodontitis: a dynamic shift between tissue destruction and repair. *Japanese Dental Science Review*. 2022, 58, 336–347.
16. Герелюк В.І., Кобрин О.П., Кукурудз Н.І., Павелко Н.М., Кобрин Н.Т.. Стан неспецифічної резистентності, вираженість запального процесу та інтоксикації у хворих на генералізований пародонтит. *Клінічна стоматологія*. 2015, 3-4, 113–113.
17. Zhang J., Yu J., Dou J., Hu P., Guo Q. The impact of smoking on subgingival plaque and the development of periodontitis: a literature review. *Frontiers in Oral Health*. 2021, 2, 751099.
18. Немеш О.М., Гонта З.М., Шилівський І.В., Мороз К.А., Мигаль О.О. Окремі аспекти системного етіопатогенезу дистрофічно-запальних захворювань пародонту (огляд літератури). *Запорізький медичний журнал*. 2024, 26 (2), 154–158.
19. Nemesh O.M., Honta Z.M., Slaba O.M., Shylivskyi I. Pathogenetic mechanisms of comorbidity of systemic diseases and periodontal pathology. *Wiadomosci lekarskie*. 2021, 5, 1262–1267.
20. Kernitsky J., McCausland G.. Classification of Periodontal Diseases and Conditions. *Practical Periodontal Diagnosis and Treatment Planning*. 2023. 6–33.
21. Smalley J.W. Pathogenic mechanisms in periodontal disease. *Advances in dental research*. 1994, 8(2), 320–328.
22. Viglianisi G., Tartaglia G.M., Santonocito S., Amato M., Polizzi A., Mascitti M., Isola G. The emerging role of salivary oxidative stress biomarkers as prognostic markers of periodontitis: new insights for a personalized approach in dentistry. *Journal of personalized medicine*. 2023, 13(2), 166.

23. Bădilă A.E., Rădulescu D.M., Ilie A., Niculescu A.G., Grumezescu A.M., Rădulescu A.R. Bone Regeneration and Oxidative Stress: An Updated Overview. *Antioxidants*. 2022, 11, 318.
24. Veljanovski D., Petrovski M., Papakoca K., Terzieva-Petrovska O., Mladenovski M. Assessment of gingival and periodontal health in institutionalized elderly. 2024. URI: <https://eprints.ugd.edu.mk/id/eprint/34311>
25. Гольденберг Ю. М., Щербатих Л. Ю. Гіпертонічна хвороба, як фактор ризику виникнення ушкоджень тканин пародонту. *Проблеми екології і медицини*. 2012, 16(5-6), 58–60.
26. Lohiya D.V., Mehendale A.M., Lohiya D.V., Lahoti H.S., Agrawal V.N. Effects of periodontitis on major organ systems. *Cureus*. 2023.15(9).

ЗРОСТАННЯ КУЛІНАРНОГО КОНТЕНТУ У ВІЗУАЛЬНИХ І СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ У XXI СТОЛІТТІ

Калабура Тарас Володимирович,
аспірант,
ПВНЗ «Київський університет культури»

Індустрія харчових медіа – це набагато більше, ніж розваги та насолода їжею з допомогою інших. Їжа є побічним продуктом сучасної медіакультури та символом космополітичних ідеалів [4]. Електронні пристрої, веб-вміст, інформаційно-комунікаційні технології за останні роки тихо колонізували світ їжі. Медіаконтент також зазнав значних змін [2].

Їжа – це сучасний медіум в соцікультурному контексті, яке стає все більш орторексичним, створюючи нові стосунки між людиною та їжею, перетворюючи їх на справжню нову релігію чи симулякр. Стівен Пул у статті 2012 року для The Guardian під назвою «Let's start the foodie backlash» зазначає, що ми живемо в епоху їжі. Кулінарні програми «роздувають» телевізійні розклади, кулінарні книги перевантажують столи книжкових магазинів, відомі кухарі торгують власними брендами в супермаркеті та кухарі в дорогих ресторанах від Чикаго до Копенгагена є предметом агіографічних профілів у серйозних журналах і газетах [5]. У 2013 р. програми харчування, які належать компанії E.W. Scripps, охопили приблизно 99 млн домогосподарств США і залишаються популярними серед молодих заможних споживачів, які цікавляться мистецтвом і дозвіллям, але, що найважливіше, мають доступ до наявного доходу.

Харчові програми навіть зайняли місце популярних мильних опер і ток-шоу на денному телебаченні. Сьогодні майже в кожній великій телевізійній мережі є програми, пов'язані з їжею, починаючи від «Hell's Kitchen» від Fox до «Top Chef» від Bravo та «Bar Rescue» від Спайка до «Chef's Table» від Netflix. З огляду на такий великий ентузіазм щодо кулінарної культури, дивовижно те, що час приготування американців скоротився за останні 50 років. Незважаючи на це, кількість часу, який американці витрачають на перегляд харчових ЗМІ, зростає. Наша взаємодія з їжею стала більш опосередкованою. Як наслідок, виникає емпіричне відчуження від їжі, що підживлює потребу в більшій кількості харчових медіа та харчових особистостей, деякі з яких беруть на себе роль нових авторитетів у питаннях життя.

За даними каналу «Food Network», який доступний у 155 країнах світу та охоплює 89 млн будинків у США, його веб-сайт відвідують 6 млн унікальних споживачів на місяць. Завдяки таким цифрам канали про їжу стали ідеальною платформою підготовки відомих шеф-кухарів й перетворення їжі на вид спорту. Оскільки знання про їжу та кулінарію ставали все більш важливими в американській культурі, продюсери кулінарних шоу вгледіли можливість створити цікавіші програми.

Їжа та кулінарія почали асоціюватися з відчуттям власної гідності. Їжа перетворилася на з простої потреби та необхідності на засіб самовираження та видимий аксесуар способу життя. Дійсно, харчові медіа стали настільки важливими для трансляції основної харчової політики, що тепер вони впливають на медіа та практику харчової промисловості, а також на маркетингові стратегії «альтернативних» та «традиційних» продуктів харчування.

У 1980-х рр. у кінотеатрах США сталося надзвичайне явище. Народилася нова зірка, але не та кінозірка, яку створював Голлівуд у 1930-х і 1940-х рр. Ця зірка була абсолютно унікальною, зі своїм особливим стилем. Нарешті кіно усвідомило візуальну та художню привабливість їжі та почало знімати фільми, у яких їжа відігравала центральну роль, що призвело до народження нового жанру: фільмів про їжу.

Тут варто почати із запитань: чи є головні герої кухарями (професійними чи домашніми) чи ні, чи повинна їжа займати центральне місце? Це означає, що камера часто зосереджуватиметься на приготуванні та презентації їжі, щоб їжа заповнювала екран крупним планом або панорамним знімком. Кухня ресторану, домашня їдальня та/або кухня, столи в ресторані та магазин, де готують та/або продають їжу, — все це приклади центральних місць. Оповідна лінія фільму зображатиме персонажів, які постійно обговорюють питання ідентичності, влади, культури, класу, духовності чи стосунків через їжу. Образи їжі та презентація харчової поведінки вивчаються, щоб пролити світло на внутрішній досвід персонажів, драматичні конфлікти, розвиток оповіді, соціальні обставини та основний настрій або точку зору фільму.

Кіносценарії свідчать, що сцени, пов'язані зі споживанням їжі, особливо корисні для визначення динаміки влади між персонажами, а уявлення про їжу часто використовується для позначення важливих етапів у динаміці характеру [1].

Зображення їжі та харчової поведінки вплетені в мізансцену та розповідь фільмів таким чином, що формують розуміння та інтерпретацію персонажів та їхніх взаємодій, соціальної динаміки, досліджуваної в оповіді, та ідеологічних перспектив, які транслює фільм. Кулінарна тематика у фільмах часто має метафоричний і символічний потенціал, будучи носієм інформації про культурний і соціально-політичний контекст, у якому створювався фільм.

У той час, як відомі телепередачі про кухню та відомі персонажі реаліті-шоу продовжують впливати на культуру, багато їхніх пропозицій збігаються та конкурують із величезною кількістю онлайн-контенту про їжу, починаючи від «серйозних любителів» і «звичайних експертів» на каналах YouTube з харчовими порадами до мікрознаменитостей та медіа-інфлюенсерів у блогах гурманів та елітної естетики Instagram [2].

З соціосеміотичної точки зору, потреба ділитися фотографіями їжі має місце за умови активного використання соціальних медіа, що призводить до «віртуальної самотності». Фотографії їжі часто зображують дискурси навколо створення, споживання та відтворення фотографій їжі на платформах соціальних мереж [5]. Презентація їжі в соціальних мережах поглибила знання про різні

кухні, включаючи споживання та розподіл. Веб-сайти та блоги, присвячені фотографії їжі, також з'явилися в результаті одержимості поп-культури естетикою їжі, а також її соціокультурною структурою [3].

46% із майже 10 млн зібраних постів у Instagram із посиланням на #foodporn були геолоковані, перевищуючи аналогічний набір публікацій у Twitter (які мали лише 5,8 % з доступними даними про геолокацію). 72 країни продемонстрували різноманітну кулінарну інтеграцію з іноземною кухнею. У розмові #foodporn переважають шоколад, печиво та інша важка їжа. Було зібрано всі дописи з хештегом #food-porn, у результаті чого вийшла серія з 9 378 193 дописів з усього світу з 6 листопада 2014 року по 6 квітня 2015 року. Було зібрано два додаткові набори даних для меншого періоду часу, що перекривається, один для порівняння із загальною дискусією, пов'язаною з їжею, з хештегом #food, щоб порівняти його з іншими поширеними потоками (що складаються з 1 460 226 дописів).

Ненаситний соціальний апетит до кулінарних тем може спричинити успіх й популярність цифрових фотографій їжі, завдяки зростаючому розмаїттю кулінарних програм, починаючи від курсів фудблогів і закінчуючи появою професійної кулінарної фотографії. Організації, пов'язані з харчовими продуктами, швидко приєдналися до соціальних медіа спільно з членами з усіх секторів харчової промисловості, включаючи великих і малих роздрібних торговців, політиків, освітян, заклади харчування, виробників і поціновувачів їжі.

Список літератури

1. Baron, C. Dinner and a Movie: Analyzing Food and Film. *Food Culture and Society an International Journal of Multidisciplinary Research*. 2006. Vol. 9(1). P. 93-117.
2. Lewis, T., Phillipov, M. Food/media: eating, cooking, and provisioning in a digital world. *Communication Research and Practice*. 2018. Vol. 4. P. 207-211.
3. Ranteallo, I. C., Andilolo, I. R. Food Representation and Media: Experiencing Culinary Tourism Through Foodgasm and Foodporn. In *Balancing Development and Sustainability in Tourism Destinations*. Springer, Singapore, 2017. P. 117–127.
4. Rousseau S. *Food Media: Celebrity Chefs and the Politics of Everyday Interference*, Oxford, Berg, 2012. 195 p.
5. Scelzi, R., Fortuna, L. L. Social Food: A Semioethic Perspective on Foodism and New Media. *Southern Semiotic Review*. 2015. Vol. 5 (1). P. 127-140.

COMPETITION AS A FACTOR IN ENTERPRISE DEVELOPMENT

Mahas Nataliia

Department of Management, Economics and Tourism, Lviv Institute of Private Joint-Stock Company «Higher Educational Institution «Interregional Academy of Personnel Management», Ukraine

Parfenyuk Yevheniya

Department of Management, Economics and Tourism, Lviv Institute of Private Joint-Stock Company «Higher Educational Institution «Interregional Academy of Personnel Management», Ukraine

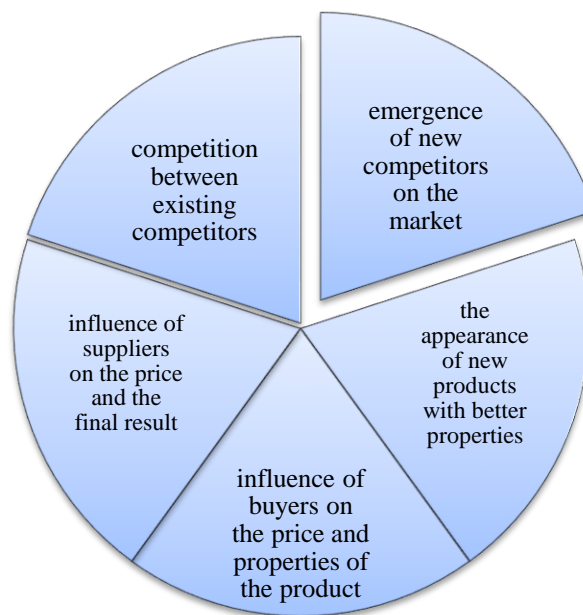
The development of the theory of competition, its influence on economic processes and the formation of a market economy is the object of research by many scientists. Competition is the main tool of development, introduction of innovations, improvement of production processes, etc. Competition is an important element of the market economy and ensures the interaction of subjects of market relations. On the one hand, competition increases the efficiency of the economic activity of enterprises, on the other hand, the confrontation between producers of goods, works, and services increases.

The competitiveness of the enterprise is the ability of the enterprise to survive in the market conditions of business, the ability to adapt and adapt to the changing conditions of the external environment, to create a set of competitive advantages that must constantly be modified to meet the new needs of the market. Competition affects the growth of the country's economy, business development, and the introduction of new technologies into production and management processes [1, 2].

Factors affecting the competitiveness of the enterprise were studied and researched by M. Porter, he identified five forces of competition [1]:

- rivalry between various subjects of market relations covers various aspects of the company's activities (price, product range, technological properties, product and service quality, guarantees, customer motivation, marketing tools, availability and speed of customer service);
- the threat of the appearance of new substitute goods increases the competition for those buyers who prefer the traditional way of meeting their needs;
- the appearance of new competitors - is a threat to the enterprise only if the newly created enterprise was formed as a result of the reorganization of one of the old competitors, which had a significant share of the consumer market. Otherwise, new enterprises are not popular among consumers, have difficulties with the growth of activity volumes, etc.;
- economic opportunities and potential of suppliers - a change in the supplier of raw materials or semi-finished products can cause an increase in the cost of goods, a decrease or increase in the quality of goods, loss of main advantages, etc.;

• purchasing opportunities of the consumer of goods, works, services (buyers) – the buyer has an unlimited right to choose between various competing enterprises, the buyer is free in his economic behavior (see Fig. 1).

Fig. 1. Model of M. Porter's five forces of competition

The competitiveness of the enterprise is achieved by constant analysis and monitoring of the external and internal environment of the enterprise's functioning, determination of the enterprise's strengths and weaknesses, opportunities and threats. The level of competitiveness is achieved due to the constant investment of resources in the modernization of production equipment and technologies, training of personnel, improvement of management processes, development of information platforms, etc.

Factors affecting the competitiveness of the enterprise in the long term:

- financial condition and economic opportunities;
- availability of material resources;
- selection of accounting and credit policy;
- financial strategy and financial tactics of activity;
- quality of human resources;
- investment attractiveness;
- the level of creditworthiness and profitability;
- free entry and exit from the market;
- free access to credit resources;
- developed banking service system;
- insurance and co-insurance;
- threats and dangers of the external environment;
- unstable financial and political situation of the country;
- fiscal policy of the country.

The competitiveness of the enterprise is affected by many factors, both internal and external, all of them carry risks and threats to the enterprise. That is why the

company must have a number of competitive advantages, be able to quickly adapt to the new situation, be flexible to new market conditions, customer wishes and global trends. Flexibility and responsiveness to new processes are the key to steel functioning, preservation of the existing market share, satisfaction of customers' wishes and a good reputation of the enterprise on the market.

Reference list:

1. Магас Н.В., Васильців Т.Г., Маргіта Н.О. Фінансово-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності роздрібних торговельних підприємств: теоретико-прикладні аспекти : монографія. Львів: Видавець Бадікова Н.О., 2014. 218 с.

2. Магас Н.В., Чабанюк О.М., Бернацька І.Я. Синергізм кризи та інновацій як ключового фактору збереження конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 2 (20). С. 88-98.

3. Магас Н.В., Наконечний С.Я., Карп'як Ю.І., Карп'як М.І. Роль конкуренції в економіці. *Проблеми державотворення в Україні – 2023. Антикорупційна діяльність* : матеріали доп. наук. семінару до дня спеціаліста-правника (м. Львів, 09 жовт. 2023 р.). Львів : Львів. ін-т ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2023. С. 118-122.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ НАДХОДЖЕНЬ ТА МАКСИМІЗАЦІЇ ДОХОДІВ ВІД ПІДПРИЄМНИЦТВА У СФЕРІ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Нодь Ірина Адальбертівна

аспірант, Мукачівський державний університет, викладач, Навчально-Консультаційний центр м. Берегово, Закарпатський Угорський Інститут імені Ференца Ракоці II, Україна

Наразі нові моделі підприємництва створили або формують можливості для роботи підприємців, що діють у сфері альтернативної енергетики напряму на ринку електричної енергії, як один із його базових учасників [1-2]. За таких умов електроенергія, вироблена з альтернативних джерел, трансформується в енергетичний товар, а її постачання, передача та розподіл – у послуги. При цьому організаційні та методичні особливості ринку електричної енергії визначаються технологічними особливостями галузі, що потребують добір методів не лише забезпечення стабільності надходжень для виробників, але і максимізації доходів від продажу енергетичного товару.

Зокрема, серед таких організаційно-методичних особливостей, що актуалізують потреби забезпечення стабільності надходжень та максимізації доходів від підприємницької діяльності, ми виділили:

Особливість 1. Виробники енергетичних товарів розподіляють свою продукцію за електричними або тепловими мережами, враховуючи обмежені можливості щодо передачі електроенергії між сусідніми енергосистемами. Це формує потребу точного визначення меж ринку підприємця на якому він може пропонувати свій товар, щоб забезпечити надходження від підприємницької діяльності;

Особливість 2. Виробникам енергетичних товарів властива залежність від інших учасників ринку електричної енергії. Це зумовлено тим, що взаємодії виробника з іншими учасниками ринку мають базуватися на постійному балансі між попитом і споживанням. Для того, щоб забезпечити надходження від виробничої діяльності, підприємець повинен забезпечити не лише відповідність свого енергетичного товару вимогами до якості та надійності постачання, але і виробництво залежно від потреб споживачів. Зокрема, підприємець має забезпечити об'єднання процесів своєї роботи у межах енергосистеми, що обумовлює необхідність:

- складання та контролю балансів між попитом та пропозицією або дію за вимогами балансувальних груп;

- розроблення методики визначення тарифів; укладання договорів; забезпечення умов доведення енергії до кінцевого споживача тощо;

Особливість 3. Для виробників енергетичних товарів важлива диференціація джерел надходжень від діяльності, властива безперервність

виробничого процесу, збіг процесів виробництва і споживання у часі змушує виробників найбільше орієнтуватися на довгострокові договори, які при забезпеченні стабільності надходжень здійснюють найнижчу дохідність;

Особливість 4. Для виробників енергетичних товарів важлива диференціація джерел надходжень від діяльності. Щоб забезпечити не лише стабільні надходження від виробничої діяльності, але і максимізацію доходів, підприємець має забезпечити додаткову диференціацію джерел надходжень із джерел, що є більш дохідними.

Враховуючи окреслені особливості, підприємці, які є виробниками енергетичних товарів, для забезпечення стабільності надходжень та максимізації свого доходу мають пропонувати свою продукцію на різних сегментах ринку електричної енергії.

Основними напрямками диверсифікації продажів підприємців, що є виробниками енергетичних товарів є:

1. Диверсифікація за сегментами ринку електричної енергії у часовому розрізі, що передбачають пропонування продукції:

- у форвардному сегменті;
- у сегменті «на добу вперед»;
- на внутрішньодобовому сегменті;
- на балансувальному сегменті;

2. За сегментами ринку електричної енергії за типами товару, потужності; ринок послуг.

Відповідно до окреслених потреб можна виділити базові методи забезпечення стабільності надходжень від підприємницької діяльності у сфері альтернативної енергетики, що утворюються внаслідок диверсифікації продажів (табл. 1).

Таблиця 1
Напрямки для забезпечення стабільності надходжень від підприємницької діяльності у сфері альтернативної енергетики

Сегмент	Особливості забезпечення стабільності надходжень - пропонування продукції на різних сегментах ринку електричної енергії			
у часовому розрізі / за типами товару	Форвардний або двосторонніх договорів / потужності енергетичний товар	«На добу вперед» / енергетичний товар	Внутрішньодобовий / енергетичний товар	Балансуючий / енергетичний товар додаткові послуги**
Базові методи забезпечення стабільності надходжень від підприємницької діяльності	Участь в аукціонах та безперервних торгах	Участь в аукціонах на ринку	Участь в аукціонах на ринку	Участь в аукціонах на ринку участь в аукціонах з резервування потужності
	Прямі договори довгострокового постачання із фіксованими тарифами	Договір про надання послуги за механізмом ринкової премії з ДП «Гарантований покупець»		Договір про надання додаткових послуг для залучення доходів з інших джерел

Джерело: сформовано на основі [1-2]

Забезпечення стабільності надходжень та максимізації доходів від підприємницької діяльності гуртуються на використанні спеціалізованих майданчиків та неорганізованих договорів «over-the-counter». Зокрема:

1. Майданчиків аукціонів та безперервних торгів форвардного сегмента ТБ «Українська енергетична біржа», двосторонніх договорів на інших майданчиках та двосторонніх договорах «over-the-counter»;
2. Майданчиків аукціонів сегментів «на добу наперед» та внутрішньодобових ТБ «Українська енергетична біржа»;
3. Майданчиків аукціонів балансувального сегменту ТБ «Українська енергетична біржа», аукціонів із резервування потужності та договорів про надання додаткових послуг для залучення доходів з інших джерел «over-the-counter».

Важливо орієнтуватися на методи, що гуртуються на використанні спеціалізованих угод двох або більше сторін.

References:

1. Нодь І.А. Модель продажу електроенергії договором про надання послуги із забезпечення стабільності ціни.
2. Нодь І.А. Модельні засади підприємництва у сфері альтернативної енергетики. Агросвіт. 2024. № 12. С. 127-132.

ПРОБЛЕМИ ЕНЕРГОМЕНЕДЖМЕНТУ В БУДІВНИЦТВІ

Онофрійчук Ігор Ігорович

аспірант кафедри економіки будівництва
Київського національного університету
будівництва і архітектури

Енергетичний менеджмент означає підхід, який компанія обирає для комплексного управління загальним споживанням енергії. Він включає аналіз даних про енергію, наприклад, від будівель і виробничих потужностей, і пошук того, де і як зменшити споживання.

Таким чином, енергетичний менеджмент – це назва процесу для компаній, і його не слід плутати з терміном «Система енергоменеджменту» (EMS), який є інструментом для цієї мети.

EMS – це набір інструментів для вимірювання споживання енергії. Завдяки впровадженню EMS, адаптованого до розміру та структури бізнесу, компанія може оцінити свої потреби в енергії та покращити управління її споживанням.

Відповідно до стандарту ISO 50001, EMS також дає змогу виявляти надмірно високі витрати енергії та розглядати відповідні рішення [1].

Із зростанням населення та переваг міського життя загальне споживання енергії також значно зростає. У будівельному секторі споживання енергії, за оцінками, зростає на 65% з 2018 по 2050 рік, тобто з 91 квадрильйона до 139 квадрильйона. Для сектору нерухомості та управління об'єктами управління зростаючим попитом на енергію та вимогами до стійкості завжди було проблемою. З одного боку, це безпечне, просте та стабільне інвестування. З іншого боку, це ризиковано. Підвищення енергоефективності стало більш важливим, ніж будь-коли [2].

Незважаючи на численні переваги енергозбереження, існують значні бар'єри, які перешкоджають ефективному впровадженню енергоменеджменту в будівництві [3-4].

Бар'єри впровадження енергоменеджменту:

1) Економічні бар'єри. Висока вартість енергоефективних технологій: початкові інвестиції в енергозберігаючі матеріали, обладнання та системи часто є значними і можуть відлякувати інвесторів. Відсутність довгострокового фінансування: банки неохоче надають кредити на довгострокові енергоефективні проекти через відсутність достатніх гарантій повернення інвестицій. Недостатня обізнаність про вигоди: Багато замовників та будівельників не усвідомлюють довгострокових економічних переваг енергоефективних будівель.

2) Технічні бар'єри. Відсутність стандартів і нормативів: недостатня деталізація будівельних норм і правил щодо енергоефективності ускладнює проектування та будівництво енергоефективних будівель. Складність

проектування: розрахунок енергоефективності будівель вимагає використання спеціалізованого програмного забезпечення та знань у галузі теплофізики. Недостатня кваліфікація фахівців: відсутність достатньої кількості спеціалістів, які мають знання в галузі енергоефективного будівництва.

3) Інституційні бар'єри. Відсутність державної підтримки: недостатнє фінансування державних програм з енергоефективності, відсутність стимулів для будівельних компаній. Складність процедур отримання дозволів: бюрократичні перешкоди при отриманні дозволів на будівництво енергоефективних будівель. Слабкий контроль за дотриманням будівельних норм: відсутність ефективного контролю за дотриманням будівельних норм і правил, що призводить до неякісного виконання будівельних робіт.

4) Управління даними: кібербезпека та кібератаки. В основі управління енергією лежить необхідність збору значної кількості даних про енергоспоживання компанії. Це породжує проблему ефективного управління та захисту даних. Загроза кібератак реальна, а тому компанії повинні подбати про оснащення ефективними системами захисту.

Для подолання вищезазначених проблем необхідно вживати комплексних заходів, таких як: розробка ефективних механізмів фінансування енергоефективних проектів; створення системи сертифікації енергоефективних будівель; підвищення кваліфікації фахівців у галузі енергоменеджменту; впровадження сучасних інформаційних технологій для управління енергоспоживанням; створення сприятливого законодавчого середовища для розвитку енергоефективності.

Список літератури

1. Energy Management: what are the challenges for companies. URL: <https://hagergroup.com/en/blog/energy-management/energy-management-challenges>
2. Top 5 Energy Management Challenges Of The Real Estate And Facility Managers. URL: <https://zenatix.com/top-5-energy-management-challenges-of-the-real-estate-and-facility-managers/>
3. Enshassi, Adnan; Ayash, Abed & Mohamed, Sherif. (2018). Key barriers to the implementation of energy management strategies in building construction projects. *International Journal of Building Pathology and Adaptation*. 36. 00-00. <http://dx.doi.org/10.1108/IJBPA-09-2017-0043>.
4. Alhammadi, Yasir; Kineber, Ahmed Farouk & Alhusban, Mohammad. (2024). Investigating Barriers to the Adoption of Energy Management Practices for Sustainable Construction Projects: SEM and ANN Approaches. *Civil Engineering Journal*. Vol. 10, No. 04, April, 2024. <http://dx.doi.org/10.28991/CEJ-2024-010-04-015>

МЕТОДОЛОГІЯ ВИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Вереша Роман Вікторович

в.о. завідувача кафедри кримінального та
адміністративного права
Академії адвокатури України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Виходячи з психології, людина нічого не робить без свідомого наміру, без бажаної мети, тому будь-який вчинок людини є проявом її волі та контролюється її свідомістю. Суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення відображаються в конкретному діянні. Зовнішньо такі ознаки проявляються як об'єктивні, змістовні (семантичні) показники. При цьому деякі іноземні вчені зазначають, що основним показником суб'єктивної сторони кримінального правопорушення є наявність достатньої вини [1, с. 4].

Задля розуміння теперішнього та прогнозування майбутнього необхідним є вивчення минулого. У межах цього дослідження ми окреслимо загальні положення щодо методологічних засад формування вчення про суб'єктивну сторону складу кримінального правопорушення в історичному контексті.

У первіснообщинному устрої, враховуючи специфіку його соціально-економічних і духовних відносин, не визначалися поняття кримінально протиправної діяльності та кримінального правопорушення. На думку деяких вчених, пошук шляхів для встановлення істини при здійсненні правосуддя – це проблема, яка виникла одночасно з державою. Засоби встановлення істини описуються вже у священних писаннях християн (Біблії), мусульман (Корані) та іудеїв (Торі).

Вважається, що перші вчення, які стосуються держави та права, і в тому числі таких інститутів кримінального права, як кримінальне правопорушення та покарання, виникли у країнах Стародавнього Сходу, зокрема в Китаї, Єгипті, Месопотамії, Індії, Палестині. Їх основу складала міфологія, саме нею були пронизані й відповідні кримінально-правові концепції.

У джерелах Стародавньої Греції та Риму згадуються моменти винуватості у вчиненні кримінального правопорушення. Вони являли собою засновані на досвіді того часу установки та рекомендації, які мали використовуватися при врегульованих звичаєвим або писаним правом процесуальних процедурах.

Ще в епоху античності вина пов'язувалася з порушенням особою норм моралі та почуттям відповідальності за свої вчинки. Відтоді бере початок формування філософського погляду на проблему вини. Наприклад, Протагор (приблизно 481–411 рр. до н.е.) так сформулював основоположний принцип поглядів софістів: «Міра всіх речей – людина: існуючих, що вони існують, а неіснуючих, що вони не існують». Узагалі софісти визначали вину людини через поняття «проступок», «неправильна поведінка» [2, с. 171].

Геракліт (приблизно 530–470 рр. до н.е.) висунув концепцію, відповідно до якої закони полісів обумовлюються об'єктивними загальносвітовими закономірностями. Він розглядав право та всі людські справи у нерозривному зв'язку з глобальними, космічними процесами. З цієї точки зору закони, норми та установки полісів також мали відображати космічний порядок. Світовим явищам, за Гераклітом, притаманні необхідні зв'язки та «прихована гармонія», які доступні людському пізнанню.

На думку Демокріта, ознакою доброї людини є не лише те, що вона не чинить несправедливості, а й не бажає цього. Чесну людину від нечесної можна відрізнити не лише за її справами, але й за її бажаннями.

Платон і Сократ обґрунтовують у своїх працях концепцію «невільної вини», яка полягає в тому, що жодна людина не вчиняє зла за власною волею. За свідченнями Ксенофонта, Сократ стверджував, що справедливість і всяка інша чеснота полягають у знанні, і що справедливе та твориться за допомогою чесноти, є морально прекрасним.

Ідея свідомого порушення норми, свободи волі, яка проявляється у вчиненні проступку, виникає в класичний період античності (V–IV ст. до н.е.). Зокрема, Арістотель виокремлює та пов'язує між собою такі поняття, як «воля», «прагнення», «намір», «пристрасть», «раптові та самовільні дії».

Отже, кримінально-правові положення Стародавнього світу в переважній більшості включали міфологічні, філософські та морально-політичні складові.

Досить чітко було визначено відмінність між неправомірною (гріховною) та правомірною (праведною) поведінкою в християнському релігійному вченні. У Старому Завіті суб'єктивна, психологічна основа відповідальності визначається разом з об'єктивною. Для того, щоб особа підлягала відповідальності, недостатньо лише факту заподіяння шкоди. Необхідно встановити ознаки наявності чи відсутності умислу, спрямованого на заподіяння такої шкоди. При цьому можна зустріти посилення на те, що саме вина є загальним показником належної чи неналежної поведінки.

Декалог у Старому Завіті в книзі Исход є, на думку деяких вчених, першим відтворенням слова Господа у сфері кримінального права. Зазначається, що на підтвердження факту біблійного походження кримінального права достатньо звернутися до опису створення людини Богом та життя Адама і Єви у райському саду (книга Буття). Після оселення Адама в Едемі він отримав заповідь, яка може вважатися першим за формою та змістом кримінально-правовим положенням (Буття 2, 15): «І заповідав Господь Бог людині, кажучи: від усякого дерева у саду ти будеш їсти; а від дерева пізнання добра та зла не їж; бо в день, коли ти вкусиш від нього, смертю помреш» (Буття 2, 16–16). На нашу думку, порушення цієї заповіді може характеризуватися лише умислом стосовно дії.

У період раннього середньовіччя у праві Західної Європи існували норми, що стосувалися «обвинувального провадження». Йдеться про так звані «Варварські правди» (Салічна, Рипуарська, Аламанська, Баварська тощо). Так, наприклад, у Салічній правді, зведенні законів салічних франків V–VI ст. (територія сучасної Франції), описано ордалії за допомогою котла з киплячою

водою, в яку занурювали руку обвинувачуваного. Свідченням вини визнавалася обпечена рука, що не загоювалася. Необхідно зазначити, що в мусульманському кримінальному праві поняття «вина» також не виокремлювалося.

Один із найвідоміших представників середньовічної схоластики, Фома Аквінський, структурував внутрішню психічну діяльність людини в умовах вибору та визначив свободу вибору як умову притягнення до відповідальності за вчинені дії. Мислитель зазначав, що людина здійснює вчинки на підставі розуму. Розум є основою людської свободи, але реалізується ця свобода в межах, визначених Богом.

В епоху пізнього Середньовіччя кримінальне законодавство інколи виокремлювало умисел, однак перелік кримінальних правопорушень не був вичерпним. Наприклад, Вислицький статут Польщі щодо кількох кримінальних правопорушень передбачав умисел як цілком самостійну ознаку відповідного діяння, при цьому під умислом розумівся зв'язок між наміром (задумом) та подальшим діянням (дією або бездіяльністю) [3, с. 25]; стаття 1 Кримінально-судового уложення Священної Римської імперії німецької нації (1532 року) прямо передбачала, що Уложення є лише приблизним зведенням кримінальних законів.

Мислителі епохи Ренесансу розглядали поняття «кримінальне правопорушення» та «покарання» крізь призму гуманістичної ідеї про свободу. Свобода, у свою чергу, розумілась як право жити за державними законами і звичаями, які ґрунтуються на справедливості. Серед найбільш відомих послідовників таких ідей можна назвати італійців Ніколо Макіавеллі та Аламано Ринучіні, польського філософа Анджея Фрич Моджевського, а також українського гуманіста Станіслава Оріховського-Роксалан [4 с. 175]. Так, згідно з філософською концепцією Ніколо Макіавеллі, «...оскільки римляни судили по-різному, в залежності від різної вини, так повинні вчиняти і ви, побачивши різну вину і серед наших бунтарів» [5, с. 9].

Представник німецької класичної філософії І. Кант виокремлював умисну, неумисну та вроджену вину. Вродженою виною філософ вважав прагнення людини до зла, ігнорування обов'язку творити добро в усій можливій широті. Г.В.Ф. Гегель зазначав, що людині може бути інкриміновано лише те, що було в її умислі, а вина являє собою зовнішній осуд того, чи вчинила людина щось, чи ні.

Таким чином, можна назвати загальні методологічні аспекти формування вчення про суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, а саме: 1) при первіснообщинному ладі ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення не визначалися; 2) в епоху античності вина пов'язувалася з порушенням особою норм моралі та почуттям відповідальності за свої вчинки. У цей період має місце концепція «невільної вини», яка передбачає те, що людина не вчинює зло за власною волею; 3) в християнському релігійному вченні вина є показником належної чи неналежної поведінки; 4) у період раннього Середньовіччя встановлення вини особи обумовлювалося застосуванням певних ордалій; 5) у період пізнього Середньовіччя визначається поняття умислу; 6) в

епoxy Ренесансу ставиться питання про можливість притягнення до відповідальності в залежності від різної вини; 7) представники німецької класичної філософії виокремлювали умисну, неумисну та вроджену вину.

Список літератури:

1. Crosby C. Subjectivism and Objectivism in the Criminal Law: an examination of the limits of recklessness and negligence: Unpublished PhD Thesis // *TeesRep – Teesside's: Research Repository*. Teesside University. Middlesbrough, 29-Mar-2017. 305 p.
2. Найбойченко В. В. Філософська основа уголовно-правового понимания вини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2012. № 4. С. 171–176.
3. Бойко І. Покарання у кримінальному праві Польського Королівства та їхнє застосування у Галичині (1349–1569 рр.). *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2008. Вип. № 47. С. 24–29.
4. Мельничук Н. Ю. Дискурс злочину та покарання в контексті гуманістичної концепції людського буття доби ренесансу. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2008. № 2. С. 174–178.
5. Макиавелли Н. О том, как надлежит поступать с восставшими жителями Вальдикьяны // Макиавелли Н. Государь. Сочинения. Харьков: Изд-во «Фолио», 2001. 656 с.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МЕДІАЦІЇ ТА УГОДИ ПРО ПРИМИРЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Светлічний Ігор Валерійович

аспірант відділу проблем кримінального права, кримінології та
судоустрою, адвокат, Інститут держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України м. Київ, Україна

Светлічна Дар'я Ігорівна

здобувач освіти, Київське територіальне відділення Малої академії наук
України (Київська Мала академія наук),
Спеціалізована школа I-III ступенів № 155 з поглибленим вивченням
англійської мови Шевченківського району міста Києва м. Київ, Україна

Светлічна Марія Ігорівна

здобувач вищої освіти, Університет Ліннея
м. Кальмар, Королівство Швеція,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка м. Київ, Україна

Медіація є одним з інструментів відновного правосуддя, як і угода про примирення (з потерпілим) та угода про визнання винуватості (з прокурором), які укладаються в порядку глави 35 КПК України. Проте, інститут угод в кримінальному процесі має свої недоліки і в деяких випадках є недостатнім для виправлення неповнолітніх. Доведено, що примирення сторін та відновлення стосунків значно ефективніше відбувається за допомогою медіації, що має наслідком відповідну угоду та є результатом застосування принципів відновного правосуддя. Медіація – це добровільна, конфіденційна, процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів, у тому числі в цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення сторін.

Пропозиції авторів щодо гармонізації кримінального законодавства України стосуються кримінальних процесуальних норм та пробаційного законодавства, їх вдосконалення з урахуванням кращих світових практик відновного правосуддя.

За визначенням Н. Крестовської відновне правосуддя – це одночасно і нова, і стара концепція. Етика, що покладена в її основу, з часів стародавніх цивілізацій визнавала важливість примирення та відновлення стосунків. Англійський філософ Томас Гоббс, засновник теорії суспільного договору, на початку 1600

років стверджував, що мир і співпраця є сприятливішими для самозбереження, ніж насильство або конкуренція. Природний закон - прагнути миру і дотримуватись його. З цим перекликаються і дослідження О. Костенка, і християнські заповіді, і сури Корану [1].

Медіація у відновному правосудді застосовується при укладанні угод про примирення в кримінальному процесі щодо неповнолітніх та в деяких випадках є обов'язковою. Ця норма передбачена пілотним проектом "Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення" від 22.07.2024 № 2176/5/501/176, який успішно реалізується в Україні.

Філософія відновного правосуддя виходить з того, що встановлення та підтримка відносин з іншими людьми є базовою потребою людини. Правопорушення, спори, конфлікти в першу чергу руйнують міжособистісні відносини, але результат такої поведінки може поширювати свій вплив на друзів, сім'ю, соціальне оточення тощо. Саме тому відновлення порушених відносин має ефект зцілення не тільки жертви правопорушення, але й впливає на спільноту, сім'ю, громаду і навіть на суспільство [2].

Як зазначає відомий дослідник відновного правосуддя Говард Зер, прощення та примирення не є основними цілями відновного правосуддя. Такі результати можуть мати місце, але не є обов'язковими. Основною ціллю відновного правосуддя є справедливість, оскільки колективна гармонія є її основною метою [3, с. 42].

Нільс Крісті обвинувачував державу у привласненні монополії на вирішення конфліктів та у перетворенні правосуддя на індустрію, яка переробляє конфлікти за допомогою професійних юристів. На думку Н. Крісті, суспільству слід повернути собі функцію залагодження конфліктів без будь-якої участі держави та юристів [4, с. 10-11].

Існує думка, що в інквізиційному (офіційному сучасному) правосудді жертва майже усунута від розгляду спору, суд може винести вирок і без участі жертви, тому що на першому місці стоїть потреба карати. Потерпілий, особливо неповнолітній, як би стає жертвою двічі: перший раз від рук злочинця і другий раз у процесі такого інквізиційного правосуддя, витрачається головний ресурс - час та життя. У випадках неповнолітніх потерпілих це є вторинною віктимізацією в процесі здійснення правосуддя. Таке правосуддя приносить більше шкоди ніж користі дітям (у контакті або конфлікті з законом), як молодим неформованим особистостям [5].

Згідно досліджень Н. Крестовської, Р. Ковалю, О. Светлічної, Аліреза Ахмаді філософія відновного правосуддя базується на справедливості та активній участі сторін у вирішенні конфлікту. Відновне правосуддя покликане сприяти усвідомленню цінності прощення через відчуття сорому, відповідальності, вибачення, виправлення, відновлення стосунків потерпілого громади, родичів або батьків у випадку неповнолітнього [1].

Процеси відновного правосуддя, так би мовити, адаптовані місцевими традиціями до особливостей різних культур (згадаємо Нову Зеландію, Схід,

Європу та Америку). У країнах континентальної Європи та Північної Америки реалізація відновного правосуддя може здійснюватися в різних формах: медіація; посередництво, яке передбачає участь, окрім сторін правопорушення, нейтрального і неупередженого посередника; сімейні групові конференції (family group conferencing), в яких беруть участь крім потерпілих та правопорушників також члени сім'ї конфлікуючих сторін, їх родичі; кола правосуддя (sentencing circles), що надають можливість жертвам і правопорушникам брати участь у розв'язанні кримінальних конфліктів [6].

Важливою є також концепція соціальної стигми та сорому Джона Брейтвейта, послідовника Говарда Зера. Брейтвейт досліджуючи як окремі країни з низьким рівнем злочинності (на прикладі Японії), так і європейську історію (на прикладі Англії), доводить, що в основі соціального регулювання злочинності лежить почуття сорому. Саме навіювання сорому може, на його думку, стати силою, яка покращує суспільство. На думку Брейтвейта, спосіб запобігти злочинам - це імплементувати почуття сорому. Він виокремлює позитивну роль громадського осуду, що викликає сором, у підтримці порядку. В світі не існує культур без традицій відновного правосуддя. В усіх культурах світу цінують добровільне відшкодування шкоди, надійність, гідність, гармонію, засновану на почутті справедливості та взаємодопомоги, колективну синергію. Ці цінності є універсальними тому, що всі вони важливі для емоційного виживання людей, для можливості жити, не відчуваючи при цьому постійної загрози насильства [7, с. 19].

Щодо застосування методів відновного правосуддя у протидії злочинності в антикорупційних провадженнях зазначимо, що чинне кримінальне процесуальне законодавство має інструменти, які можна назвати відновлювальними, в тому числі щодо корупційних злочинів. До прикладу, таким є інструмент закриття провадження за строком давності, як було застосовано в антикорупційному кримінальному провадженні, розглянутому Шевченківським районним судом міста Києва за участі одного з авторів у якості адвоката-захисника (справа № 761/13008/19).

Крім цього, в якості інструментів відновного правосуддя можливо розглядати й угоди про визнання винуватості з прокурором. Як відомо, багато правозахисників критикують можливість укладення угоди щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією та звільнення за цією угодою корупціонера від відбування покарання. Не будемо зупинятися на моральному та етичному аспекті цього питання в даному дослідженні. Як вважає практикуючий адвокат І. В. Светлічний та психолог О. В. Светлічна ці правові інструменти є відновними і можуть бути застосовані в провадженнях щодо корупційних злочинів [8].

До прикладу, у справі № 991/175/23 Вищий антикорупційний суд керувався наступними мотивами. Згідно з ч. 2 ст. 75 КК України суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини. Злочин, передбачений ч. 3 ст. 368 КК України, відповідно до примітки до ст. 45 КК України віднесено до

корупційних кримінальних правопорушень. Норма частини 1 ст. 75 КК України містить обмеження права суду на ухвалення рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі засудження особи за корупційне кримінальне правопорушення. Зміни про таке обмеження були внесені тільки в частину першу цієї статті Законом України “Про Національне антикорупційне бюро України” в редакції № 1698-VII від 14.10.2014. Проте частина друга вказаної статті такого обмеження не містить, та діє до тепер в редакції, чинній на момент внесення зазначених змін. Внесення у кримінальний закон обмеження "крім корупційних злочинів" в розділи, які регулюють питання звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання та його відбування (статті 45, 46, 47, 48, 74, 75, 79, 81 КК України) має чітко виражений характер, який очевидно свідчить про цілеспрямованість та конкретність таких обмежень саме в тих випадках, які мав на меті законодавець. Положення цієї норми є послідовною реалізацією законодавцем принципів невідворотності покарання та пропорційності покарання щодо осіб, які, будучи обвинуваченими у вчиненні корупційних кримінальних правопорушень, виявили бажання співпрацювати з органом досудового розслідування щодо викриття інших корупційних кримінальних правопорушень, та з урахуванням дотримання законодавчих фільтрів, визначених статтями 468-476 КПК України, є ефективним інструментом попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, а також запобігання вчиненню нових злочинів (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/109350554>).

Як зазначено вище, відчуття сорому притаманно людям усіх культур та роль відчуття сорому є ключовою у примиренні та відновленні стосунків. Засудження людини (офіційно або товарицьким, родинним судом) викликає відчуття сорому не тільки в засудженого, а його рідних, знайомих, друзів. В більшості випадків в подальшому людина виправляється, особливо неповнолітній, починає нове життя, що безумовно є одним із здобутків відновного правосуддя [9].

Як вважає один з авторів цього дослідження Д. І. Светлічна, кожна людина хоче бути не тільки виправданою, а ще й коханою, подобатися іншим людям. Безумовно, цей підхід має глибоке культурне підґрунтя [10]. Для чого подобатися іншим людям? Для того, щоб добре себе почувати серед інших людей, в соціумі. Навіть не будучи досконалою людиною, маючи свої вади та недоліки, людина, якщо вона подобається іншим, не буде відчувати себе винною за свої недоліки. Згадаємо доктрину християнської теології, згідно якої людина створена за образом і подобою Бога [Буття 1:26-27]. Вважається, що образ Бога - це тіло людини, її руки, ноги (дідусь з бородою, який сидить серед хмар, є людським образом), а подоба - це ті внутрішні якості, які допомагають людині жити, розвиватися, бути кращою, перетворювати світ. Це любов, співчуття, емпатія, бажання миру, свобода волі, здатність до творчості, розумна ініціатива, працьовитість, синергія, людський розум та свідомість тощо. З прадавніх часів людській культурі притаманна концепція що Бог є любов. Любов прощає, як зазначає теологія. *“Коли ми свої гріхи визнаємо, то Він вірний та праведний, щоб гріхи нам простити, та очистити нас від неправди всілякої”* [1 Івана 1:9].

В текстах Корану в сурі 42:40 зазначено наступне: “відплатою за зло є таке ж саме зло! Та якщо хто простить і встановить мир, винагорода його буде за Аллагом! Воістину, Він не любить несправедливих!”. Сучасні дослідники ісламу називають відновне правосуддя духом ісламської справедливості. Так, *сульха* (араб. الصلحة) – церемонія примирення в ісламському праві, під час якої дві конфліктуючі сторони укладають мирний договір. Договір укладається у присутності посередників і має чіткі правила. Сульха встановлює примирення, під час якого сторони ведуть переговори. Згодом, після виплати компенсації, укладений мир може стати постійним, сульха скасовує кровну помсту. Постраждала сторона повинна погодитися на сульху і встановлює розмір компенсації. Сульха враховується судом для пом’якшення вироку [1].

Таким чином, аналізуючи вищенаведене, можемо зробити висновок, що відновне правосуддя, як ми його розуміємо, це комплексний підхід, медіація є одним з інструментів відновного правосуддя, як і угоди про примирення та визнання винуватості за чинним КПК. Інститут угод має свої недоліки і в деяких випадках є недостатнім для виправлення неповнолітніх [11]. Примирення сторін та відновлення стосунків, як показано вище, може бути результатом як медіації, так і інших правових інструментів з арсеналу відновного правосуддя [12].

Пропозиції авторів включають відповідні доповнення процесуальних норм та пробаційного законодавства.

Ключові слова: відновне правосуддя, неповнолітні, злочинність, Іслам, сульха, Коран, Біблія, пробація, угода, примирення, відновлення, стосунки, любов, теологія, Бог.

Keywords: restorative justice, juvenile, crime, Islam, sulkha, Koran, Bible, probation, agreement, reconciliation, restoration, relationships, love, theology, God.

Список літератури:

1. Светлічний І., Ахмаді А., Светлічна М. ВІДНОВНЕ ПРАВОСУДДЯ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В КРАЇНАХ СХОДУ: ТРАДИЦІЙНІ ЦІННОСТІ ТА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. *Молодий вчений*. 2024. № 4 (128). С. 179–182. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-4-128-34> (дата звернення: 03.09.2024).

2. Svietchnyi I. V. THE ROLE OF RESTORATIVE JUSTICE IN COUNTERING JUVENILE DELINQUENCY. *Juridical scientific and electronic journal*. 2022. № 1. С. 254–257. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/63> (дата звернення: 03.09.2024).

3. Гоббс Т. Левіафан /пер. з англ. Київ: Дух і Літера, 2000. 606 с.

4. CHRISTIE N. CONFLICTS AS PROPERTY*. *The British Journal of Criminology*. 1977. Т. 17, № 1. С. 1–15. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjc.a046783> (дата звернення: 03.09.2024).

5. Светлічний І. В., Светлічна О. В. ДЕЯКІ ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ. *ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ПУБЛІЧНЕ*

ВРЯДУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ. 2023. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-85> (дата звернення: 03.09.2024).

6. Svetlichnyi I. Restorative justice as an element of criminal protection of children's rights. *Law Review of Kyiv University of Law*. 2020. № 4. С. 383–386. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2020.69> (дата звернення: 03.09.2024).

7. Braithwaite J. Restorative Justice and a Better Future. *Dalhousie Review*. 1996. V. 76, № 1. P. 20. URL: https://dalspace.library.dal.ca/bitstream/handle/10222/63177/dalrev_vol76_iss1_pp9_31.pdf (дата звернення: 03.09.2024).

8. Светлічний І. В., Зейкан Я. П. Практика проваджень в антикорупційних справах : наук.- практ. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2020. – 452 с.

9. Светлічна О., Светлічний І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСОБАМИ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ. *Молодий вчений*. 2021. № 11 (99). С. 28–31. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-11-99-6> (дата звернення: 03.09.2024).

10. Svetlichna D. I., Svetlichna M. I., Svetlichnyi I. V. Humanitarian aspects of the issue of finding distances between skew lines. *WORLD ECONOMY AND CIVILIZATIONAL PROGRESS AMIDST POLYSTRUCTURAL CHANGES: ECONOMIC-TECHNOLOGICAL, RESOURCE, POLITICAL-LEGAL, SECURITY-SOCIAL FACTORS*. 2024. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-412-2-39> (дата звернення: 03.09.2024).

11. Malets O., Svetlichnyi I. LEGAL COUNTERACTION TO JUVENILE DELINQUENCY BY MEANS OF RESTORATIVE JUSTICE: PRACTICAL ASPECTS. *Law Journal of Donbass*. 2022. Т. 2, № 4. С. 108–112. URL: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-2-108-112> (дата звернення: 04.09.2024).

12. Светлічний І. В., Светлічна О. В., Малець О. О. Практика протидії злочинності неповнолітніх засобами відновного правосуддя. *MARITIME SECURITY OF THE BALTIC-BLACK SEA REGION: CHALLENGES AND THREATS*. 2022. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-266-1-43> (дата звернення: 03.09.2024).

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА З ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Ярема О. Г.

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

Одним із показників, що в країні високорозвинена демократія, є вільна можливість громадян виступати самостійно або шляхом об'єднання для захисту власних інтересів, досягнення загальносуспільних цілей через інститути громадянського суспільства, що проголошують потреби громадян, їх цінності та пріоритети.

Органи публічної влади та громадянське суспільство є рівноправними партнерами в процесі управління державою. Взаємодія їх будується на принципах взаємної поваги, довіри та співпраці та повинна бути спрямована на підвищення прозорості діяльності державних органів і забезпечення їхньої підзвітності перед суспільством. Це передбачає доступ громадян до інформації про діяльність влади, можливість контролю за виконанням рішень та участь у процесах моніторингу і оцінки ефективності державних програм.

Однією з умов існування розвиненої демократії є виважена система органів публічної влади, в якій є місце як сильній центральній владі, так і наявність широкої автономії у місцевих органів. Саме в такому симбіозі може розвиватися громадянське суспільство та створювати дієві інститути, які будуть виступати активними учасниками владно-управлінських відносин і забезпечувати права громадян. Така побудова взаємин забезпечує надалі функціонування стабільної системи, у якій виграють усі учасники:

– *влада* – має позитивний імідж, отримує широку підтримку серед населення та сприятливі умови для роботи, а також необмежені перспективи співпраці з широкою громадськістю у розв'язанні суспільно важливих проблем та забезпеченні умов для сталого розвитку;

– *громадяни* – отримують допомогу від влади у розв'язанні власних проблем, забезпечуються підтримкою інститутів громадянського суспільства, підвищують рівень своєї політичної та правової культури й освіти, мають можливість розвиватись на власний розсуд, реалізовувати власні цілі як самостійно, так і збираючись у групи [1, с.27].

Місцеві органи публічної влади в силу свого наближення до громадян, а також підвищення рівня уваги до управлінської діяльності мають у порівнянні з центральними владними органами більше можливостей ознайомитися із потребами місцевого населення та відгукнутись на них якомога швидше. Наступним етапом стає звітування перед громадою щодо зроблених кроків із

розв'язання наявних проблем. Відповідно, налагоджуються стійкі контакти між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства, забезпечується зворотній зв'язок. Завдяки цьому фактору створюються умови для формування позитивного іміджу влади, готової до реальних кроків із розв'язання суспільно важливих питань. Місцева влада вбачається як протипага у взаєминах між інститутами громадянського суспільства та центральною владою. Місцева влада також у силу свого наближення до громади, надає більше можливостей проявити себе громадянам у політичному житті, а також дозволяє підвищити рівень політичної та правової культури. Результатом стає те, що збільшується кількість обізнаних громадян, котрі готові бути не стороннім спостерігачем, а реальним учасником проведення змін у своїй місцевості.

Саме через сильну та спроможну місцеву владу у державі може бути забезпечено баланс загальнонаціональних і місцевих інтересів, зменшено тиск збоку центральної влади та підвищено рівня свободи громадян [2, с.27].

Доцільно виділити основні форми залучення громадськості до вторинного управління державними процесами:

- Громадські консультації: це процес обговорення з громадськістю проектів законів, регуляторних актів, програм і політик. Консультації можуть проводитися через публічні слухання, онлайн-опитування, круглі столи, фокус-групи тощо. Громадські консультації дають можливість громадянам висловлювати свою думку та вносити пропозиції щодо покращення певних політичних рішень.

- Петиції та громадські ініціативи: петиції є інструментом, за допомогою якого громадяни можуть звертатися до органів влади з конкретними пропозиціями або вимогами. Якщо петиція набирає певну кількість підписів, вона може бути розглянута урядом або парламентом. Громадські ініціативи дозволяють громадянам пропонувати нові законопроекти або зміни до існуючих законів.

- Громадські ради та комісії: громадські ради створюються при органах влади та включають представників громадськості, які беруть участь у розробці та обговоренні політичних рішень. Громадські комісії можуть залучатися до оцінки діяльності державних установ, моніторингу та контролю за виконанням рішень.

- Електронне урядування: сучасні технології дозволяють активніше залучати громадськість через онлайн-платформи, соціальні мережі та інші цифрові інструменти. Це включає електронні петиції, онлайн-консультації та участь у прийнятті рішень через веб-портали.

- Громадські слухання: це форма відкритого обговорення важливих суспільних питань, під час якого громадяни можуть висловлювати свою думку, ставити запитання та отримувати відповіді від представників влади. Громадські слухання часто проводяться при прийнятті важливих рішень, таких як зміни до законодавства, розвиток інфраструктурних проєктів або екологічних ініціатив.

Проте сучасні реалії створюють чимало проблем на шляху вдосконалення ефективної взаємодії громадськості з органами публічної влади Так, зокрема,

не всі громадяни мають достатні знання про механізми участі в прийнятті рішень, що може обмежувати їхню активність. Деякі групи населення можуть не мати доступу до інтернету або сучасних технологій, що обмежує їх участь в електронних формах взаємодії з владою. Іноді громадяни сумніваються в тому, що їхні пропозиції дійсно будуть враховані, що може призводити до пасивності та недовіри до влади.

Проте, активне залучення громадськості до процесу прийняття рішень є важливим кроком до зміцнення демократії та підвищення ефективності державного управління. Це забезпечує не лише врахування інтересів різних соціальних груп, але й сприяє побудові більш відкритого суспільства. Врахування думок і пропозицій громадян дозволяє приймати більш обґрунтовані та ефективні рішення, які краще відповідають потребам суспільства. Активне залучення громадян сприяє зміцненню довіри до державних інститутів та зменшує соціальну напругу. Тому, участь громадськості в управлінні державою є основою демократії, що забезпечує рівність можливостей для всіх громадян у впливі на процеси управління.

Концептуальні основи взаємодії громадянського суспільства з органами публічної влади створюють основу для побудови демократичного, справедливого та інклюзивного суспільства. Ця взаємодія сприяє кращому розумінню потреб громадян, підвищує ефективність державного управління та зміцнює громадянську довіру до державних інституцій.

Список літератури:

1. В. В. Докаленко. Механізми взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства в умовах децентралізації влади в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2021. № 1 (28). С.27-34.
2. Бабарикіна Н. Громадянська активність та її вплив на процес децентралізації. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2018. Vol. 5, Iss. 5. С. 101-106.

ENERGY MANAGEMENT IN UKRAINE: PROSPECTS FOR IMPLEMENTATION TAKING INTO ACCOUNT EUROPEAN EXPERIENCE

Folhina Tetiana

Country Manager

Country Teams (Ukraine)

SCIENCE AT RISK Emergency Office

a project of the NGO Academic Network Eastern Europe (akno e.V.)

Maiev Andrii

PhD of Public Administration, Docent,

Associate Professor of the

Department of Social and Humanitarian Sciences,

Odesa State Agrarian University

Today, Ukraine is the most energy-intensive country in Europe. The low efficiency of the use of fuel and energy resources in the technological processes of mainly energy-intensive industries, the electric power industry, and in the structure of the economy determines the preservation of a high level of energy intensity of GDP in Ukraine. The energy intensity of GDP in Ukraine is 2 times higher than the world average and 2.9 times higher than in the EU.

The common belief is that changes in Ukrainian energy consumption are mostly attributable to the structural changes in the economy. Popular example is a natural decrease of the share of heavy industry in total GDP as the country develops. Yet while the share of industry in GDP (including heavy industry, manufacturing, and construction) had indeed fallen significantly during the first years of independence, it has only changed by 3 p.p. over the past decade (World Bank 2019). The growth of other industries, on the other hand, is accompanied by the rise in consumption of energy from traditional sources. Today, industry is still the largest energy consumer in the country, followed by residential consumption [4].

Therefore, the main areas of activity in the specified area are directed to the formation of a regulatory framework and the development of target programs in the field of energy saving. Adaptation of the domestic legal framework and national standards to the requirements of the European Union legislation has been currently underway. For countries applying for EU membership, there is a requirement to implement at the national level at least 80% of the standards in force in the EU. Adopted standards must be identical to European ones. Accordingly, it is necessary to accelerate the pace of harmonization of the country's national regulatory framework with EU standards [3].

Given the high level of energy intensity of the country's economy, energy efficiency has become the most important resource and guarantor of the formation of the necessary potential for the further development of the state and society.

Energy efficiency can be defined as the state of the system in which the achievement of goals and performance of system functions is ensured with minimal energy consumption or as a reduction in the costs of all types of energy resources for the production of a unit of product or a service without deterioration (or with improvement) of the consumer properties and quality of this product or service. One more successful definition can be as follows: energy efficiency is a positive ratio of the results of using energy resources (for example, the added value of products or services created precisely at the expense of energy resources, the value of goods created by these resources, etc.) to the amount of their consumption to obtain the specified results.

In this context, the change (decrease or increase) in energy efficiency should be considered as a goal or result of energy efficiency management. Reducing costs of all types of energy resources is not so much the goal of energy efficiency management as a means for achieving the goal.

Energy efficiency management as a set of actions aimed at optimizing the use of energy resources, which provides for the best combination of these resources (taking into account their volume, specific costs, cost, innovativeness, etc.) to achieve the maximum effect from their use.

Energy management is an organizational process of monitoring, controlling and optimizing the supply and use of energy. Its aim is to reduce energy costs, ensure sufficient energy supply and provide high-quality energy services such as heating, hot water, lighting or cooling in a convenient, safe and cost-effective way with low CO₂ emissions. Energy management includes a set of measures aimed at saving energy resources: monitoring energy consumption, developing energy budgets, analyzing existing indicators as a basis for drawing up new budgets, developing energy policy, planning new energy-saving measures, etc.

Among European countries, Denmark can be considered a pioneer in the structuring of energy management, having written the first national standard in 2001. Some other European countries soon followed Denmark's example: in 2003, the Swedish standard was published, in 2005 – the Irish one, and in 2007 – the Spanish one.

As a result of the national standards proving themselves, a specialized working group of the European Committee for Standardization (French: Comité Européen de Normalisation, CEN) was organized in 2006. With the support of the European Commission, which considered the standardization of the energy management system as an important step in the direction of increasing the energy efficiency of the European space, the European standard EN 16001 (2009) was agreed upon in a short time under the presidency of Sweden. The example of the success of the above-mentioned countries caused a growing interest in energy management and the development of similar national standards in other countries of the world. Therefore, the process of energy management standardization reached a global level, which was confirmed by the release in 2011 of the international standard ISO 50001: 2011. In 6 months after its publication, the international standard ISO 50001:2011 received national status in 16 European countries (including Great Britain, the Netherlands, Denmark, Spain, France,

Ireland, Austria, Poland, Lithuania, Slovenia, Sweden, Switzerland), in Asian countries (Singapore, Japan, India, Korea), as well as in Canada and Brazil [3].

The purpose of the standard is to provide organizations with guidance on optimizing the process of energy consumption and system management of this process. Building an effective energy management system is, among other things, the most powerful tool for reducing costs.

The state policy of increasing energy efficiency should cover all spheres of the national economy – from the regional to the national economy of the country and coordinate administrative, legislative, and financial measures to stimulate the economy.

In terms of implementation of the main provisions of Association Agreement between the European Union and Ukraine, one of the priorities, along with the implementation of legislation and EU Directives, is to bring the national standards of Ukraine to the corresponding EU standards and the implementation of international standards on energy efficiency and energy management.

For countries applying for EU membership, there is a requirement to implement at the national level at least 80% of the standards in force in the EU. Accordingly, it is necessary to accelerate the pace of harmonization of the country's national regulatory framework with EU standards.

ISO 50001:2011 has been implemented in Ukraine since 01.01.2015 as an international standard for energy management. The provisions of the standard correspond to the current legislation of Ukraine and establish requirements for the development, implementation, maintenance and improvement of the energy management system, which allows implementing a systematic approach to increasing the level of efficiency in the use of energy resources.

In Ukraine, there are national standards that regulate activities in the field of energy management, energy audit, energy saving and energy-efficient lighting. According to the estimates of the State Agency for Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine, their implementation makes it possible to achieve without additional investments:

- from 5 to 8% energy savings due to energy efficient behavior of consumers;
- up to 20% reduction in energy consumption due to establishment of energy-efficient operation of facilities [2].

The state authorities in Ukraine pay special attention to the formation of the regulatory framework and the development of targeted programs in the field of energy saving. To date, a large number of normative legal acts of various levels have been developed (more than 250 regulations), a number of measures have been approved by relevant state acts, including taking into account the experience of European countries [3].

In particular, according to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1460, dated 23.12.2021: “State authorities, enterprises, institutions and organizations belonging to the sphere of their management, until December 31, 2024 must implement and ensure the functioning of energy management systems and to provide the State Agency for Energy Efficiency and Energy Saving with information on the status and results of the implementation of energy management systems [1].

State regulation of energy efficiency should be considered as a process of creating conditions for optimal use of energy resources. Therefore, legislative and normative legal support must clearly regulate the activities of state authorities. It is the legislative and normative legal support that forms the basis for the creation of state regulation mechanisms for increasing the efficiency of using energy resources.

The mechanism for state regulation of energy efficiency should be defined as orderly and consistent use by state authorities of a complex of methods, levers and instruments of influence based on defined principles for state regulation to achieve the goals of state policy in the field of energy efficiency.

Measures of state regulation are sufficiently numerous and have constant reserves for improvement. The set of measures is presented in the energy saving and energy efficiency programs. For most of them the executors, sources of financing and implementation deadlines are defined.

Conclusions. In order to further increase the efficiency of Ukraine's economy and reduce its dependence on imported fuel, it is necessary to speed up the adaptation of the domestic legal framework and national standards to the requirements of EU legislation, create and develop energy management systems in all enterprises, institutions and organizations, create a nationwide system for monitoring energy efficiency indicators and energy balance, which will be the key to reducing the consumption of primary energy resources.

The experience of European countries shows that the implementation of energy efficiency policy requires changes at the level of management decisions through the implementation of energy management systems in accordance with the international standard.

The state policy of increasing energy efficiency should cover all spheres of the national economy - from the regional to the national economy of the country and coordinate administrative, legislative, and financial measures to stimulate the economy. Achieving a significant effect from energy saving is possible when both technical solutions are implemented, and advanced energy saving management mechanism is used.

References

1. About the introduction of energy management systems. (2021). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1460, dated 23.12.2021. Verkhovna Rada of Ukraine. Official web-site. [In Ukrainian]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1460-2021-%D0%BF#Text>
2. Energy management. (2024). State Service of Ukraine on Food Safety and Consumer Protection. Official web-site. [In Ukrainian]. URL: <https://dpss.gov.ua/diyalnist/enerhomenedzhment>
3. Legislative and regulatory incentives to increase the efficiency of the use of energy resources in leading foreign countries: Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine “NEC “Ukrenergo”. 2016. [In Ukrainian]. URL: <https://ua.energy/wp-content/uploads/2017/05/1.Zakonodavche-stymulyuvannya-energoefektyvnosti.pdf>

4. Pikh S. (2022). Having less heavy industry in Ukraine will not help to lower energy intensity. But market pricing and better governance can. [In Ukrainian]. URL: <https://voxukraine.org/mensha-chastka-vazhkoyi-promyslovosti-v-ukrayini-ne-dopomozhe-znyzhyty-energomistkist-ale-rynkovi-tsiny-ta-krashhe-vryaduvannya-mozhut>

USE OF CULTURAL HERITAGE IN THE HOTEL AND RESTAURANT SPHERE OF TOURISM: FROM THE HISTORY OF THE EUROPEAN EXPERIENCE

Lukashevich Yuliia Leonidivna,

Ph.D. in History,

Docent of the Department of Professional Education,

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav,

Pereiaslav city, Ukraine.

The use of cultural heritage monuments in the hotel and restaurant sector is an important aspect of the development of the tourism industry, which is bipolar. On the one hand, these monuments serve as a center for cultural enrichment, the study of the history and unforgettable experiences for travelers and influence the attractiveness of tourist facilities such as hotels and restaurants, and play an important role in attracting tourists and improving their overall experience in the hospitality industry and restaurant business, and on the other hand, they are the magnet that attracts the tourist. Focusing attention on the importance of using the cultural heritage monuments in the hotel and restaurant sector on examples of modern European experience will help to understand how cultural heritage can become a key factor in attracting tourists and developing the tourism business.

Tourists are attracted by historical and cultural sites for several reasons: training and education, connection with the past, cultural immersion, seeing with own eyes works of art and architecture, spiritual and religious pilgrimages, photo-video opportunities, the feeling of adventure and exploration etc.

People are interested in the world, they are eager to expand their knowledge, visiting historical and cultural places. These places allow us to learn about many ancient civilizations, important ideas and cultural traditions that enrich the understanding of tourists of different cultures and traditions.

The historical and cultural monuments provide a tangible connection with the past, allowing visitors to experience the legacy of previous generations with their own eyes. By exploring ancient ruins, historic buildings or cultural artifacts, tourists can explore a lot more of the stories and narratives of past times, contributing to a sense of continuity and heritage.

The use of cultural heritage monuments in the hotel and restaurant sector is important for the development of both local and national tourism and is manifested through integration, culinary offerings, tours, events, educational programs, advertising partnerships and community involvement.

Hotels and restaurants often incorporate elements of local cultural monuments into their design, décor and atmosphere. This integration creates a unique experience for guests, allowing them to connect with the cultural heritage of the habitat. Restaurants near cultural monuments can offer dishes inspired by the traditions and culinary heritage of the region. This enables tourists not only to enjoy authentic local

dishes, but also to find out about cultural significance of certain ingredients, cooking techniques and dining rituals. Many hotels offer guided tours or package offers that include visits to nearby cultural monuments. These tours make it possible for guests to get acquainted with the history, art and architecture of the region, improving their overall understanding and appreciation of the place. Cultural attractions often serve as venues for special events such as weddings, conferences and cultural festivals. Hotels and restaurants can collaborate with local authorities or organizations that protect cultural heritage to host these events, offering guests a unique atmosphere and unforgettable experiences. Some hotels and restaurants collaborate with cultural institutions to offer educational programs or seminars related to the region's heritage. These initiatives get guests the opportunity to learn traditional crafts, music, dance or language skills, enriching their travel experience. They can collaborate with cultural monuments for joint advertising campaigns or packages. This cross-promotion benefits both sides, attracting more visitors and increasing the overall attractiveness of the location. Cooperation with local communities around cultural sites promotes sustainable tourism and supports cultural preservation. Hotels and restaurants can contribute to community development projects, heritage conservation initiatives or cultural exchange programs by creating positive social impact.

Using the destination's rich cultural heritage, the hospitality and restaurant sector can create unforgettable experiences for tourists as well as contribute to the preservation and promotion of local traditions.

There are many cultural heritage sites that are used as restaurants and hotels in Europe. We will analyze some of them to identify the main factors of the development of local tourism and whether they are manifested through integration, culinary offers, excursions, events, educational programs, advertising partnerships and community involvement.

In France, for example, you can find hotels in ancient castles such as the Château de Bagnols or the Château de la Treyne. Château de Bagnols is located in the wine-producing region of Beaujolais near Lyon, Château de Bagnols is a stunning medieval castle surrounded by vineyards and picturesque countryside. His history goes back to the 13th century.

The castle offers luxurious accommodation, fine restaurants and a range of amenities including a spa centre, outdoor swimming pool and magnificent landscaped gardens. Its quiet atmosphere and proximity to significant monuments such as the prehistoric rock paintings of Lascaux and the charming town of Rocamadour make it an attractive place for tourists who are looking for a romantic or a peaceful holiday in the French countryside, its proximity to Lyon, World Heritage Site of UNESCO, known for its gastronomy and cultural sites, offers visitors a unique opportunity to immerse themselves in French history. Visitors are also offered outdoor activities such as hiking, canoeing and exploring the nearby medieval villages and historic sites and truffle hunting. Having dinner in the salon of Louis XIII is the unique opportunity for tourists among these activities.

After analyzing only a few examples of the use of European cultural heritage in the hotel and restaurant tourism, it is possible to make preliminary conclusions that the

cultural heritage objects, converted into restaurants and hotels, offer visitors a unique combination of history and modern comfort. We observe the adaptive reuse of monuments of cultural importance for hotel-restaurant type objects. This practice enables existing buildings to be re-profiled for new functions while preserving their architectural and cultural value. Thus, historical buildings are preserved and, at the same time, we get a new tourist product that meets the cultural, educational, and tourist needs of the modern tourist. After transformation, these historic buildings meet the needs of today's tourism while preserving their past and serve as a source of inspiration for sustainable development and cultural heritage conservation efforts.

References

1. Herasyenko V. Assessment of the Tourist and Recreational Potential of the Region: Monograph. Odesa: ONEU, 2016. 262 p.
2. Evans D. The Internet of Things: How the Next Evolution of the Internet Is Changing Everything. CISCO White Paper. April 2011. URL: http://www.cisco.com/web/about/ac79/docs/innov/IoT_IBSG_0411FINAL.pdf (дата звернення: 18.12.2022).
3. Kuklina T. S., Tsvilyi S. M., Zhuravlova S. M. General Trends in the Development of World Tourism: From the Coronavirus to Military Aggression. Ukrainian Studies in the European Context. #7. 2023 388 Entrepreneurship and Innovation. Scientific Journal. Kyiv: PHEI «International University of Finance». 2022. Issue 23. P. 12–15.
4. Motsa A., Shevchuk S., Sereda N. Prospects for the Post-war Recovery of Tourism in Ukraine. Economy and Society. 2022. No. 41.
5. Richards, Greg. Tourism trends: The convergence of culture and tourism. The Netherlands: Academy for Leisure NHTV University of Applied Sciences, 2014, 250-268.
6. Yurynets Z., Melnyk N. Basic Aspects of Marketing Policy Formation at Enterprises of the Tourism Industry of Ukraine. Visnyk of Kherson State University. Series «Economic Sciences». 2014. Issue 6. P. 137–141.

SIGNIFICANCE OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT THEORIES OF THE ENTERPRISE IN MODERN ECONOMIC CONDITIONS

Samoshkina Iryna

PhD in Economics, associate professor
Sumy National Agrarian University, Ukraine

Su Yulong

a second (master's) level graduate of higher education
Sumy National Agrarian University, Ukraine

The system theory of enterprise crisis management is how to adapt to the changes of the environment and build them on the market platform to achieve sustainable development.

The structure theory of enterprise crisis management on the basis of the "five competitive forces" [1]. This theory emphasizes how to respond positively to the changing pressure of the external environment to achieve the purpose of avoiding risk and crisis; the source of the enterprise crisis is mainly locked in the external environment of the enterprise, and the focus of the enterprise crisis management is no longer only focusing on the standard management of internal efficiency. The essence of this theory is to describe the external crisis that enterprises may face from four sides, as shown in Figure 1:

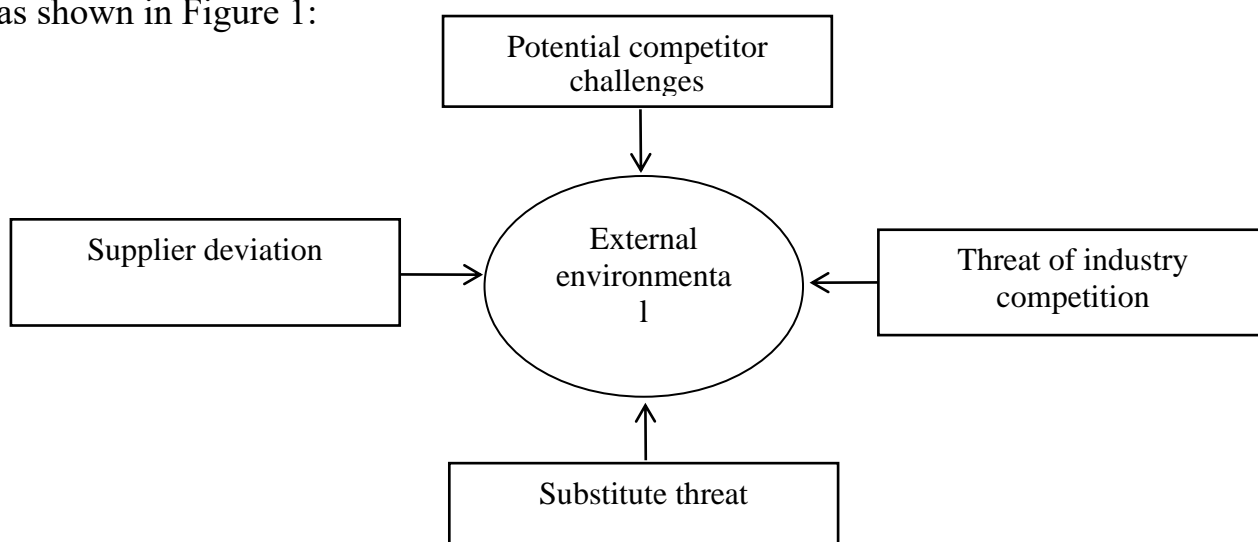

Figure 1 - Crisis structure of the "four forces" in the external environment

The main contribution of the enterprise crisis management structure theory is to observe and analyze the changes of the external environment of the enterprise from the overall perspective (or the perspective of bystanders), so that the enterprise can implement the management strategy to deal with environmental threats from the strategic management level. It can be said that this theory brings enterprise crisis management into the scope of strategic management, and enhances its position in

enterprise management [2]. However, emphasis on the stress of the external environment structure theory, but failed from the enterprise "zero defect management" core competitiveness to improve the perspective of the crisis management strategy, and the connotation of the structure of the enterprise organization structure optimization, production and operation activities architecture adaptive adjustment to avoid, dealing with crisis is rarely discussed.

There are many different expressions for the definition of crisis management stage in academic circles, but there is a common feature, that is, it is divided according to the time series of crisis occurrence, which can be regarded as the life cycle process of crisis [3]. From the perspective of process theory, the crisis life cycle theory believes that the crisis, like the development of human life process, also goes through the stages of birth (Birth), growth (Growth), maturity (Maturity) and death (Death). Each development stage of a crisis has different life characteristics, which are the basis and conditions for crisis managers to identify the development stage of a crisis and formulate crisis management strategies. This theory divides the crisis into five development stages: crisis factor brewing period, crisis outbreak period, crisis outbreak period, crisis diffusion period, crisis handling period and treatment results and sequelae period, as shown in Figure 2:

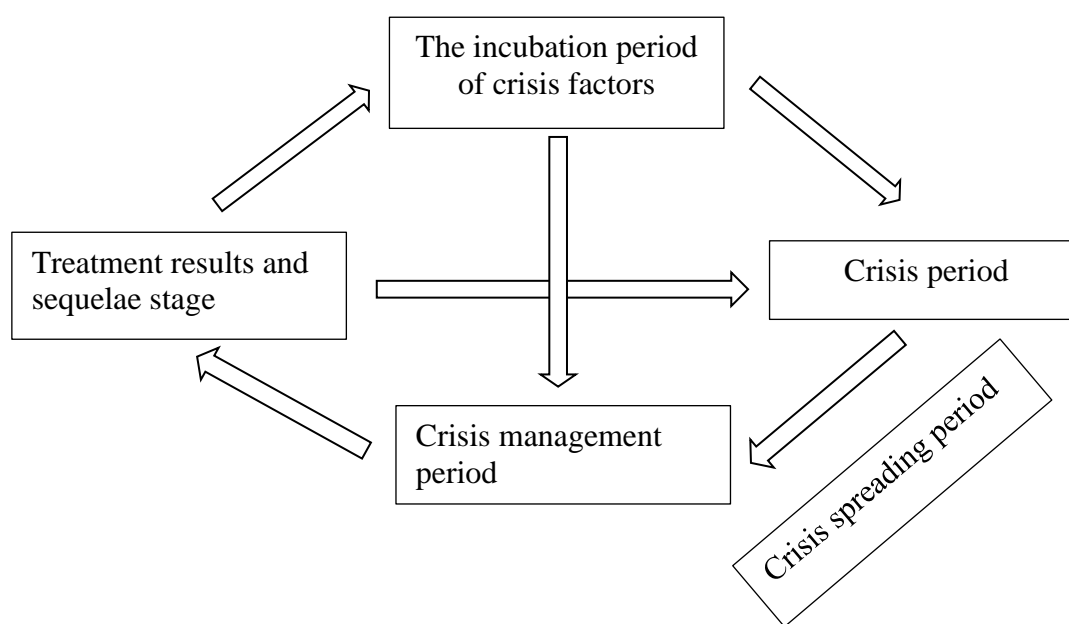

Figure 2 - Enterprise crisis life cycle

The crisis life cycle theory provides the basis and guidance for the crisis managers to identify the crisis development stage and correctly formulate the crisis management strategies. The straight line from the crisis brewing period indicates the ultimate goal of crisis management: to eliminate the crisis factor in the bud before the crisis outbreak and the spread; If the crisis fails, the severity of the crisis and to explore the direction and possible result of crisis spread. Just as the calm lake cannot cover up the underwater

undercurrent, the surface of the crisis does not mean the complete end of the crisis, the crisis management must treat the symptoms and the root causes. If the crisis is not thorough, the residual crisis factors will be in the sequelae period or again outbreak or enter a new crisis brewing period, the enterprise will once again face the threat of the crisis.

References:

1. Zhang Weiping, Li Yundong When the enterprise is facing a crisis event. *Chinese and Foreign Management Guide*, 2019 (9). P. 40-41.
2. Li Dequan. Enterprises should strengthen the awareness of crisis management and improve the emergency response agencies. *Shandong State Assets*, 2021 (12). P. 56-57.
3. Ming Xuan. Keep your eyes: "black PR" complete discrimination guide. *Public Relations World*, 2020 (12) P. 86-87.

MANAGEMENT MECHANISM THE INNOVATION AND ENTREPRENEURSHIP DEPARTMENTS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN CHINA

Samoshkina Iryna

PhD in Economics, associate professor
Sumy National Agrarian University, Ukraine

Zhang Shuai

a second (master's) level graduate of higher education
Sumy National Agrarian University, Ukraine

The management mechanism and organizational structure of the innovation and entrepreneurship departments of educational institutions are the key factors that drive their innovation vitality, promote project incubation and the growth of students' entrepreneurship. The current main management mechanism and organizational structure are as follows:

At present, the innovation of entrepreneurial department management will generally reflected in the top-level design and planning, innovation department in order to better management, will develop clear and executable strategic blueprint, further study of education industry development trend, market demand and their own resources and ability, develop forward-looking, feasibility and challenging strategic planning. The plan identifies development plans for different periods and sets specific measures and schedules.

To support the realization of the strategic goals, some innovation and entrepreneurship departments have also developed a series of targeted and flexible policies [1]. These policies cover financial support, project screening and incubation, team incentive, achievement transformation and other aspects, and are timely adjusted and optimized according to the actual situation.

At present, the innovation and entrepreneurship department and other departments in the university are also closely cooperating, breaking down the departmental barriers and forming a joint force. By establishing an information sharing mechanism, jointly holding innovation and entrepreneurship activities, and jointly developing courses, we will promote resource complementarity and advantage sharing. The Innovation and Entrepreneurship Management Department of educational institutions is also actively expanding off-campus resources, establishing close cooperative relations with government departments, industry associations and enterprises, In this way, the development of innovation and entrepreneurship projects is further supported.

The management department of innovation and entrepreneurship will pay more to the efficient integration and full use of resources. Through the establishment of an effective work distribution mechanism, perfect project management mechanism and strict performance appraisal mechanism, to ensure that resources can be accurately invested in the most potential and valuable innovation and entrepreneurship projects.

Many innovation and entrepreneurship management departments will develop whole-chain project management services, providing services from project screening, incubation and acceleration to market docking. By setting up project review committee, setting up professional mentor team, providing technical support and market guidance, help the project team to solve technical problems, optimize business model and expand market channels. The relevant departments pay more attention to the growth and development needs of the project team, and provide them with necessary training and consulting services.

In order to improve the quality and development of the project, the Ministry of Innovation and Entrepreneurship has established a performance evaluation and evaluation system, for example, Nanshan University in Yantai, China, has established a high-level evaluation standard for job development [2]. The system covers the innovativeness, practicality and benefits of the project, and introduces a third-party evaluation agency or expert jury to conduct an objective and fair evaluation. By regularly releasing evaluation reports and organizing communication and sharing meetings, we will promote excellent project experience and urge the project team to continuously improve through regular communication and sharing meetings.

In order to increase the enthusiasm of teachers and students to participate in innovation and entrepreneurship, many educational institutions have also established diversified incentive mechanisms. It can also provide guidance from entrepreneurship mentors, priority recommendation to participate in various entrepreneurship competitions, and provide internship and employment opportunities. In addition, the cultivated innovation and entrepreneurship achievements can also be included in the promotion assessment system to further enhance the sense of honor of the participants.

References:

1. Huang Zhaoxin, Huang Yangjie. Exploring New Approaches to Evaluating the Quality of Innovation and Entrepreneurship Education: An Empirical Study from 1,231 Higher Education Institutions Nationwide. *Educational Research*, 2019, 40(07). P. 91-101.
2. Hu Jinyan. Innovation and Entrepreneurship Education: Concepts, Systems, and Platforms. *China Higher Education Research*, 2018(07). P. 7-11.

БАЗОВІ ЕЛЕМЕНТИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В ІННОВАЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Грабовська Ірина Василівна

ст. викладач кафедри менеджменту та адміністрування,
Хмельницький національний університет
м. Хмельницький, Україна

У сучасних умовах розвитку економічних систем, що характеризуються нестабільністю цілей підприємства, мінливістю кон'юнктури ринків збуту, перманентними змінами вартості факторів виробництва та цін фінансових ресурсів, нестачею обсягів інвестування, змінами в конкурентному середовищі та іншими макро- та мікроекономічними факторами, першочерговими завданнями керівництва підприємства є формування та ефективна реалізація його інноваційного потенціалу, тісно пов'язаного з фінансово-інвестиційним потенціалом, необхідним для забезпечення сталого функціонування та розвитку підприємства на ринку. Саме інноваційний розвиток організації є драйвером зростання галузей і комплексів національної економіки, що представляє собою процес, спрямований на реалізацію інноваційної стратегії організації, яка забезпечує можливість гнучкого реагування на умови сучасної дійсності, що постійно змінюються, і сприяє формуванню стійкої конкурентної переваги в рамках здійснення ринкової діяльності в довгостроковій перспективі.

Аналіз інноваційного розвитку суб'єктів господарювання заснований на дослідженнях екзогенних та ендогенних факторів, які формують інноваційний потенціал, а також ресурсів, що забезпечують інноваційний розвиток організації. Варто зазначити, що з метою забезпечення сталого зростання та постійного нарощування ринкової вартості суб'єктів господарювання важлива мобілізація внутрішніх та зовнішніх фінансових ресурсів для їх використання у найбільш перспективних інноваційно-інвестиційних проектах розвитку. У зв'язку з цим у сучасних умовах особлива увага має бути приділена розподілу ресурсів в силу їх обмеженості та їх доступності для інноваційного процесу, здатності формувати та утримувати конкурентну перевагу, а також враховувати тенденції розвитку галузі та суміжних галузей із швидко змінюваним рівнем інноваційної присутності. Все це зумовлює потребу у формуванні ефективних організаційних стратегій, що дозволяють приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо інноваційних продуктів та інших нововведень.

Сучасним інструментом менеджменту організації в умовах наростаючих змін у зовнішньому середовищі є методологія стратегічного управління. Стратегічне управління є основою управління інноваційною організацією та покликане відповісти на такі важливі питання: в якому становищі підприємство знаходиться на даний момент; у якому положенні воно хотіло б перебувати через три, п'ять і десять років; як можна досягти бажаного становища; що для цього потрібно зробити. Стратегічне управління – система рішень та дій, що застосовуються для формування та здійснення стратегії, що забезпечує найкращу конкурентну

відповідність між підприємством та його середовищем для досягнення цілей організації [1].

Оскільки не лише конкурентоспроможність, а й саме виживання компанії в мінливому світі залежить від її здатності до постійного оновлення, особливого значення набуває інноваційна стратегія. Став критично важливим елементом загальної організаційної стратегії, вона покликана пов'язати пріоритети перспективного розвитку компанії з рівнем її потенційної інноваційності, зробити нову якість виробництва та управління головним інструментом досягнення мети компанії. Інвестиційно-інноваційна стратегія – це частина загальної стратегії підприємства, що встановлює основні засади та обмеження залучення грошових, матеріальних та інформаційних ресурсів для досягнення стратегічних цілей. Для розробки та впровадження інноваційної стратегії організації необхідно розуміти сутність, роль і значення інновацій стосовно досліджуваного суб'єкта економічної діяльності.

Теоретичні та практичні питання розробки інноваційної стратегії організації розглядаються в багатьох роботах вітчизняних та зарубіжних авторів. Однак, внаслідок динамічності ринку та впливу екзогенних факторів на розвиток організацій, стрімкого зростання цифрової трансформації бізнес-процесів, а також впливу обмежувальних заходів, пов'язаних з пандемією коронавірусу, негативних наслідків російської агресії та її руйнівного впливу на національну економіку, фундаментальних досліджень, пов'язаних із формуванням методичного інструментарію, що забезпечує інноваційний розвиток організацій на основі розробки стратегій їх інноваційного розвитку, нині недостатньо.

Об'єктивність зазначених пріоритетів розвитку організацій визначає необхідність використання відповідних механізмів та інструментів, спрямованих на розробку інноваційних стратегій, що забезпечують їх переваги та стійкість функціонування у довгостроковій перспективі. Для фахівців підприємств це означає глибоке опанування практики стратегічного менеджменту, формування інноваційних стратегій підприємств.

Для інноваційних організацій стратегія – це: програма дій, що визначає пріоритети проблем та ресурси для досягнення генеральної інноваційної мети організації; концепція бізнесу, доповнена реальними діями, що призводять цю концепцію до досягнення конкурентної переваги (для цього необхідно розуміння ринку, оцінка становища організації на ринку, усвідомлення своїх конкурентних переваг); цільові орієнтири довгострокового плану дій, вкладених у досягнення якісно нових цілей, що з корінним зміною існуючого стану керованого об'єкта, отже, систем управління, її структури, сформованих відносин, норм поведінки й змісту діяльності працівників [2].

Інноваційна стратегія дозволяє визначити цілі організації, напрями її діяльності та шляхи створення майбутніх нововведень, а також виробити політику, яка забезпечить досягнення завдань, що стоять перед організацією. При цьому інноваційна стратегія повинна не лише висвітлювати основний шлях розвитку організації, а й дозволяти модифікувати його, або, якщо виникає необхідність, змінювати напрямок, враховувати несподівані зміни зовнішніх

умов. Стратегія надає інноваційної політики стійкість і гнучкість, здатність змінювати напрями розвитку науку й техніки залежно від зміни зовнішнього соціально-економічного середовища, у своїй зберігаючи незмінними основні стратегічні курси розвитку. У цьому сенсі стратегія виступає регулятором формування політики у міру її здійснення, адаптуючи цей процес до зміни зовнішніх умов її реалізації. Інноваційна стратегія має на меті збільшення ступеня інноваційної сприйнятливості шляхом такого узгодження пропорцій зростання рівня розвитку НДДКР та виробництва, які забезпечують постійний потік нововведень, тобто переведення нових ідей, відкриттів, наукових та технічних досягнень у нові товари та послуги.

При цьому під стратегією інноваційного розвитку підприємства розумітимемо цільові програми, спрямовані на досягнення його довгострокових конкурентних переваг на внутрішньому та зовнішньому ринках. Спираючись на це визначення, відзначимо, що це поняття комплексне, яке включає сукупність стратегій окремих напрямів інноваційної діяльності підприємства (організаційні, економічні, управлінські інновації) у рамках реалізації стратегічних цілей розвитку підприємства [2].

Розробка інноваційної стратегії передбачає її формалізацію як інноваційної програми, тому при цьому мають бути встановлені цілі, завдання, процедури в рамках інноваційних проектів, включених до програми. Проектування інноваційної стратегії – це безперервний, динамічний процес, основу якого є вибір потенційно успішного стратегічного становища підприємства. Цей вибір передбачає порівняльний аналіз альтернатив шляхом співвіднесення потреб клієнтів та можливостей підприємства щодо їх задоволення. І саме стратегічна інновація відіграє вирішальну роль у становленні такого стратегічного становища, в якому підприємство може розширити частку ринку або створити нові ринки.

Варто зазначити, що кожна програма включає різні проекти чи роботи. У програмі концентруються різні види робіт, під час яких вирішується загальне завдання. Наприклад, з програмою зниження витрат можуть бути пов'язані такі проекти та роботи: проект контролю якості; проект удосконалення планування виробництва тощо. Слід мати на увазі, що мета програми повинна бути чітко визначена і явно досяжна, наприклад; «до 01 січня знизити витрати на 3,5%». Склад портфеля проектів та довгостроковий вплив інноваційних підрозділів на розвиток підприємства залежить від коштів, виділених на ці напрямки. Інноваційні менеджери розподіляють ресурси між проектами, виходячи з максимальної ймовірності появи нововведень у потрібний момент. Ресурси, які виділяються вищим керівництвом на інноваційний розвиток, визначаються виходячи з фінансових можливостей підприємства та ринкових тенденцій.

Кожна із стратегій інноваційного розвитку потенціалу підприємства (стратегія якості та конкурентоспроможності, стратегія розвитку ринку продукту, стратегія розробки продукту тощо) має свої форми та методи управління, що забезпечують досягнення поставленої мети [3]. Технології управління, які визначають процедурні, організаційні, інформаційні, технічні

аспекти реалізації стратегій є предметом інновацій у зв'язку з використанням нововведень у дослідженнях ринку, у розробці нового продукту, в організації технологічного оснащення виробництва.

Розрізняють стратегічне планування зверху вниз, у якому вищі менеджери ініціюють процес формування стратегії та уповноважують окремі бізнеси та функціональні підрозділи формулювати власні стратегії як засоби реалізації корпоративної стратегії. Інший підхід – це стратегічне планування знизу-вгору, при якому процес формування стратегії стимулюється пропозиціями господарських та функціональних підрозділів. Організаційно процес розробки стратегічних альтернатив може бути представлений у вигляді роботи однієї чи кількох команд фахівців (оперативних груп). Кожна команда, використовуючи той чи інший стратегічний підхід до формування альтернативних варіантів (або їх комбінацію), починають послідовно генерувати стратегічні альтернативи (спочатку альтернативи поступового вдосконалення, потім альтернативи оновлення та, нарешті, інноваційні альтернативи).

Стратегічний план має обґрунтовуватися значними дослідженнями та фактичними даними. Щоб ефективно конкурувати в сьогоденному світі бізнесу, підприємство має постійно займатися збором та аналізом величезної кількості інформації про галузь, конкуренцію та інші фактори. Взаємодія різних факторів має специфічний характер для кожної галузі та компанії і завжди змінюється у часі. До основних факторів, що формують стратегії, можна віднести такі [2]: соціальні, політичні, громадські та регулюючі норми; привабливість галузі та умови конкуренції; специфічні ринкові можливості та загрози; сильні та слабкі сторони організації, її конкурентні можливості; особисті амбіції, філософія бізнесу та етичні погляди менеджерів; цінності та культура компанії.

Важливим елементом у формуванні стратегії інноваційного розвитку організацій відіграють фактори, що сприяють та обмежують цей процес. У свою чергу фактори є інформаційною базою для проведення прогнозно-аналітичних робіт, які є передумовою розробки заходів, що сприяють інноваційного розвитку організацій. Стратегічний підхід до аналізу факторів передбачає їх структурування у відповідності до рівня впливу на результат інноваційного розвитку організації. Проведений аналіз показав, що найбільш керованими та сильнодіючими при досягненні стратегічних цілей розвитку є фактори внутрішнього середовища організації, конкурентоспроможності та фактор ризику інвестицій. Останній, у свою чергу, визначає ефективність обраної інноваційної стратегії розвитку організації та подальше їх коригування відповідно до завдань інноваційної діяльності. Розглянуті фактори є інформаційною базою для проведення прогнозно-аналітичних робіт, які є передумовою розроблення заходів інноваційного розвитку організацій.

Оцінка інноваційного розвитку організації передбачає застосування діагностичного аналізу як методу, що полягає у розпізнаванні проблем інноваційного розвитку організації на основі аналізу стану її структурних елементів. Основними цілями проведення діагностики інноваційного розвитку є: забезпечення органів управління повною, оперативною та достовірною

інформацією про інноваційні процеси на підприємстві; своєчасне передбачення позитивних подій, виявлення негативних тенденцій, оцінка їхнього можливого впливу на рівень інноваційного розвитку; підвищення ефективності управління інноваційним потенціалом підприємства; підвищення конкурентного статусу підприємства. У зв'язку з вищесказаним рівень інноваційного розвитку підприємства характеризується інноваційним потенціалом та його конкурентним статусом.

Під інноваційним потенціалом слід розуміти можливість виробничої системи створювати та використовувати інновації з урахуванням ресурсного забезпечення потенціалу підприємства [4]. Визначення рівня інноваційного потенціалу підприємства дає змогу оцінити ефективність використання ресурсних можливостей підприємства вести інноваційну діяльність. Якщо говорити про конкурентний статус підприємства (це поняття було введено І. Ансоффом), то він є показником його становища на ринку відповідно до рівня конкурентоспроможності організації та стану мезосередовища. На основі оцінки рівня інноваційного розвитку підприємства можливе формування стратегії інноваційного розвитку, яка є цілеспрямованою діяльністю організації з визначення пріоритетів перспективного розвитку організації та їх досягнення, в результаті якої забезпечується нова якість виробництва та управління [2].

З врахуванням значень інноваційного потенціалу та інноваційного конкурентного статусу на певний період часу можна сформувати портфель інноваційних проєктів, вибір яких залежатиме від стану невизначеності внутрішнього та зовнішнього середовища.

Стратегічне становище, якого прагне підприємство, характеризується досить великим ступенем невизначеності. Це стосується і шансів на успіх тієї чи іншої інновації та потенційної значущості окремих основних компетенцій. Інструментом подолання цієї невизначеності є «ринкове» експериментування, мета якого – встановити дієздатність та ступінь успішності альтернативні інноваційні стратегії. Отже, можна сказати, що високий темп і масштабність змін, що відбуваються у всіх сферах життя, зумовлюють необхідність переосмислення економічних стратегій. Організаційні зміни, готовність компанії до перетворень стають сьогодні чинником корпоративної життєздатності та конкурентоспроможності.

Правильно сформована стратегія сприяє більш раціональному розподілу ресурсів та, відповідно, впливає на ефективність діяльності підприємства в цілому. Вимоги до успішної інноваційної стратегії полягають у наступному: вона повинна містити ясні директиви та тимчасові орієнтири, бути гнучкою, підтримуватись організаційним дизайном та корелювати із загальною корпоративною стратегією. Запорукою успішності інноваційної стратегії є постійне вдосконалення. Організаційні та технологічні інновації є одночасно причиною та наслідком постійного вдосконалення компанії. Потрібна кардинальна зміна загально організаційної стратегії шляхом включення до неї інноваційної складової. Ініціатива просування інноваційного процесу належить керівництву та підтримується організаційною культурою, яка сприяє залученню

до цього процесу всіх співробітників компанії та стимулює їхню творчу активність. Необхідно також забезпечити поєднання інтересів та узгодження рішень стратегічного, науково-технічного, фінансового та виробничого менеджменту, а також маркетингових рішень.

Отже, вибір стратегії є центральним елементом в інноваційній діяльності підприємства. Вона забезпечує реалізацію місії підприємства та допомагає досягти поставлених цілей. Розробка оптимальної інноваційної стратегії компанії є запорукою її успішного розвитку, конкурентоспроможності у просуванні товарів на ринку, стійкості до нестабільного зовнішнього середовища. Формування інноваційного процесу відповідно до стратегічної концепції інноваційного розвитку підприємства дозволить підвищити якість прийнятих управлінських рішень та забезпечити зростання ефективності інноваційної діяльності в цілому та кожної окремої інновації зокрема.

Список літератури

1. Сумець О. М. Стратегічний менеджмент : підручник / О. М. Сумець ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кременч. льот. коледж. – Харків : ХНУВС, 2021. – 208 с.

2. Пащенко О. П. Сучасна парадигма стратегічного управління розвитком підприємства в контексті управління змінами / О. П. Пащенко // Менеджмент суб'єктів господарювання в умовах міжнародної інтеграції : кол. монографія / за заг. ред. Г. М. Тарасюк. – Житомир : ЖДТУ, 2016. – С. 104–202.

3. Гавловська Н. Теоретичні аспекти стратегування у реалізації інноваційного розвитку підприємства / Н. Гавловська, Л. Тарасенко, Р. Чумак, А. Венгер // Development Service Industry Management, 2024. – Вип. 2. – С. 26–30.

4. Гринько Т.В. Роль інноваційного потенціалу підприємств у забезпеченні їхньої інноваційної активності / Т.В. Гринько, С.О. Єфімова // Управління розвитком підприємства в інтеграційних умовах: колективна монографія / за заг. ред. Т.В. Гринько. – Дніпропетровськ: Біла К.О., 2014. – С. 199-217.

LEARNING ENGLISH IN DISTANCE LEARNING CONDITIONS

Bohdan Alla

Professor of Chair of Social Sciences and Humanities of
Military Institute of Armored Forces of
National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute"

Interaction plays a critical role in processing data utilized for language learning. The outcome of a learning system depends on the learner's level of knowledge of a second foreign language (L2). The study uses a primary qualitative approach, working with data from primary sources in the form of open-ended questions. The use of primary research methods in this study was important because it allowed for a better understanding of the impact of distance education on English language learning (concerning Arab learners). This study used the main qualitative research methods and the case study method as a research tool because this method allows qualitative data to be collected, investigated, and calculated combined. In addition, the open-ended questions allowed participants to share their experiences of the impact of distance education on English language learning (applied to Arabic learners). Distance learning has been around for a long time, but the methods of its implementation have changed significantly over the past couple of decades. In our time, the process of providing education in the distance learning mode has undergone significant changes. The task of distance learning is to provide citizens with the opportunity to exercise the constitutional right to obtain education and professional qualifications, to improve their qualifications regardless of gender, race, nationality, social and property status, type and nature of occupations, worldview beliefs, party affiliation, attitude to religion, creed, state of health, place of residence according to their abilities.

Video lectures available online have made the life of aspirants much better than before. With fixed time online exams, the syllabus has become a bit tough but that is more or less the norm these days. Using online tools, distance learners can access as much data as they need.

The distance form of education is based on general laws, general didactic, linguistic and specific principles of education. Distance learning methods are currently only in the development stage, so it is time for scientific substantiation of theoretical foundations and at the same time study and generalization of pedagogical experience in order to determine clear guidelines for teachers.

The key to the effectiveness of distance learning is the methodologically correct selection of methods and techniques that ensure the interaction of the subjects of the educational process, taking into account the way they communicate, ensuring the individualization of training, the formation of subject and key competencies of the students. Here are the most common distance learning options:

Distance learning with the help of video conferences. Video conferencing is no longer a new concept. This technology is widely used for business conferences. This

technology is now being used for online learning and teaching. Without the physical presence of a classroom, students can have a classroom experience and learn from teachers who are thousands of miles away. Fast internet data and advanced computing make distance learning truly enjoyable.

Synchronous type. Synchronous distance learning: learning via online chat, teleconference and sitting in a classroom. This type of learning offers less flexibility and affects the student's life to some extent. However, it is the most popular form of distance learning and continuing education programs because it facilitates interaction between students and teachers.

Asynchronous type. Asynchronous distance learning typically has a weekly time limit, but otherwise students are given the freedom to work at their own pace. Foragers are more social with others and communicate through online message boards.

Hybrid distance learning. Hybrid or blended courses are a combination of synchronous and asynchronous learning. Hybrid learning courses are courses that require students to be available at specific times in an online chat room or classroom. Although students are allowed to complete assignments at their own pace and submit them online later.

Of course, today the main source of information is the Internet. A significant number of textbooks and other educational literature is available on the Internet. This means that the teacher's preparation for the lesson currently requires the ability to work with information, to critically interpret the content of the Internet, to use electronic materials in the educational process. The teacher must be able to create presentation materials, video materials, instructional and technological maps, tests, and therefore must be able to work with application programs.

If we take into account the current conditions, when most of the lessons are conducted remotely, the ability to work with video conference programs (Zoom, Google Meet, Microsoft Teams), which make it possible to conduct lessons in synchronous mode, is relevant. Electronic textbooks and electronic teaching aids play an important role in ensuring the quality of the educational process at the current stage.

Reference

1. Kravets S.G. The essence and components of teachers' readiness to implement distance learning of qualified workers. Scientific Bulletin of the Institute of Vocational and Technical Education of the National Academy of Sciences of Ukraine. Professional pedagogy (12). page 88-97. ISSN 2223-5752 [Electronic resource]. 2018. Mode of access to the resource: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/709017>.

2. Maslich S.V. Methodical support for the organization of distance learning during quarantine. Innovative technologies in the training of specialists in the construction industry: materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference (November 19, 2020). Kyiv–Bila Tserkva, 2020. P. 15-18.

3. Maslich S.V. Peculiarities of the organization of the educational process in institutions of professional (vocational and technical) education in the conditions of distance learning. Preparation of the master of industrial training, teacher of professional training for the introduction of innovative technologies into the educational process: materials of the IV All-Ukrainian scientific and methodological seminar (November 5, 2020). Hlukhiv National University named after O. Dovzhenka. Glukhiv, 2020. P. 61–63.

FEATURES OF THE MEDICAL STUDENT'S MENTAL HEALTH AND THE EDUCATIONAL PROCESS DURING THE WAR

Pertseva Nataliia,
MD, PhD, ScD, professor,
Dnipro State Medical University, Department of Endocrinology,
head of the department

Chursinova Tetiana,
MD, PhD, professor's assistant,
Dnipro State Medical University, Department of Endocrinology, professor's

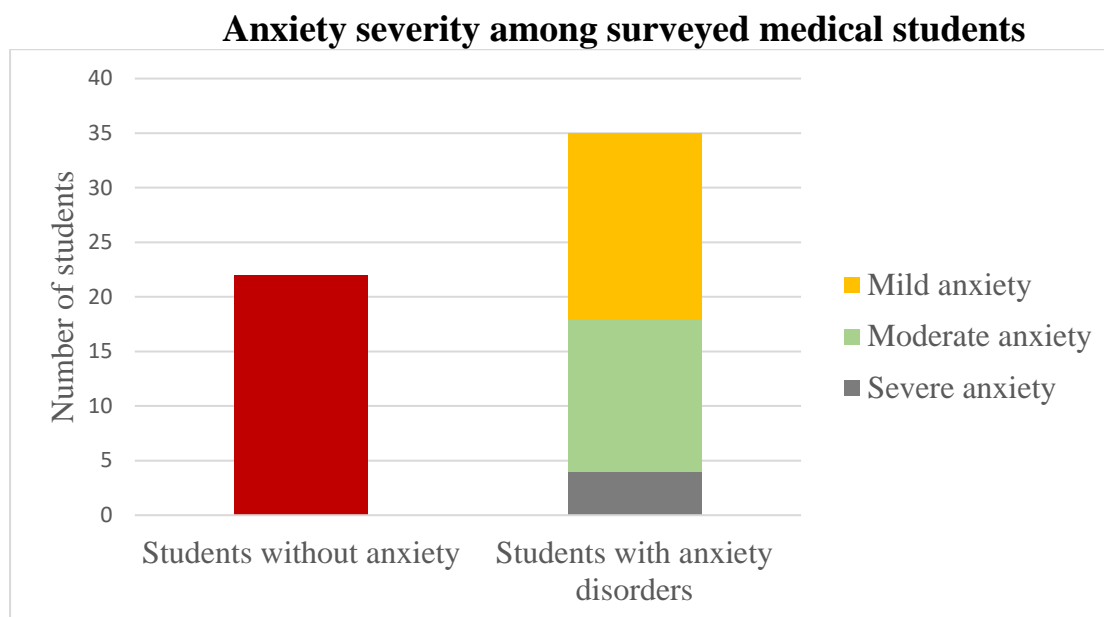
The aim of the research: to study the mental health of fourth-year medical students who studied at the Endocrinology Department of the Dnipro State Medical University during the war.

Materials and methods: to assess the mental health of students the Hamilton Anxiety Scale was used [1, 2]. The scale included 14 items which reflects aspects such as the level of anxiety, sleep disturbances, somatic symptoms, including cardiovascular, respiratory, gastrointestinal, genitourinary and autonomic disorders. The severity of each symptom was estimated from 0 to 4 points. A scores from 0 to 7 were regarded as the absence of anxiety, a mild anxiety level was established when the scores were from 8 to 17, scores in the 18-24 range are regarded the moderate anxiety level, scores in the 25-30 range are regarded the severe anxiety level, scores in the 31-56 range are regarded the very severe anxiety level. A total of 57 students voluntary questionnaire completed the survey, of which 14 were male (25%) and 43 (75%) were female.

Results.

According to the questionnaire data, varying degrees of anxiety were observed in 35 (62,7%) students. Mild anxiety was predominant - 17 (48,6%) students (average score $10,25 \pm 0,65$), moderate anxiety was observed in 14 (40%) respondents (average score $19,57 \pm 0,56$), severe anxiety - in 4 (11,4%) respondents (average score $25,75 \pm 0,48$).

Specialized psychiatric care was recommended for students with severe and moderate anxiety.

The priority goal of the educational process at the Endocrinology Department in the war time has been to guarantee the quality and safety of the educational process, provide interactive interaction between teachers and students, increase student motivation and the level of trust in the University.

First of all, we took measures to arrange the shelter in order to conduct a full-fledged educational process during an alarm. The teachers have taught students to act in extreme conditions and how to provide first aid to the patients with endocrine pathology.

The teachers also involved students in the scientific circles. In 2024 the Department of Endocrinology held a student Olympiad in Endocrinology, as well as a medical conference for students and young scientists “News and Prospects of Medical Science”. The main issues addressed at the conference were modern treatment and monitoring of type 2 diabetes mellitus, comparison of national and European protocols for the treatment of diabetes mellitus, as well as discussion of rare clinical cases of endocrine pathology.

Conclusions.

The educational process during the war must remain effective and safe. Psychological support for students is extremely important. Teachers need to educate students that medicine is an integral part of our society and that future doctors will be very useful to their country.

References

1. Bruss G.S., Gruenberg A.M., Goldstein R.D., Barber J.P. Hamilton Anxiety Rating Scale Interview Guides: joint interview and test-retest methods for inter-rater reliability. *Psychiatry Res* 53: 191-202, 1994.
2. Maier W., Buller R., Philipp M., Heuser I. The Hamilton Anxiety Scale: Reliability, Validity and Sensitivity to Change in Anxiety and Depressive Disorders. *J Affect Disord* 14(1): 61-68, 1988.

РОЛЬ РАНКОВОЇ ЗУСТРІЧІ У ПІДТРИМЦІ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ

Братковська Аліна Вячеславівна

вчитель початкових класів, заступник директора
КЗ «Василівська загальноосвітня
школа I-III ступенів № 1» ВМР ЗО

Худієнко Юлія Олександрівна

вчитель початкових класів
КЗ «Василівська загальноосвітня
школа I-III ступенів № 1» ВМР ЗО

Бакланова Ольга Леонідівна

вчитель початкових класів
КЗ «Василівська загальноосвітня
школа I-III ступенів № 1» ВМР ЗО

Однією з важливих проблем для успішного навчання в початковій школі є психологічне благополуччя учнів. Психологічний комфорт необхідний не тільки для розвитку дитини і засвоєння нею знань. Від цього залежить фізичний та емоційний стан дітей, що, в свою чергу, теж сприяє успішному навчанню, забезпеченню якісного засвоєння знань [1].

Дослідження показують, що учні, які відчувають психологічний дискомфорт, мають труднощі в навчанні. Наприклад, мозок, що боїться помилитися, не може адекватно реагувати на навчальні завдання, що призводить до зниження критичного мислення та цікавості. Важливо, щоб вчителі створювали доброзичливу атмосферу, де учні можуть вільно висловлювати свої емоції та переживання [3]. Тому, важливим аспектом, для емоційного благополуччя та комфорту дітей – є ранкова зустріч.

Ранкова зустріч — це запланований і структурований збір учнів на початку навчального дня, який має на меті створити позитивну атмосферу для навчання. Ця форма взаємодії займає важливе місце в щоденній діяльності класу та включає декілька компонентів [5].

Ранкові зустрічі відіграють важливу роль у соціальному розвитку дітей, оскільки вони забезпечують можливість для взаємодії в групі та формування навичок спілкування. Під час ранкових зустрічей діти вчаться [2] :

- Висловлювати свої думки зрозуміло для інших
- Уважно слухати, коли говорять інші
- Розв'язувати проблеми за допомогою слів
- Пропонувати свої ідеї групі

Позитивна атмосфера ранкових зустрічей створюється завдяки використанню таких активностей [4]:

- Вправ на знайомство та налагодження контакту
- Ігор на розвиток уваги та пам'яті
- Рухливих ігор та фізкультхвилинок

Ранкові зустрічі допомагають дітям знайти спільну мову зі своїми однолітками, навчають співпрацювати, поважати інших та їхні думки. Це сприяє формуванню довіри та взаєморозуміння серед дітей, що є основою для здорових соціальних відносин. Основні компоненти ранкової зустрічі:

1. **Вітання:** Діти вітаються один з одним, що сприяє формуванню дружньої атмосфери.

2. **Обмін інформацією, щоденний календар:** Учні можуть ділитися новинами або важливими подіями, що сталися з ними, або обговорювати навчальні завдання на день, заповнювати календар погоди, слідкувати за змінами явищ природи, з подальшим обговоренням (рис. 1).

Рисунок 1. Щоденний календар.

3. **Емоційне налаштування. Куточок настрою:** Учні та вчитель діляться один з одним своїми почуттями, думками, визначають настрій та обґрунтовують його (рис. 2).

Рисунок 2. Визначення настрою.

4. **Щоденні новини:** Вчитель підсумовує інформацію про заплановані активності, акцентуючи увагу на навчальних цілях, говорить про тему дня, свята та інші визначні дати (рис 3., рис 4).

Рисунок 3. Щоденні новини.

Рисунок 4. Щоденні новини: тема дня.

Таким чином, ранкові зустрічі забезпечують настрій для сумлінного навчання, створюють клімат довіри, що базується на демократичних принципах. Вони розвивають важливі для успіху в навчанні соціальні навички, такі як уміння слухати, говорити, співпрацювати. Це також важливий момент для налаштування дітей на продуктивний день, оскільки вони можуть поділитися своїми переживаннями та емоціями, що допомагає знизити рівень стресу і тривоги перед навчанням.

Список літератури

1. *Інститут післядипломної педагогічної освіти міста Києва.*
 URL: <https://ippo.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2014/05/Сабол-Д.-М..pdf> (дата звернення: 04.09.2024).

2. Посібник "Виховний проект "Ранкові зустрічі" як засіб формування креативної особистості. Освітній проект «На Урок» для вчителів.

URL: <https://naurok.com.ua/posibnik-vihovniy-proekt-rankovi-zustrichi-yak-zasib-formuvannya-kreativno-osobistosti-41704.html> (дата звернення: 04.09.2024).

3. Психологічна підтримка учнів на уроці: підходи, стратегії та прийоми. *Знайшов*.

URL: https://znayshov.com/News/Details/psykholohichna_pidtrymka_uchniv_na_urotsi_pidkhody_strategii_ta_pryiomy#google_vignette (дата звернення: 04.09.2024).

4. РАНКОВІ ЗУСТРІЧІ. АКТУАЛЬНІСТЬ, РОЛЬ РАНКОВИХ ЗУСТРІЧЕЙ. *Освітній проект «На Урок» для вчителів*.

URL: <https://naurok.com.ua/rankovi-zustrichi-aktualnist-rol-rankovih-zustrichey-30947.html> (дата звернення: 04.09.2024).

5. Що таке ранкова зустріч?. *Освіта.UA*.
URL: <https://osvita.ua/school/method/upbring/744/> (дата звернення: 04.09.2024).

ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДІВ МУЗИЧНО-РИТМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ДИСТАНЦІЙНОМУ РЕЖИМІ

Владимирова А. Л.,
докторка філософії в галузі освіти,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
Херсонського державного університету, Україна

Мелькова Л. О.,
здобувачка другого (магістерського)
рівня вищої освіти другого року навчання
Херсонського державного університету, Україна

Музично-ритмічна діяльність має за природою синтетичний характер, і це сприяє розвитку фантазії, уяви, образного мислення дитини. Музика, рух, ігри, етюди, драматизація, танець, хореографія, хороводи пластика, пантоміма, пантоміміка – це яскрава творча уява дитини, тому що в більшості ситуацій ігри супроводжуються танцювальними рухами, пантомімікою, рухами власного тіла.

Психологи стверджують, що провідною діяльністю називається «діяльність», що має наступні три ознаки:

- По-перше, це діяльність, у формі якої виникають і всередині якої диференціюються інші, нові види діяльності.
- По-друге, це діяльність, у якій формуються або розвиваються психічні процеси (мислення, сприйняття, пам'ять і так далі).
- По-третє, це діяльність, від якої залежать основні психологічні зміни особистості у даний період розвитку [6, с. 77].

Такі вправи, як ігри-драматизації, етюди, вправи на самопізнання, релаксацію, зображувальну та музичну діяльність допоможуть розвивати в дітей навички спілкування, сприятимуть самовираженню, зняттю психомоторного напруження, формуванню морально-етичних уявлень, коригуватимуть їхню поведінку тощо [3, с. 43].

Види музично-ритмічної роботи із дітьми дошкільного віку відображено в освітній програмі «Дитина» (для дітей від двох до семи років). Значимими знахідками організації музично-ритмічної діяльності дошкільників є роботи Шевчук А. «Дитяча хореографія», Удовіченко В. «Хореографія».

Використання різних видів музичної діяльності, зокрема, музично-ритмічних рухів, у повсякденному житті закладу дошкільної освіти сприяє розвитку музичних і пізнавальних здібностей дітей, активізує мислення, увагу, розвиває уяву, фантазію, виховує активність, дисципліну, покращує моторику та загальний стан організму.

Ці програми містять комплекс цікавих за змістом занять, що включають у себе ігри-драматизації, етюди, вправи на самопізнання, релаксацію,

зображувальну та музичну діяльність тощо. Вони допоможуть розвивати в дітей навички спілкування, знімати психомоторне напруження, сприятимуть самовираженню, формуванню морально-етичних уявлень, коригуватимуть їхню поведінку тощо [3, с. 43].

Матвієнко С., відмічає: «саме музично-ритмічна діяльність пов'язує художню творчість з особистими переживаннями, адже симбіоз руху та музики має величезну силу впливу на емоційний світ дитини» [4].

Автор акцентує на тому, що заняття музично-ритмічною діяльністю – це виховний процес, який допомагає розвитку багатьох сторін особистості дитини-дошкільника:

- музично-естетичної;
- фізичної;
- емоційної-вольової;
- пізнавальної [1].

Барило С., зазначає: «музично-ритмічні рухи зміцнюють дитячий організм, покращують дихання, кровообіг, збуджують нервову систему і викликають посилену діяльність вищих відділів головного мозку, що, в сою чергу, покращує асоціативні, інтелектуальні і вольові процеси».

Чернишова А. і Глуховський Ю., стверджують: «Хореографія – це необхідний початок у вивченні будь-якого танцювального напрямку. Навіть якщо танець не стане улюбленим захопленням чи професією дитини, то користь для здоров'я та психологічного стану колосальна. Хореографія для дітей – це правильна постава, вміння концентруватися і, як результат, міцне здоров'я, гармонійний розвиток, граціозність, відмінна координація рухів, артистичність» [7].

Співи та музично – ритмічні рухи – це виховання зацікавленості дітей до мистецтва. Дитина, яка уважно стежить за розвитком художнього образу, спочатку уважно слухає, потім починає рухатися, що сприяє розвитку музичної і ритмічної пам'яті. Кожного разу дошкільники відтворюють музично-ігрові образи по-різному, комбінуючи риси персонажу, танцювальні елементи та ін.

В час інформаційних технологій діти стали менше рухатися, тому слід звернути увагу на музику і рух, що формують у дошкільників свободу творчого мислення, імпровізації, пізнання світу. Музично-ритмічна й танцювальна діяльність виконують функцію як психічної так і соматичної релаксації.

Музично-рухова діяльність, як продуктивний вид музичної діяльності, вчить дітей сприймати музичні образи і виражати їх у рухах; розвиває музикальні та творчі здібності; знайомить із основами музичної культури. І цьому допомагає *ритміка*.

Як стверджують науковці, під час занять ритмікою у дітей особливо успішно розвивається емоційна чуйність на музику, діти набувають навички сприймання музики, її ритмічного рисунку, відтворення музично-ритмічної основи твору. На сучасному етапі музично-руховий комплекс об'єднує ритміка, що містить усі етапи роботи. Завдяки ритміки дошкільники опрацьовують усі розділи музично-рухового виховання [5].

До найбільш поширених видів музично-ритмічної діяльності належать вправи, ігри й танці.

Ритмічні вправи відіграють неабияку важливу функцію – це здатність дитини чітко сприйняти ритмічний рисунок танцювального твору і вчасно розпочати рухатися.

Вправи-розминки вчать дітей володінню власним тілом, тримати правильну поставу, знати і відчувати свої можливості.

Пластичні вправи розвивають у дітей уяву, навчають їх імпровізувати під музику. Цікавим у цих вправах виступають спостереження за навколишнім світом (метелики, рослини, тварини, птахи, звірі, риби, роботи та ін.).

Ігри, як активний вид діяльності (сюжеті, несюжетні, , займають провідне місце в музично-ритмічній діяльності. Гра завжди викликає у дітей добрий настрій. Завдяки ігровій діяльності у дитини формується позитивне пізнання життя, розвиваються музичні здібності, творча активність.

Знайомство із *танцювальним* мистецтвом є важливим етапом у житті дитини. Цей вид мистецтва активізує ритмічний слух дитини, вчить правильному показу рухів рук і ніг, сприяє розвитку музично-ритмічної і творчої активності.

В закладах дошкільної освіти здебільшого використовують наступні види танців:

- народні танці із використанням елементарних елементів;
- хороводи зі співом;
- хороводи різних видів без співу;
- таночки за участю дорослого (авторські);
- сучасні дитячі танці;
- характерні танці (передача рухами дій запропонованого персонажу);
- дитячі бальні танці;
- вільні танці (основа – розучені рухи);
- танці-імпровізації та ін.

Перехід на дистанційне навчання створив нові виклики для освітнього процесу, зокрема для музично-ритмічного виховання дошкільників, однак, це також відкрило нові можливості для використання інтерактивних технологій та творчого підходу до занять в закладах дошкільної освіти.

Музично-ритмічне виховання важливе для дітей дошкільного віку в тому сенсі, що співи та ритмічні вправи стимулюють розвиток мовленнєвих центрів мозку, у дітей покращується дикція, артикуляція, інтонаційний і фонематичний слух.

Рухи та вправи під музику допомагають розвивати дрібну та велику моторику дитини, покращують її координацію та сприйняття власного тіла. Музика дозволяє дітям виражати свої емоції та розуміти емоції інших, у них розвивається емпатія та соціальні навички. Спільне виконання музичних завдань стимулює співпрацю та взаємодію в дитячому колективі. Музично-ритмічні заняття покращують пам'ять, увагу, мислення та творчі здібності дітей.

Для організації музично-ритмічного виховання в дистанційному режимі вихователям і батькам необхідно створити середовище, в якому дитина буде

відчувати себе захищеною. Дистанційне музично-ритмічне виховання – це можливість для вихователів і дорослих провести час із дитиною, розвинути її творчі здібності та зміцнити емоційний зв'язок із нею. Використовуючи яскраві костюми або елементи до музично-ритмічних вправ (іграшки, стрічки, різноманітні, музичні та шумові інструменти та ін.), переглядаючи інтерактивні відео, аудіозаписи та мультфільми із музичним супроводом на онлайн-платформах, у дітей і дорослих створюється позитивна атмосфера, що сприяє розвитку емоційного інтелекту та зростанню соціальних навичок.

Владимирова А. і Голінська Т., відмічають: «Прикладом можуть стати естетотерапевтичні вправи, які доцільно використовувати і в закладах дошкільної освіти, і в початкових класах: «Крижані намиста Метелиці», «Хоровод ялинкових іграшок», «Танець новорічних хлопавок», «Усмішки весняних котиків», «Сліпий дощик», «Гопак овочів» та ін. За допомогою інтегративних та емоціогенних технологій у дітей з'являється стимул до участі у різних формах самовираження, що розвиватиме їхні здібності й сприятиме зміцненню психічного, духовного та фізичного, здоров'я» [2, с. 196].

Під час проведення музично-ритмічної діяльності із дошкільниками важливо враховувати їхні вікові особливості, інтереси та можливості. Необхідно створювати позитивну емоційну атмосферу, заохочувати дітей до активної участі, хвалити їх за успіхи. Музично-ритмічна діяльність повинна бути не лише цікавою та корисною, але й безпечною. Вихователі та дорослі повинні ретельно підбирати репертуар, вправи, ігри, а також обладнання та інвентар.

Таким чином, заняття музично-ритмічною діяльністю спрямовані на всебічний розвиток дітей дошкільного віку в процесі яких розкриваються музичні, ритмічні, фізичні, пластичні й творчі здібності дитини, розвиваються інтелектуальне та образне бачення світу. Отримані навички на заняттях дають поштовх для опанування дошкільниками різних форм музично-творчої та фізичної активності.

Список літератури

1. Барило С. Б. Вплив музично-ритмічних рухів на загальний розвиток дітей дошкільного віку triada.in.ua <https://naukam.triada.in.ua> > ...

2. Владимирова А.Л., Голінська Т.М. Актуалізація превентивних функцій естетотерапевтичних засобів у природних умовах освітнього процесу. *The 16 th International scientific and practical conference «prospects for the development of modern science and practice» (11-12 may, 2020)*, 419. с.

3. Марінушкіна О. Є., Замазій Ю.О., Порадник практичного психолога. Х.: Вид. група «Основа», 2007. 240 с.

4. Матвієнко С.І. Музично-ритмічна діяльність як засіб розвитку творчості ...Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя <http://lib.ndu.edu.ua> > dspace > bitstream > Муз...

5. Розвиток музично-рухової творчості дошкільників zhuravlyk.uz.ua. <http://zhuravlyk.uz.ua> > muzi..

6. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

7. Чернишова А.М., і Глуховський Ю.Є., Розвиток музично–ритмічних здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами хореографії Житомирський державний університет імені Івана Франка <http://eprints.zu.edu.ua>

› ...

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Войтович Ніна Василівна

Директор
ДПТНЗ «Дніпровський центр ПТОТС»

Камлук Юлія Василівна

Заступник директора з навчальної роботи
ДПТНЗ «Дніпровський центр ПТОТС»

Ляхова Тетяна Віталіївна

Заступник директора з
навчально – виховної роботи
координатор міжнародних проєктів
ДПТНЗ «Дніпровський центр ПТОТС»

Анотація

Розвиток науки і техніки сприяв появі нових форм навчальної комунікації, новітнім методам розв'язання освітніх завдань. З огляду на це роль викладача набула нової якості. Він розвиває пізнавальні якості студента, його життєву компетентність у різних соціальних інституціях. Водночас відбувається еволюція змісту, форм і методів навчання, яка спонукає до розробок і впровадження нових інтерактивних освітніх технологій. На сучасному етапі все очевиднішим стає те, що традиційна освіта, орієнтована на передавання знань, умінь і навичок, не встигає за темпами їх нарощування. Специфічними особливостями інноваційного інтерактивного навчання є його відкритість майбутньому, здатність до передбачення на основі постійної переоцінки цінностей, налаштованість на конструктивні дії в оновлюваних ситуаціях, основою яких є інноваційні інтерактивні педагогічні технології.

Інноваційні педагогічні технології в педагогіці пов'язані із загальними процесами у суспільстві, глобальними проблемами, інтеграцією знань і форм соціального буття.

Ключові слова: інтерактивне навчання, інформаційно-комунікаційні технології, інтерактивна діяльність, інформаційна система, сучасна дидактика.

Вступ

Сьогодення вимагає змін мети та призначення сучасної освіти. Знижується функціональна значущість і привабливість традиційної організації освітнього процесу, передача «готових» знань від викладача до студента перестає бути основним завданням освітнього процесу.

Важливо викликати інтерес до навчальної теми, перетворювати аудиторію пасивних спостерігачів на активних учасників заняття. Якщо викладач у своїй роботі буде використовувати активні форми та методи навчання то це важливе питання буде вирішеним саме собою. Активні форми навчання будуються на інтерактивних методах, коли існує взаємозв'язок не лише між викладачем і студентом, а й між слухачами у навчанні [13].

Зважаючи на вищезазначені обставини, можемо говорити про важливість та актуальність обраної теми. Привід до зацікавлення активними та інтерактивними методами навчання є очевидним, оскільки щораз коли мова йде про ефективність навчання, освіти загалом, більша увага приділяється дидактичним методам, які сприяють швидкому та успішному поширенню ресурсів знань.

Метою дослідження є використання інтерактивних методів в освітньому процесі закладів вищої освіти, теоретичне обґрунтування та проведення аналізу використання у вищій школі інтерактивного навчання, окремих його методів; виокремлення основних характеристик та умов його ефективного застосування.

Сучасні вимоги, визначені в освітніх стандартах, спонукають викладачів не тільки надавати студентам навчальну інформацію, а й навчити їх способів практичного застосування її у повсякденному житті. Реалізувати зазначені завдання покликана інтерактивна модель навчання. Використання інтерактивних технологій є головною складовою професійного зростання. Для підвищення якості освіти необхідно залучати інтерактивні технології у освітній процес. Підвищення ефективності традиційної системи відбувалося передусім шляхом впровадження нових підходів до методики проведення лекцій, семінарів, практичних занять. У результаті оптимального використання різних інтерактивних методів навчання змінюються позиції викладачів та студентів у освітньому процесі. Із носія готових знань викладач перетворюється в організатора пізнавальної діяльності студентів, а останні стають рівноправними суб'єктами в навчанні. Одним з основних переваг інтерактивних методів навчання є наближення процесу навчання до реальної практичної діяльності майбутніх фахівців. Інтерактивні методи сприяють інтенсифікації та оптимізації навчального процесу, допомагають навчитися вирішувати проблеми, правильно формулювати власну думку; аналізувати отриману інформацію; дискутувати, відстоювати свою точку зору; бути більш впевненими та незалежними. Сьогодні за допомогою сучасних засобів інформаційно-комунікаційних технологій викладачі можуть створити свій навчально-методичний комплекс і провести творче заняття, яке запам'ятовується, залучаючи до його створення здобувачі. Зростає обсяг знань і технологій, що відповідно трансформуються в усі ланки життя суспільства, спостерігається відповідна нестача висококваліфікованих фахівців, які відповідають сучасним вимогам. Організація навчального процесу в сучасних умовах практично не можлива без використання інформаційних технологій комунікації та взаємодії між людьми [7].

Завдання роботи передбачає розгляд теоретичних та практичних аспектів використання інтерактивних методів в освітньому процесі, огляд поняття інтерактивності в педагогічній науці; принципи, особливості, інструменти

взаємодії учасників освітнього процесу під час використання інтерактивних методів навчання в закладах професійної освіти. Важливо окреслити та проаналізувати основні методи і прийоми реалізації інтерактивного навчання, показати практичне застосування сучасних інтерактивних методів в освітньому процесі в закладах професійної освіти.

Об'єктом дослідження є завдання сучасного освітнього процесу у закладах професійної освіти в епоху глобальних соціальних та економічних змін, що передбачає ефективне перенесення знань у свідомість їх користувачів і вміння успішно їх застосувати у всіх сферах життя.

Предметом дослідження є використання сучасних інтерактивних методів в освітньому процесі закладів професійної освіти, які відповідають вимогам часу та є результатом вмілого примноження та використання ресурсів знань, обсяг яких зростає швидкими темпами та є показником успішного розвитку інформаційного суспільства.

Поняття інтерактивності у педагогічній науці та у контексті інформаційної системи

Інтерактивне навчання – це навчання, засноване на співробітництві, воно включає в себе всі методи навчання. Слово «інтерактив» запозичене із англійської мови – «interact» («inter» – це взаємний, «act» – діяти). Таким чином, інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу. Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, що має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен здобувач відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність.

Спостереження показують, що інтерактивне навчання дає змогу розв'язувати одразу кілька завдань: розвиває комунікативні навички, допомагає встановленню емоційних контактів, забезпечує розв'язання багатьох завдань освітнього процесу. Саме інтерактивні методи дають змогу створювати навчальне середовище, в якому теорія і практика засвоюються одночасно.

Інтерактивна діяльність в освітньому середовищі допомагає здобувачу стати повноправним учасником процесу. У використанні інтерактивних методів важливим є те, що викладач не дає нових знань, а спонукає учасників до самостійного пошуку. Тобто при такому навчанні викладач виконує функцію помічника в роботі. Впровадження в освіті інтерактивних методів навчання підвищує загальний рівень навчального процесу, підсилює мотивацію навчання і пізнавальну активність, постійно підтримує викладачів у стані творчого пошуку дидактичних новацій.

Сьогодні основні методичні інновації у професійній освіті пов'язані із застосуванням інтерактивних методів навчання, оснований на принципах взаємодії, активності здобувачів, опорі на колективний досвід, обов'язково зворотного зв'язку.

Інтерактивні методи навчання як засіб самостійного оволодіння знаннями в процесі активної пізнавальної діяльності здобувачів освіти

У сучасній дидактиці виділяють чотири форми організації навчальної діяльності здобувачів: парна (взаємодія здобувача зі здобувачем чи викладача зі здобувачем); групова (викладач одночасно взаємодіє з усією аудиторією); кооперативна (колективна) (всі здобувачі активні і навчають один одного); індивідуальна (самостійна) робота здобувачів.

Кожна з цих форм має свої особливості, які необхідно враховувати, підбираючи ті чи інші способи організації засвоєння здобувачами навчального матеріалу (методи, технології).

Інноваційна значущість досвіду полягає в тому, що на основі вивчення та аналізу науково-методичної літератури та власного досвіду, варто виявити і систематизувати найбільш актуальні інтерактивні технології для умов певної аудиторії та мети заняття. Під час фронтальної форми роботи доцільно використовувати: «Мікрофон», «Мозковий штурм», «Ажурна пилка», «Незакінчене речення», «Асоціативний куцц». Під час кооперативної форми роботи: робота в парах («Обличчям до обличчя», «Один-удвох-усі разом»), робота в малих групах, «Карусель», «Акваріум»; інтерактивні ігри: «Рольова гра», «Імітаційні ігри», «Драматизація»; технології навчання у дискусії: «Прес», «Обери позицію», «Зміни позицію», «Дискусія».

Крім того, технології ситуативного моделювання дозволяють проводити нестандартні уроки: урок-дискусія, урок-сюжетна замальовка, урок-дослідження, урок-подорож, урок-звіт, урок-казка, урок-змагання, інтегровані уроки.

Інтерактивні методи допомагають здобувачам аналізувати навчальну інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу й ефективніше засвоювати його, вчитись формулювати власну думку, правильно її виражати, доводити свою точку зору, аргументовано дискутувати; вчитись слухати інших, поважати альтернативну думку; моделювати різні соціальні ситуації, збагачувати власний соціальний досвід через включення в різні життєві ситуації й переживати їх; вчитись будувати конструктивні відносини в групі, визначати своє місце в ній, уникати конфліктів, розв'язувати їх, шукати компроміси, прагнути до діалогу; знаходити спільне вирішення проблеми; розвивати навички проектної діяльності, самостійної роботи.

Розглянемо детальніше мету та доцільність використання деяких популярних методів інтерактивного навчання:

«К а р у с е л ь»

Цей варіант навчання найбільш ефективний для одночасного включення всіх учасників у активну роботу з різними партнерами для обговорення дискусійних питань. Цю технологію застосовують для інтенсивної перевірки обсягу й глибини набутих знань.

«А ж у р н а п и л к а».

Це метод, що поєднує і групову, і фронтальну роботу. Малі групи працюють над різними завданнями, після чого переформовуються так, щоб у кожній новоствореній групі були експерти з кожного аспекту проблеми. Робота в змінних групах (парах) дає непоганий результат при вивченні нового матеріалу. Наприклад, спочатку формується три групи. Перед кожною сформованою групою ставиться завдання – опрацювати новий матеріал. Наступний етап – робота в змінних групах для обміну одержаними знаннями. Пари тричі формуються з учасників різних груп. Таким чином кожен зі здобувачів має змогу виступити як у ролі викладача, так і в ролі студента. Це сприятливі умови для розвитку самореалізації особистості здобувачів.

«К р і с л о а в т о р а»

Метод несе в собі реалізацію підвищення самооцінки студентів. Організація роботи: потрібно поступитися місцем викладача на користь студента, який виголошує доповідь. Студент, перебуваючи на місці викладача, відчуває себе достойним високої посади. Це підвищує не тільки самооцінку, а й бажання покращувати свої знання.

Висновки

Розвиток освіти XXI століття спонукає до оновлення методів та прийомів навчання, запровадження в освітній процес інноваційних інтерактивних методик і технологій, сучасних концепцій та способів формування в здобувачів предметних та життєвих компетенцій.

Цей процес треба організувати так, щоб зорієнтувати здобувача на досягнення ним цілей, які він сам собі поставив. Тому етапу визначення цілей, завдань заняття треба приділяти більше уваги при плануванні будь-якого виду співпраці.

Окрім того, не слід забувати, що набагато результативнішим є навчання, що проходить у співробітництві викладача та здобувача. Саме таке навчання, з використанням інтерактивних методів навчання, сприяє формуванню ключових компетентностей здобувача, стимулює активність і творчість, підвищує інтелект, зміцнює її віру у власні здібності. Тому взаємоповага, взаєморозуміння, доброта, підтримка, сучасні інноваційні методи і прийоми повинні бути невід’ємними складовими навчальних занять.

На жаль, залишається проблема, яку не вдається вирішити власними силами: недостатня комп’ютеризація закладів освіти та дефіцит особистої якісної техніки у здобувачів, що значно знижує ефективність навчання, особливо під час дистанційної освіти, забезпечення Wi-Fi зон, обмежений термін роботи батареї комп’ютерного обладнання. Адже заняття набули б більш пізнавального, цікавого, продуктивного характеру, якби здобувачі мали змогу кожен попрацювати з мультимедійною дошкою, комп’ютером, фліпчартом тощо.

Маємо думку, що сучасне життя зазнало багатьох змін, тому заклад освіти вже не може бути тільки осередком знань, він повинен давати вміння застосовувати ці знання для вирішення будь-яких життєвих, особистісних, проектно-дослідницьких проблем, формувати цінності, необхідні для розуміння

проблем суспільства, країни в цілому, формувати вміння та навички використовувати набуті знання на практиці.

Таким чином, тільки той викладач, котрий не стоїть на місці, іде в ногу з часом, використовує сучасні інтерактивні методи навчання, здатний не зійти на узбіччя, здатний запалити і підтримувати вогонь у душах своїх студентів.

Список літератури

1. Актуальність і суть інтерактивного навчання. URL: <http://surl.li/fzhtz>
2. Боротьба з корупцією. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/borotba-z-korupciyeyu>
3. Впровадження в навчальний процес інноваційних технологій URL: <https://naurok.com.ua/dopovid-na-temu-vprovadzhennya-v-navchalniy-proces-innovaciynih-tehnologiy-3126.html>
4. Впровадження інноваційних технологій навчання в НУШ. URL: <https://naurok.com.ua/prezentaciya-na-temu-vprovadzhennya-innovaciynih-tehnologiy-navchannya-v-nush-139118.html>
5. Гітун Наталія Іванівна. Використання інтерактивних методів навчання в процесі підготовки фахівців. URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/71>
6. Гладун М. А., Сабліна М. А. Сучасні онлайн інструменти інтерактивного навчання як технологія співробітництва. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25818/1/M_Gladun_M_Sablina_OEEMU_FITU.pdf
7. Гевко І. В. Використання інтерактивних технологій в освіті. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/24374/Hevko.pdf;jsessionid=DCD96BDB4026738CE0E88A7BB3DBAD99?sequence=1>
8. Гевко І. В. Формування і розвиток професіоналізму вчителя технологій: теорія і методика. – Кам'янець-Подільський, 2017.
9. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології.- Київ, 2004.

СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА ВІДНОШЕНЬ ЦІЛІСНОГО ПРОЦЕСУ МУЗИЧНО-ТЕОРЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Галина Олексіївна Нагорна,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальної педагогіки і психології,
професор кафедри теорії музики та композиції,
Одеська національна музична академія
імені А. В. Нежданової

Вироблення стратегії і тактики відношень цілісного процесу музично-теоретичного дослідження є знаходження, творче створення і застосування на практиці таких відношень обставин розвитку професійного мислення особистості, які стимулюють різноманітні види суспільно цінної і особистісно значущої діяльності. Йдеться як про діяльність викладачів навчальних закладів вищої музичної освіти, так і про діяльність здобувачів ОС "Бакалавр" і ОС "Магістр". І ті, й інші є учасниками такого спілкування (діалогу, бесіди, дискусії, обговорення), що створює оптимальні умови для взаємопроникнення у свідомість ідей, суджень, умовиводів, що відображають загальні взаємозв'язки предметів, явищ об'єктивної дійсності. Таким чином, реалізація особистісно-діяльнісного підходу забезпечує змінення у формуванні професійного мислення музикантів, які досліджують факти, явища, обставини розвитку музичного мистецтва. Стратегія особистісно-діяльнісного підходу спирається на тактику індивідуально-автономного і полісуб'єктного (діалогічного) підходів.

Вироблення здобувачами стратегії і тактики відношень цілісного процесу музично-теоретичного дослідження спрямовується на конкретні практичні взаємодії з предметами даного дослідження. Вони здійснюються на основі алгоритмічного і евристичного підходів до дослідження цього процесу з використанням як власних, так і накопичених людським досвідом, ідей, схем, концепцій, теорій, систем, стандартів.

Викликає інтерес дослідження генези і механізмів функціонування ціннісно-сислової саморегуляції особистості, в якому ціннісно-сислова сфера представляється як системне утворення, а система визначається як «... сукупність структурно організованих елементів наділених певною функцією, які утворюють ціле, на основі реальних між ними взаємозв'язків та відношень» (1, с. 58).

Сфера вироблення майбутніми музикантами стратегії і тактики відношень цілісного процесу музично-теоретичного дослідження поширюється не тільки на професійні ідеї, судження, висновки, що відображають факти, явища, обставини взаємодії з предметами даного дослідження. Вона розкривається і в почуттях, і переживаннях, і взаєминах респондентів, створюючи ту основу, на якій розвивається і прогресує даний процес.

За допомогою спеціально організованого діалогічного взаємospілкування учасники дослідно-експериментальної роботи навчаються аргументовано, доцільно розмірковувати, робити висновки, знаходити і творчо створювати нестандартні рішення, розв'язувати проблеми.

Спількування у своєму генезисі являє собою первинну форму відношення особистості до навколишнього світу. А головним для майбутніх музикантів є знаходження або творче створення відношень обставин виникнення професійних ідей, суджень, умовиводів, які системоутворюють цілісний процес музично-теоретичного дослідження.

Таким чином, вироблення стратегії і тактики відношень у процесі взаємодії з предметами дослідження відноситься як до відношень між речами реального світу, так і до відношень між ідеями, судженнями, умовиводами музикантів, які цей світ виражають. Дане положення є основою класифікації відношень, які необхідні для дослідження майбутнім бакалаврам і магістрам.

З огляду на сказане можна підсумувати, що стратегія і тактика відношень цілісного процесу музично-теоретичного дослідження характеризується цілеспрямованістю, організованістю, узгодженістю, які реалізуються на основі оволодіння комплексом алгоритмічних і евристичних методів дослідження, доведеного до рівня самоуправління, самосвідомості, самооцінки, самокорекції. Це дозволяє кожному здобувачу в комплексі вирішувати різноманітні освітні і розвиваючі завдання, здобути глибокі знання особливостей формування професійного мислення особистості.

Список літератури

1. Галян І. М. Ціннісно-сміслова саморегуляція особистості : генеза та механізми функціонування : монографія / І. М. Галян. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені І. Франка, 2016. – 402 с.

СПЕЦИФІКА РОБОТИ ВИХОВАТЕЛЯ В СПЕЦІАЛЬНОМУ ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Галущенко Вікторія Іванівна

доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти і реабілітації
кандидат пед. наук Державного закладу
«ПНПУ ім. К.Д.Ушинського»

Фучіджи Лідія Федорівна

Магістр II року навчання
м. Одеса, Україна

Основний контингент дошкільників в групах з порушеннями мовлення - це діти, які мають складні мовленнєві розлади, відзначаються пізній початок розвитку мовлення, знижено запас слів, аграматизми, дефекти вимови і фонемоутворення. [1;3;4;5]. Ці прояви в сукупності вказують на системне порушення всіх компонентів мовленнєвої діяльності.

Успішність корекційної роботи з дошкільниками в логопедичній групі залежить від взаємозв'язку, наступності у роботі логопеда і вихователя групи [4].

Аналіз спеціальної літератури, присвяченої дослідженню різних аспектів мовленнєвої діяльності дітей із тяжкими порушеннями мовлення, дозволяє відмітити складність та багатоаспектність досліджуваного феномену, закономірності, послідовність та етапи розвитку словотворчих можливостей в онтогенетичному розвитку мовлення (В.Виноградов, Г.Винокур, О.Гвоздев, О.Кубрякова, О.Леонтьєв, О.Негневицька, Ф.Сохін, Т.Ушакова, К.Чуковский, О.Шахнарович, С.Цейтлин, Д.Ельконін, Н.Юрьєва та ін.); психологічні закономірності формування словотвору (Л.Айдарова, М.Баранов, П.Грушніков, Н.Костроміна, М.Львов, та ін.), розроблені та представлені у педагогіці, психології [1; 5; 6].

Підґрунтям програмних вимог до проведення вихователем занять у логопедичній групі є вчення про психолінгвістичну структуру мовленнєвої діяльності дітей із нормальним (Дж. Брунер, О. О. Леонтьєв, Г. А. Miller, J. A. Rondal, D. I. Slobin, О. М. Шахнарович, Н. М. Юр'єва та ін.) та порушеним (Л. Є. Андрусина, Л. І. Бартенєва, Е. А. Данілавічюте, Р. І. Лалаєва, Є.-П. Пуошлене, Ю. В. Рібцун, Є. Ф. Соботович, В. В. Тищенко, Л. І. Трофименко та ін.) розвитком, що дозволяє не лише краще зрозуміти ті психічні дизонтогенетичні механізми, що зумовлюють мовленнєві труднощі, а й побудувати цілісну систему корекційно-розвивального впливу [5].

Успіх формування правильного мовлення у дошкільників спеціалізованих дитячих закладів багато в чому залежить від ступеня продуктивності процесу закріплення вихователем у дітей мовленнєвих навичок і умінь, отриманих на логопедичних заняттях. Логопед займається корекцією звуковимови, розвиває і

вдосконалює мовленнєве спілкування дітей, а вихователь закріплює їх мовленнєві навички, отримані на логопедичних заняттях. Саме вихователь є першим помічником логопеда, активно бере участь в корекційній роботі, виконує рекомендації логопеда з корекції мовленнєвих і немовленнєвих порушень з кожною дитиною на індивідуальних і під групових заняттях [2; 4; 5].

Корекційно-розвивальна робота з дошкільниками передбачає чітку організацію перебування дітей в дитячому садку, правильний розподіл навантаження протягом дня, координацію і спадкоємність в роботі логопеда і вихователя. Фахівець з дошкільного виховання для дітей з вадами мовлення виконує, як загальноосвітні, так і ряд корекційних завдань, спрямованих на усунення недоліків в сенсорній, афективно-вольовій, інтелектуальній сферах, обумовлених особливостями мовленнєвого дефекту. При цьому педагог спрямовує свою увагу не тільки на корекцію наявних відхилень у розумовому та фізичному розвитку, і збагачення уявлень про навколишній світ, але й на подальший розвиток і вдосконалення діяльності збережених аналізаторів. Цим створюється основа для сприятливого розвитку компенсаторних можливостей дитини, що в кінцевому результаті впливає на ефективне оволодіння мовою.

Компенсація мовленнєвого недорозвинення дитини, її соціальна адаптація та підготовка до навчання в школі диктують необхідність оволодіння тими ж видами діяльності, що передбачені програмою масового дитячого садочку. У процесі навчання дітей цим видам діяльності вихователь повинен враховувати індивідуально-типологічні особливості дітей з порушеннями мовлення, сприяти розвитку розуміння та відтворення матеріалу занять, мнестичних процесів, мотивації, сприймання, запам'ятовування, доступних форм мислення тощо [4].

Для вирішення всіх завдань в комплексі вихователь максимально використовує регламентовану і нерегламентовану види діяльності. В цьому випадку мають місце дві форми мовленнєвого спілкування: мовлення, організоване дорослим, і мовлення, що виникає з ініціативи дітей.

Тому важливим компонентом роботи вихователя групи з дітьми з порушеннями мовлення є необхідність дотримання вимог до мовлення дорослого як основного зразка та засобу наслідування.

Отже, мовлення вихователя, який постійно знаходиться в полі зору дитини з мовленнєвими порушеннями, є важливим джерелом, з якого діти отримують зразок рідної мови, культури мовлення.

Аналіз практичного досвіду показує, що в мовленні вихователів зустрічаються такі недоліки:

- нечітке артикулювання звуків в процесі мовлення;
- позвукова вимова слів, коли слова вимовляються так, як пишуться (що замість [шо], його замість [єго]);
- вимовляння слів з акцентом або з характерними особливостями місцевого говору;
- неправильний наголос в словах;
- монотонне мовлення, при якому у дітей різко знижується інтерес до змісту висловлювання;

- прискорений темп мовлення, що дуже ускладнює розуміння мовлення дітьми;
- багатослівність, нашарування зайвих фраз, деталей;
- насичення мовлення складними граматичними конструкціями і зворотами;
- використання просторіччя і діалектизмів, застарілих слів;
- часте невиправдане вживання слів зі зменшувально-пестливими суфіксами: (Марієчка, вимий ручки! Катруся, прибери чашечку зі столика!);
- засміченість мовлення словами-паразитами (ну, ось, так би мовити тощо);
- копіювання мовлення малюків, «сюсюкання»);
- використання в мовленні слів не зрозумілих дітям без уточнення їх значення тощо.

Вихователю необхідно:

- правильно вимовляти всі звуки рідного мовлення;
- чітко вимовляти і артикулювати звуки, ясно промовляти закінчення слів і кожне слово у фразі;
- строго дотримуватися в мовленні орфоепічних норм, правильно ставити наголоси в словах;
- використовувати засоби інтонаційної виразності мовлення: силу голосу, темп, логічні наголоси, паузи, модуляцію тощо;
- в спілкуванні з дітьми користуватися мовленням достатньо уповільненого темпу, помірного рівню гучності;
- зв'язно і в доступній формі передавати зміст текстів, точно використовувати слова і граматичні конструкції з урахуванням віку дитини і рівня її мовленнєвого розвитку;
- використовувати в розмові з дітьми та персоналом доброзичливий тон.

Безперервна освітня діяльність будується з урахуванням лексичної теми, наміченої логопедом, і її завдання співвідносяться із завданнями логопедичного заняття. Вихователь забезпечує необхідну пізнавальну і мотиваційну базу для формування мовленнєвих умінь, що в свою чергу передують логопедичні заняття. При вивченні кожної теми намічається спільно з логопедом той словниковий мінімум (предметний, дієслівний, словник ознак), який діти повинні засвоїти в імпресивному та експресивному мовленні [2].

З огляду на наявні у дітей мовленнєві навички, а також індивідуальні особливості довільної діяльності кожної дитини, організоване розмовне мовлення у всіх режимних моментах ґрунтується на питаннях вихователя. Педагог також заохочує і ініціативне мовлення дітей. В цьому випадку вихователь не зупиняє дітей, не пригнічує їх бажання висловитися, а навпаки підтримує ініціативу, розширює зміст розмови питаннями, викликає інтерес до теми розмови, поглиблює розуміння дитиною теми в цілому і окремих використовуваних слів, залучає і інших дітей до бесіди. Дуже часто саме режимні

моменти найбільш сприятливі для підтримки ініціативного мовлення дітей, ніж заняття [6].

Ще один напрям роботи вихователя в групі для дітей з порушеннями мовлення - це організація і проведення корекційної роботи за завданням логопеда. Мета її - розвиток пізнавальної діяльності, мовлення, а також закріплення навичок і умінь, пов'язаних із засвоєнням освітньої та корекційної програм. Склад дітей і зміст корекційно-розвиваючої роботи вносяться логопедом в "Зошит взаємодії", що заповнюється ним один раз на тиждень. Зміст роботи розкривається за основними розділами: логопедичні п'ятихвилинки, ігри та вправи, індивідуальна робота.

Логопедичні п'ятихвилинки використовуються вихователем на будь-яких заняттях, в різних ситуаціях і видах діяльності. П'ятихвилинки повинні бути досить короткими, в ігровій та цікавій формі на хорошому емоційному тлі; відповідати досліджуваній на тижні лексичній темі і сприяти розвитку всіх компонентів мовлення у дітей. Логопед в свою чергу повинен вказати цілі, завдання, що переслідуються при виконанні кожного завдання, і дати ретельний їх опис. Важливо, не перетворювати п'ятихвилинки в міні-заняття.

Організація корекційного заняття вихователя.

Корекційна заняття вихователя проводиться щодня в другій половині дня, з 15.45 до 16.30. їх тривалість - 45 хвилин. Вони обов'язкові для усіх дітей і проводяться незалежно від того, чи є завдання, дане логопедом, чи ні.

Перші 20 хвилин використовуються для виправлення виявлених у дітей недоліків і відводяться на заняття різними видами діяльності. всі завдання повинні бути індивідуалізовані, спеціально підібрані з урахуванням особливостей і можливостей дітей. але якщо 2-3 дитини мають подібний дефект, можна дати і однорідні завдання. У міру визначення у дітей позитивної динаміки запропоновані їм вимоги все більше ускладнюються. У той час як діти виконують індивідуальні завдання, вихователь працює з дітьми, що потребують закріплення матеріалу, даного логопедом. Перша частина заняття полягає у перевірці виконаної дітьми роботи. Друга частина заняття, після фізхвилинки спрямована на закріплення або розширення словника.

Готуючись до заняття, необхідно врахувати наступні вимоги:

- корекційні заняття вихователя повинні вноситися в щоденний план роботи;
- наочний роздатковий матеріал готується вихователем заздалегідь, планується а) індивідуальні завдання, спрямовані на корекцію наявних відхилень в загальному розвитку дітей; б) завдання, пов'язані з розширенням і закріпленням словника; в) зміст фізхвилинки;
- дитячі столи необхідно поставити таким чином, щоб всі діти бачили вихователя, а вихователь, в свою чергу, бачив кожную дитину. Якщо столи не важкі, зручно їх поставити півколом, так, щоб місце вихователя було в центрі;
- завдання логопеда відпрацьовуються за індивідуальними зошитами дітей, робота з дітьми за завданням логопеда, вихователь розмовляє з дітьми звичайним голосом, не застосовуючи шепітне мовлення.

План заняття.

1. Організація дітей на занятті.
2. Робота дітей з індивідуальної корекції (заповнення прогалин в засвоєнні програми).
3. Виконання завдання логопеда.
4. Фізхвилинки.
5. Робота з розширення словника.

У той час як діти виконують свою індивідуальну роботу відповідно до завдання, вихователь по черзі запрошує до себе дітей і закріплює матеріал, даний логопедом. З метою економії часу вихователь може запропонувати деяким дітям завдання для самостійного виконання, орієнтуючись на вказівки логопеда. Наприклад, Марійці, Соні, Миколі «Розгляньте уважно ці картинки, червоним кружечком закрийте ці предмети, в назвах яких чуємо звук А. або: «Микиті - відбери картинки, в назвах яких звук М - на початку слова. А Олі - такі, де звук М - в кінці слова» тощо.

Таким чином частину роботи діти виконують самостійно, і вихователю залишається тільки перевірити правильність виконаного завдання.

Отже, робота вихователя у спеціальному дошкільному закладі компенсуючого типу з дітьми з порушеннями мовлення чітко скоординована з завданням логопеда і передбачає врахування етапів проведеної з дітьми логопедичної роботи, рівнів розвитку фонетико-фонематичної та лексико-граматичної сторін мовлення тощо. Тільки тісний контакт в роботі логопеда і вихователя може сприяти усуненню різних мовленнєвих проблем у дошкільному віці, а значить і подальшого навчання в школі.

Список літератури

1. Галущенко В.І. Особливості стану та формування емоційної лексики у дітей з порушеннями мовлення Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. Наук. Праць — К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, Вип., 2019 - С. 52-64
2. Галущенко В.І. Використання засобів наочного моделювання у корекційно-виховній роботі з дітьми з порушеннями мовлення. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори, 2019. Вип. 12. С.50-61.
3. Кисличенко В.А. Логопедичний супровід сім'ї, в якій виховується дитина з порушеннями мовлення: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2011. 20 с.
4. Кисличенко В.А, Шлапак А.І. Діагностика сформованості фонематичних процесів у дітей з ЗНМ III рівня засобами комп'ютерних технологій // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. 2019. № 3 (66), вересень. С.114-120.
5. Освіта в Україні: виклики та перспективи інформаційно-аналітичний збірник. Київ. 2020. 292 с.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСОБУ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ УЧНЯМИ 1 КЛАСУ

Дяченко Анна Юріївна,
студентка другого (магістерського) освітнього рівня
Факультету педагогічної освіти
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

У статті розглянуто існуючі напрацювання з проблематики використання ігрових технологій у навчанні математики учнів початкової школи. Визначено переваги та недоліки різних підходів до застосування ігрових методів на уроках математики, а також їхній вплив на розвиток математичних навичок та загальну ефективність навчального процесу.

This article contains information about current developments in the use of game-based learning technologies in primary school mathematics education. Identifies the advantages and disadvantages of various approaches to implementing game-based methods in math lessons, as well as their impact on the development of mathematical skills and overall educational effectiveness.

Актуальність теми. В умовах сучасної освіти актуальним є підвищення ефективності навчання учнів початкових класів, особливо у галузі математики. Реформа «Нова українська школа» орієнтована на розвиток творчих і креативних учнів, здатних до нестандартного мислення і самостійного вирішення проблем. Важливим інструментом для досягнення цих цілей є використання ігрових технологій, які сприяють інтеграції знань та розвитку математичних здібностей учнів. Зважаючи на зростаючу роль цифрових технологій у житті дітей, важливо інтегрувати ці інноваційні підходи в освітній процес, щоб підвищити інтерес до навчання та адаптувати методи викладання до потреб сучасного покоління. Ігрові технології також допомагають зробити процес навчання більш інклюзивним і доступним для всіх учнів, незалежно від їхнього початкового рівня підготовки чи індивідуальних особливостей.

До числа вітчизняних науковців, які досліджували питання впровадження ігрових технологій у навчальний процес, слід віднести М. Богдановича, М. Володарську, С. Скворцову, Н. Руденко та інших. Окрім того, іноземні дослідники, такі як Джон Хатті та Пол Нейшн, також зробили значний внесок у розвиток цього напрямку.

Метою написання статті є обґрунтування організаційно-методичних основ застосування ігрових технологій на уроках математики у початковій школі. Виходячи з мети дослідження, було поставлено завдання проаналізувати існуючі

підходи до впровадження ігрових технологій та визначити їх переваги, недоліки та можливості застосування у навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу. Нова українська школа (НУШ) – це реформа Міністерства освіти і науки України, головною метою якої – створити школу, в якій буде комфортно навчатись і яка буде надавати учням не лише знання, а й уміння використовувати їх у своєму повсякденному житті [1, с. 14-15]. У цьому контексті застосування ігрових технологій в освіті стає інноваційним підходом, що дозволяє значно підвищити ефективність навчання, особливо у молодших класах. Це пов'язано з тим, що гра є природною діяльністю для дітей цього віку, що робить навчання більш цікавим та зрозумілим для них [2, с. 11].

Основні дефініції, що стосуються ігрових технологій, охоплюють поняття гри, ігрової діяльності та навчальної гри. Гра розглядається як форма активності, що поєднує елементи розваги та навчання, створюючи мотиваційний та емоційний фон, необхідний для ефективного засвоєння знань. Ігрова діяльність визначається як система дій, що здійснюються з певною метою і містять елементи суперництва, правил, завдань та винагород [3, с. 141-143].

Аналіз сучасної науково-методичної літератури свідчить про зростання інтересу до ігрових технологій у початковій освіті. Дослідники підкреслюють важливість інтеграції таких технологій у навчальний процес, зазначаючи їх вплив на мотивацію учнів до навчання, розвиток їх когнітивних здібностей та підвищення загального рівня успішності [4, с. 62].

Руденко Н. М. у своїй статті зазначає, що урок математики в першому класі Нової української школи є специфічною формою організації навчального процесу [5, с. 138]. Під час таких занять вчитель працює з групою шестирічних учнів одного рівня підготовки протягом усього навчального року. Це здійснюється згідно з обраною навчальним закладом типовою програмою НУШ, такою як програма О. Савченко або Р. Шияна, а також відповідним підручником «Математика».

Впровадження ігрових технологій у навчанні математики для учнів 1 класу підвищує ефективність освітнього процесу завдяки адаптивності завдань, що відповідають індивідуальним потребам учнів [6, с. 164]. Ігри дозволяють учням засвоювати матеріал у власному темпі, що покращує розуміння та запам'ятовування математичних концепцій. Вони сприяють розвитку критичного мислення, логіки та творчих здібностей, навчають аналізувати ситуації, знаходити та застосовувати знання на практиці [7, с. 41].

Цифрові ігри та онлайн-платформи розширюють можливості навчання, забезпечуючи адаптивні програми, інтерактивні завдання та миттєвий зворотний зв'язок. Вони дозволяють учням виконувати ігрові завдання вдома або в позаурочний час, що сприяє самостійній роботі і розвитку самодисципліни. Такий підхід також полегшує вчителям індивідуалізацію навчального процесу, дозволяючи краще враховувати здібності та потреби кожного учня.

Ефективність ігрових технологій також залежить від підготовки вчителів і доступу до необхідних ресурсів. Важливо, щоб ігри були доступними, зрозумілими та включали всіх учнів, незалежно від їхнього рівня знань або

соціальних умов. Ігрові технології повинні бути розроблені з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, щоб забезпечити персоналізований підхід до навчання [8, с. 229]. Це означає, що важливо враховувати психологічні та фізичні особливості першокласників, оскільки діти в цьому віці швидко втомлюються, тому ігри мають бути короткими, динамічними і різноманітними, з простими та зрозумілими правилами. Математичний зміст потрібно подавати у доступній формі, щоб уникнути розгубленості та втрати інтересу [9, с. 14].

Додатковим аспектом є важливість використання дидактичних ігор, які можуть допомогти учням краще зрозуміти складні поняття. Наприклад, математичні ігри, що базуються на принципах вирішення реальних життєвих проблем, дозволяють дітям набутися важливих навичок критичного мислення та розв'язування задач. Ігри, побудовані на інтеграції різних предметів, таких як математика та природознавство, можуть сприяти формуванню міждисциплінарних знань та навичок, необхідних для розвитку креативності та інноваційного мислення [10, с. 62].

Варто також відзначити, що успішне впровадження ігрових технологій потребує підтримки з боку адміністрації школи та батьків. Вони мають розуміти важливість ігрових методик і активно сприяти їх впровадженню, оскільки такий підхід сприяє всебічному розвитку дитини. Доцільно також проводити спеціальні тренінги для вчителів, щоб вони мали можливість отримувати нові знання та навички з використання сучасних ігрових технологій у навчанні. Крім того, важливим є створення спільнот вчителів, де вони могли б ділитися досвідом та методичними розробками, що допоможе покращити якість освіти.

Висновки та пропозиції. Ігрові технології навчання є потужним інструментом, що дозволяє значно підвищити ефективність освітнього процесу, особливо на уроках математики в початковій школі. Вони сприяють розвитку ключових компетентностей, таких як логічне мислення, креативність, комунікативні навички та здатність до самостійного навчання. Важливо, щоб вчителі мали належну підготовку і доступ до необхідних ресурсів для успішного впровадження ігрових технологій у навчальний процес. Незважаючи на певні виклики, ці технології мають величезний потенціал для покращення якості навчання і розвитку учнів. Загальний вплив ігрових технологій на навчання підтверджується численними дослідженнями, які показують їх ефективність у різних контекстах. Вони є важливим інструментом для сучасного вчителя, який прагне зробити навчання цікавим, захоплюючим та продуктивним.

Список літератури:

1. Бібік Н.М. Нова українська школа: поради для вчителя / Н.З. Софій, О. В. Онопрієнко, Ю. М. Найда та ін. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
2. Островерхова Н. М. Урок як соціально-педагогічна система. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. №2. С. 9-14.

3. Кудикіна Н. В., Руденко Н. М., Романенко Л. В. Методичний супровід упровадження коміксів в освіту дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової школи. *Шкільна родина*. 2023. № 6. С. 136-143.
4. Артемова Л. В. Вчися граючись. Київ: Томіріс, 1990. 170 с.
5. Руденко Н. М., Широков Д. Л. Застосування Е-ресурсів у процесі створення коміксів на уроках математики в початковій школі. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 41. С. 138-143.
6. Євмінець М. П., Коваленко О. Ю. Використання LEGO на уроках у початковій школі. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Випуск 29. С. 164-168.
7. Мицик О. М. Гра як метод навчання іншомовного спілкування учнів початкової школи. *Англійська мова та література*. 2013. № 22. С. 40-49.
8. Мачинська Н. І., Оприск М. А. Теоретичні аспекти використання ігрових технологій на уроках в початковій школі. *Молодий вчений*. 2019. № 10. С. 229-232.
9. Костюк Г. П., Мандзюк М. Ф. Розвивальні ігри та пізнавальні завдання на уроках математики в 1-2 кл. Харків: Вид. група «Основа», 2012. С. 14.
10. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Київ: Академвидав. 2008. 264 с.

СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПІЛОТІВ

Задкова Олена Володимирівна

к.пед.н., доцент
доцент кафедри Льотної експлуатації та безпеки польотів
Льотна академія Національного авіаційного університету

Мілакін Нікіта

курсант факультету Льотної експлуатації
Льотна академія Національного авіаційного університету

На сучасному етапі функціонування авіаційно-транспортної системи проблема забезпечення безпеки польотів нерозривно пов'язана з проблемою професійної підготовки авіафахівців.

В той же час, реформування освіти України в напрямку інтеграції в європейський освітній простір передбачає розробку та впровадження інноваційних освітніх систем і технологій. Рівень реалізації технологічного підходу є одним із найважливіших критеріїв, за якими визначаються конкурентоспроможність та престиж навчального закладу, оскільки освітні технології забезпечують системність, цілеспрямованість, ефективність та результативність його діяльності.

Завдяки технологізації освіти розвивається мотивація здобувачів освіти до навчання, відстежується зв'язок навчального матеріалу з потребами майбутньої професії. Різноманітність функцій освітніх технологій пояснюється варіативністю їх структури, компонентами якої є, крім традиційних, новітні засоби навчально-виховного процесу, зокрема інформаційно-комунікаційні, а також інтерактивні методи, дистанційні форми організації навчання тощо, які набули популярності в країнах Європейського Союзу та в Україні.

Сьогодні в процесі теоретичного навчання курсантів вищих льотних навчальних закладів зустрічаються певні труднощі у вирішенні проблеми інтенсифікації навчального процесу. Особливо гостро ця проблема постала в умовах закритого повітряного простору в Україні за часів пандемії COVID-19 та повномасштабного вторгнення Росії в лютому 2022 року, коли навчальні заклади для забезпечення освітнього процесу мусили застосовувати дистанційну форму навчання. Саме задля вирішення питання підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх авіафахівців мають стати в нагоді сучасні освітні технології.

Навчальні технології є найбільш поширеною групою освітніх технологій. Вони тлумачаться як діяльність чи сукупність дій; педагогічна система, організація процесу навчання, за якої відбувається гарантія досягнення визначених результатів; проект, модель навчального процесу з вищим ступенем

ефективності, надійності та гарантованості результату, ніж при традиційних методиках. Навчальна технологія – це моделювання змісту, форм і методів навчання відповідно до визначеної мети. Вона детально описує систему дій не тільки вчителя, викладача, а насамперед того, хто навчається: учня, студента [1].

В умовах сьогодення у зв'язку з формуванням нового типу особистості – людини інформаційного суспільства, здатної до здійснення прогресивних перетворень у соціально-економічній галузі, відродження моральності й духовності, надзвичайно актуальним є впровадження інтерактивного, проектного, проблемного навчання, кейс-стаді, реалізація технологій формування творчих якостей, критичного мислення, портфоліо, ігрових технологій [2].

Стосовно нашого дослідження зауважимо, що професійна підготовка курсантів, майбутніх пілотів має будуватися таким чином, щоб забезпечити можливість вирішення творчих, логічних та алгоритмічних завдань, які виникають у процесі набуття та підтримки льотним складом знань, умінь та навичок для виконання льотної роботи, а також зміцнити зворотний зв'язок між здобувачем освіти та джерелом інформації. Ставиться завдання методологічного обґрунтування підвищення ефективності набуття та підтримання знань, умінь і навичок льотного складу, формування професійно важливих якостей льотного складу та відповідних компетенцій.

Наша увага в процесі проведення дослідження була приділена комунікативним умінням, які важливо сформувати майбутнім пілотам в процесі навчання задля ефективного професійного спілкування на міжнародних повітряних трасах.

Доведено, що основними комунікативними уміннями, що властиві пілотам є наступні: інтерактивні (уміння приймати рішення, виконувати і розподіляти обов'язки, функції, ролі, задачі адекватно ситуації взаємодії; поводити себе у проблемних і конфліктних ситуаціях; уміння прогнозування й керування конфліктами: надавати конструктивної форми протиріччям або передбачати, усувати негативні наслідки і спиратися на позитивні риси підлеглого в конфлікті; уміння обирати адекватні способи взаємодії з членами екіпажу, реалізовувати їх, коригувати взаємодію); комунікативні (уміння встановлювати і підтримувати психологічний контакт; враховувати індивідуально-психологічні особливості об'єкта комунікативного впливу; вміння будувати логічне, аргументоване або емоційно-образне повідомлення в залежності від ситуації (в польоті, під час підготовки на землі, побутові умови); уміння використовувати вербальні та невербальні засоби спілкування; обирати адекватні способи передачі інформації; вміння забезпечувати і враховувати відповідну інформацію членів екіпажу і здійснювати корекцію своїх дій та повідомлень); перцептивні (точно уявляти цілі, мотиви, установки членів екіпажу; уміння адекватно сприймати себе і членів екіпажу; швидко і правильно орієнтуватися в ситуації й умовах спілкування в цілому; точно й адекватно сприймати фізичні, емоційні та поведінкові, рольові характеристики партнера і моделювати його особистість; саморефлексія в спілкуванні; уміння адекватно сприймати групові процеси;

знання теорії соціальної перцепції); інші (знання етнокультурних норм, еталонів, стандартів спілкування; знання етикету; стереотипів поведінки; знання професійних ритуалів; уміння саморегуляції при комунікаціях) [3].

При цьому підготовка до професійного спілкування повинна здійснюватися на засадах органічного поєднання системного, комунікативно-діяльнісного, компетентнісного, особистісно-орієнтованого та аксіологічного підходів, що дозволить реалізувати цілісність підготовки, практично застосовувати отримані знання з англійської мови надалі під час професійної діяльності, розвивати та засвоювати фахові компетенції; розкрити особистісний потенціал курсанта, забезпечити його розвиток, саморозвиток та самореалізацію; формувати загальнолюдські цінності і самоцінності кожної особистості, що особливо важливо у контексті приналежності авіаційних професій, які мають особливі умови [4].

Задля навчання професійного спілкування майбутніх пілотів нами запропоновано застосування в практиці їх підготовки найбільш ефективних сучасних навчальних технологій, що ґрунтуються на використанні інтерактивних та проблемних методів, методу проєкту, ділових ігор та методу сценарію. Докладно обґрунтовано важливість, доцільність та порядок їх використання, крім того запропонована своєрідна технологія у вигляді виконання низки завдань у процесі фахової підготовки майбутніх пілотів.

Список літератури:

1. Михайліченко М.В., Рудик Я.М. Освітні технології: навчальний посібник. К.: ЦП «КОМПРИНТ», 2016 – 583 с.
2. Москаленко О. І. Теоретичні і методичні засади підготовки курсантів вищих льотних навчальних закладів до професійної комунікації в особливих умовах: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2017. 39 с.
3. Дранко А. Педагогічна технологія навчання курсантів професійної взаємодії в екіпажах цивільної авіації. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка. 2016. Вип. 2.
4. Герасименко Л. С. Шляхи підвищення ефективності підготовки майбутніх пілотів та диспетчерів до професійного спілкування на міжнародних повітряних трасах. Модернізація професійної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі: монографія / кол. авторів; за ред. Т. С. Плачинда. – Кропивницький: «Поліум», 2020. С.343-366.

ПІДГОТОВКА ШКОЛЯРІВ ДО ОЛІМПІАД З ПРОГРАМУВАННЯ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Понепалаяк Андрій Андрійович

Вступ. Олімпіади з програмування є одним з найефективніших інструментів для пошуку талановитих школярів в галузі інформатики та комп'ютерних наук. Участь в такого роду змаганнях дає можливість не тільки поглибити знання з алгоритмів і структур даних, а надає унікальний досвід вирішення задач в нестандартних умовах, що розвиває стійкість до стресу та самодисципліну. [1]. Процес підготовки до олімпіади є складним та комплексним. Він включає в себе вивчення однієї або кількох мов програмування, розвиток критичного мислення, вміння працювати під тиском та найефективніше використовувати наданий час.

На думку українських дослідників, школярі, під час підготовки до олімпіад з програмування, розвивають інноваційне мислення, що є однією із заповорок побудови успішної кар'єри у сфері інформаційних технологій [2]. Однак, існують труднощі з організацією підготовки, методичних підходів та наданням якісного супроводу викладачів та тренерів.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз принципів та способів підготовки учнів до олімпіад з програмування в Україні то оцінка їх ефективності. Значна увага надається вивченню та порівнянню впливу різних методів навчання на загальні результати школярів в українських та міжнародних олімпіадах.

Методологія. Для досягнення мети був проведений аналіз наукових робіт українських та іноземних авторів які мають відношення до навчання інформаційних технологій та проведення олімпіад. Було здійснено опитування школярів та їх тренерів, що займаються підготовкою до змагань. Проходив аналіз результатів учасників Всеукраїнської олімпіади з інформатики та міжнародних змагань, таких як Міжнародна олімпіада з інформатики (IOI) та ACM ICPC.

Також був проведений порівняльний аналіз різних методик навчання: онлайн-курси та платформи для самостійної практики, індивідуальні та групові заняття, навчальні табори.

Результати. Результати дослідження показують, що найрезультативнішими є комбіновані способи навчання. Саме вони дозволяють отримати найкращі результати. Найуспішнішими є ті учні які паралельно займалися самостійно, використовували онлайн-платформи, мають регулярні заняття з кваліфікованими тренерами і періодично беруть участь у змаганнях [3].

Одним з головних елементів підготовки є регулярна практика у вирішенні задач з програмування. Постійні змагання на онлайн-платформах, таких як Codeforces, покращують технічні навички і розвивають швидкість прийняття рішень та стресостійкість [4]. На думку українських науковців, участь в онлайн змаганнях дозволяє краще адаптуватися до умов реальних змагань і цим підвищити шанс на успіх в них [5].

Важливу роль грає підтримка з боку тренерів. Згідно з дослідженнями, персональне наставництво та індивідуальний підхід до кожного учня допомагають усунути прогалини в знаннях і краще підготуватися до специфічних типів задач [6]. Важливу роль тут грають спеціальні курси та навчальні табори, що забезпечують інтенсивний навчальний процес для поглиблення навиків програмування.

Виклики підготовки. Однією з найголовніших проблем в українській освіті є відсутність в достатній кількості вчителів та тренерів, що можуть забезпечити ефективну підготовку до розв'язання складних задач міжнародного рівня [7]. Особливо актуальним це питання є для регіональних шкіл, які мають менший доступ до висококваліфікованих спеціалістів.

Також існує проблем з доступом до актуальних навчальних матеріалів та онлайн-ресурсів, що необхідні для підготовки. Це викликано тим, що багато учнів стикаються з труднощами при самостійній роботі з матеріалом без кваліфікованої підтримки та інструкцій [8].

Рекомендації. Для поліпшення підготовки школярів до олімпіад з програмування в Україні необхідно застосовувати цілий ряд кроків.

Розширення програм підготовки: необхідно створювати більше якісних навчальних програм для вчителів та тренерів, щоб підвищити їхню експертизу.

Підтримка з боку держави та приватних компаній: Важливу роль грає залучення приватних інвестицій до програм по розвитку обдарованих школярів. Це може відбуватися через створення стипендій, грантів, спонсорства змагань.

Інтеграція онлайн-платформ: Варто більше уваги приділяти використанню онлайн-платформ оскільки вони дають найближчий досвід до реальних змагань і містять велику бібліотеку різноманітних по складності завдань. [9]

Висновки. Підготовка школярів до олімпіад з програмування вимагає всебічного підходу, що поєднує індивідуальні заняття, командну роботу, участь у конкурсах та регулярну самостійну практику. Варто приділяти більше уваги підтримці наставників, створенню якісних навчальних матеріалів і впровадженню сучасних методик навчання.

Використання новітніх технологій і ресурсів допоможе Україні виховати нове покоління здібних програмістів, готових до успішної участі в міжнародних змаганнях і здатних зробити значний внесок у розвиток світової науково-технічної спільноти.

Список літератури

1. Шмалько, О. В. (2017). Методичні аспекти підготовки учнів до олімпіад з інформатики. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*, (2), 56-62.
2. Петренко, В. І. (2019). Розвиток алгоритмічного мислення під час підготовки до олімпіад. *Комп'ютер у школі та сім'ї*, (1), 22-29.
3. Гребенюк, Ю. О., & Мельник, В. П. (2020). Використання онлайн-платформ для підготовки до олімпіад з програмування. *Вісник Київського університету*, (8), 42-48.

4. Бондаренко, С. В. (2016). Психологічна підготовка школярів до змагань з програмування. *Психологія і педагогіка в освіті*, (3), 33-38.
5. Коваль, І. А. (2021). Порівняння міжнародних підходів до підготовки школярів у галузі програмування. *Освіта та інновації*, (9), 21-27.
6. Олексенко, М. П. (2020). Використання Codeforces у підготовці учнів до олімпіад з програмування. *Практика олімпіадного руху в Україні*, (5), 10-18.
7. Сорока, Д. В. (2019). Вплив інтенсивних навчальних таборів на результати учасників олімпіад. *Інформаційні технології і освіта*, (12), 59-65.
8. Гречуха, О. М. (2018). Стресостійкість як важливий фактор успішної участі в олімпіадах з програмування. *Молодий вчений*, (5), 44-49.
9. Тарасова, І. В. (2019). Підтримка наставників у підготовці до олімпіад: виклики та перспективи. *Проблеми сучасної освіти*, (3), 22-29.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ В СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ ТА УКРАЇНИ

Семененко Лілія

Національний університет оборони України

Совгіря Тетяна

Коротя Володимир

Кафедра військової підготовки

Національного авіаційного університету

Актуальність проведення досліджень з вивчення та аналізу проблематики іншомовної підготовки в системі військової освіти як іноземних держав, так і України обумовлена декількома ключовими факторами, а саме:

інтернаціоналізація збройних конфліктів. Участь українських військових у міжнародних миротворчих операціях, військових альянсах та багатонаціональних навчаннях вимагає від військовослужбовців високого рівня володіння іноземними мовами, зокрема англійською, яка є стандартом у НАТО;

імплементация стандартів НАТО. Україна активно працює над інтеграцією стандартів НАТО у свою військову систему, а ефективна комунікація з союзниками вимагає ґрунтового знання іншомовної військової термінології та командної мови альянсу;

підвищення оперативної сумісності. Іноземна мова є важливим компонентом для ефективної співпраці з міжнародними партнерами, що забезпечує кращу координацію дій під час спільних операцій, обмін інформацією та знаннями, що критично важливо для безпеки і оборони;

професійний розвиток військових кадрів. Вивчення іноземних мов сприяє доступу до кращих практик, технологій і знань світового рівня. Військові можуть навчатися за кордоном, обмінюватися досвідом та впроваджувати інновації в українську військову систему;

глобалізація знань. У сучасному світі інформаційний простір не обмежений національними кордонами. Військові фахівці повинні бути здатні аналізувати та використовувати іноземні наукові джерела для підвищення професійної компетенції;

асиметричні загрози та нові технології. Сучасні конфлікти мають тенденцію до асиметричності, де технологічна перевага та можливість адаптації під нові умови (включаючи іншомовну комунікацію з міжнародними партнерами) може стати вирішальним фактором у військовій стратегії.

Таким чином, дослідження іншомовної підготовки у військовій освіті є важливим для підвищення боєздатності збройних сил, їхньої сумісності з міжнародними союзниками та загальної обороноздатності країни.

Основні проблеми іншомовної підготовки в іноземних країнах у військовій сфері включають кілька важливих аспектів:

Відсутність єдиних стандартів навчання.

Військові системи різних країн мають свої власні методики та підходи до іншомовної підготовки, що може ускладнювати співпрацю між союзниками під час спільних операцій чи навчань. Відмінності в підходах до навчання іноземних мов можуть знижувати рівень оперативної сумісності.

Нестача кваліфікованих викладачів.

У багатьох країнах є обмежений доступ до висококваліфікованих викладачів, які мають військовий досвід та розуміють специфіку використання мови в бойових умовах, що впливає на якість навчання і рівень підготовки військових до реальних операцій.

Відсутність практичної орієнтації.

У багатьох випадках навчання іноземних мов зосереджене на теорії та загальній граматиці, що не завжди ефективно для військової комунікації. Військовослужбовці можуть бути недостатньо підготовлені до специфічних завдань, таких як ведення переговорів у кризових ситуаціях або користування термінологією для технічних і тактичних операцій.

Обмежений доступ до ресурсів.

У деяких країнах може бути недостатньо сучасних навчальних матеріалів, технологій або програм, які б допомагали військовим опанувати іноземні мови на високому рівні, що може стосуватися і недостатнього впровадження електронних систем навчання або симуляційних платформ.

Мотивація військовослужбовців.

Іноді військові службовці не сприймають іншомовну підготовку як критичний елемент своєї професійної діяльності, особливо у країнах, де немає постійних міжнародних зобов'язань або контактів. Це може знижувати рівень мотивації до опанування іноземних мов.

Невідповідність мовної підготовки реальним потребам.

У деяких випадках військовослужбовці вивчають мову, але не мають можливості застосовувати її на практиці через брак міжнародних операцій або відсутність можливостей взаємодії з іноземними колегами. Це може призводити до швидкого забування мови або недостатньої підготовки до реальних бойових дій.

Культурні та лінгвістичні бар'єри. Деякі країни можуть стикатися з культурними перешкодами у вивченні іноземних мов через сильний національний акцент на власній мові або відчуженість від глобальних процесів. Лінгвістичні відмінності, такі як використання складних алфавітів чи граматичних конструкцій, також можуть ускладнювати навчання.

Ці проблеми обумовлюють необхідність постійного вдосконалення систем іншомовної підготовки в військовій сфері, щоб забезпечити кращу взаємодію між союзниками і підвищити ефективність операцій у міжнародному середовищі.

Основні проблеми іншомовної підготовки в Україні у військовій сфері мають як внутрішні, так і зовнішні чинники, що впливають на ефективність навчання

військовослужбовців. У табл. 1 розкрито основні проблеми іншомовної підготовки у військовій сфері України з урахуванням впливу триваючої російсько-української війни, а також визначені можливі шляхи їх подолання.

Таблиця 1 – Основні загальні проблеми іншомовної підготовки у військовій сфері України в умовах триваючої війни

№	Проблема	Характеристика	Шляхи подолання
1	Недостатня кількість кваліфікованих фахівців	В Україні є обмежена кількість викладачів, які спеціалізуються на військовій термінології іноземною мовою, особливо англійською. Більшість викладачів зосереджуються на загальній мові, що не охоплює специфіку військових термінів і тактик.	Створення та впровадження спеціальних курсів для викладачів, де вони зможуть отримати навички навчання військової термінології. Запрошення іноземних експертів для проведення семінарів і тренінгів для українських викладачів. Співпраця з міжнародними військовими академіями для обміну досвідом у підготовці інструкторів.
2	Відсутність практичної орієнтації навчання	Навчання часто зосереджене на теоретичних аспектах мови, що не готує військових до реальних сценаріїв бойових дій, переговорів, чи командування у міжнародних місіях. Це може призводити до труднощів під час спільних операцій з міжнародними партнерами, особливо в кризових умовах.	Інтеграція навчальних програм, що базуються на реальних сценаріях військових операцій, таких як симуляції боїв, переговорів та спільних навчань з іноземними військовими. Використання технологій, таких як симулятори, для покращення мовної підготовки у бойових умовах. Проведення міжнародних навчань з іноземними військовими підрозділами для здобуття практичних навичок.
3	Нестача сучасних навчальних матеріалів	У навчальних закладах та військових академіях часто відсутні або застарілі навчальні посібники, що ускладнює процес навчання сучасній військовій термінології та фразам. Це також стосується відсутності сучасних платформ для самостійного навчання.	Оновлення навчальних матеріалів із використанням стандартів НАТО та інших міжнародних організацій. Розробка та впровадження онлайн-платформ для вивчення іноземних мов, доступних для військовослужбовців у зручний для них час. Співпраця з іноземними партнерами для забезпечення доступу до актуальних навчальних матеріалів та цифрових ресурсів.
4	Низька мотивація до вивчення мов	У деяких військових відсутнє розуміння важливості іншомовної підготовки через недооцінку ролі міжнародних операцій або недостатню усвідомленість про переваги володіння мовою у військовій кар'єрі.	Створення системи мотиваційних заходів, таких як премії, кар'єрне зростання чи додаткові можливості для участі в міжнародних місіях для військових, які володіють іноземною мовою. Введення обов'язкових мовних іспитів для підвищення по службі. Підвищення усвідомленості про роль мовної підготовки у кар'єрі через проведення інформаційних кампаній.
5	Відсутність системного підходу до мовної підготовки	Існує розрізненість у програмах підготовки військових за різними мовними рівнями та спеціальностями. Брак єдиних стандартів для мовного навчання в українській армії ускладнює узгодження підходів до іншомовної підготовки на всіх рівнях.	Розроблення єдиної державної програми іншомовної підготовки для військовослужбовців, яка б базувалася на міжнародних стандартах, таких як STANAG 6001. Інтеграція єдиних програм підготовки у всі військові академії та навчальні центри. Забезпечення належного моніторингу та оцінки ефективності навчання іноземним мовам у військових закладах.
6	Відсутність регулярної мовної практики	Військові службовці часто не мають можливості регулярно використовувати свої мовні навички через відсутність участі у міжнародних операціях чи спільних навчаннях. Це	Організація регулярних спільних навчань з іноземними партнерами, де військовослужбовці можуть застосовувати свої мовні знання на практиці. Впровадження програм обміну з міжнародними військовими установами.

PEDAGOGY
PROBLEMS OF MODERN YOUTH AND THE LATEST METHODS OF ASSISTANCE

		призводить до швидкого забування мови.	Проведення регулярних мовних тренінгів та інтенсивних курсів для підтримки та розвитку мовних навичок.
Основні проблеми іншомовної підготовки українських військових у контексті триваючого російсько-української війни			
7	Недостатній рівень володіння англійською мовою для співпраці з НАТО	Оскільки Україна активно співпрацює з НАТО, військові повинні володіти англійською на рівні, достатньому для ведення переговорів, управління операціями, обміну інформацією та технічних інструкцій. Проте у багатьох військових відсутній необхідний рівень мовної підготовки для повноцінної інтеграції у командні структури Альянсу.	Впровадження обов'язкових курсів англійської мови для всіх військовослужбовців, що залучені до співпраці з НАТО, з акцентом на технічну термінологію та командну мову. Спеціальні інтенсивні курси для офіцерів, які беруть участь у міжнародних військових місіях та співпрацюють з партнерами НАТО. Створення навчальних програм для підготовки перекладачів, що працюватимуть безпосередньо у військових підрозділах.
8	Відсутність системної мовної підготовки в умовах бойових дій	В умовах постійних бойових дій на сході України, військові часто не мають часу або можливості для регулярної іншомовної підготовки. Це призводить до нестачі знань, особливо серед тих, хто може бути залучений до міжнародних операцій або співпраці.	Організація короткотривалих мовних курсів у періоди ротації військових підрозділів з фронту. Розробка мобільних додатків для вивчення військової термінології та інтерактивних курсів, доступних для військових на передовій. Створення дистанційних навчальних платформ для підвищення мовних навичок у зручний для військовослужбовців час.
9	Мовні бар'єри під час отримання західної військової техніки та озброєння	Західна військова техніка, що передається Україні, часто має інструкції та технічні документи виключно іноземними мовами, головним чином англійською. Низький рівень володіння мовою серед військових техніків та інженерів ускладнює їхнє навчання та обслуговування техніки.	Проведення спеціалізованих курсів з технічної англійської мови для техніків, інженерів і операторів, які працюють з західною військовою технікою. Створення груп перекладачів, що працюватимуть безпосередньо з інструкціями та технічною документацією для швидкого перекладу та адаптації інформації. Впровадження програм стажування для військових техніків у країнах-партнерах для безпосереднього навчання з іноземними спеціалістами.
10	Низька оперативна сумісність через мовні бар'єри	Спільні операції з іноземними військовими вимагають високого рівня оперативної сумісності, зокрема на рівні командування та виконання бойових завдань. Мовні бар'єри можуть призводити до помилок у координації дій, обміні розвідувальною інформацією та плануванні операцій.	Регулярні спільні навчання з іноземними партнерами для покращення практичних навичок комунікації в реальних умовах. Створення спеціальних мовних груп підтримки, які будуть супроводжувати військові підрозділи, залучені до міжнародних операцій. Розробка інтерактивних тренінгів для штабів та командирів, які імітують міжнародну взаємодію у кризових ситуаціях.
11	Нестача ресурсів для мовної підготовки під час війни	У зв'язку з великими фінансовими та ресурсними витратами на ведення війни, бюджет на мовну підготовку може бути обмежений, що впливає на якість та доступність навчання для широкого кола військовослужбовців.	Залучення міжнародної допомоги для організації мовних курсів та програм обміну. Співпраця з волонтерами та організаціями, що можуть забезпечити безкоштовне мовне навчання для військових. Використання безкоштовних або доступних онлайн-платформ для самостійного навчання іноземним мовам.
12	Психологічний тиск і стрес під час навчання в умовах війни	Військові, особливо ті, хто знаходиться на передовій, перебувають у стані постійного стресу та емоційної напруги, що може негативно впливати на їх	Розробка спеціальних психологічних програм для підтримки військових під час мовного навчання, враховуючи стрес і психологічне навантаження. Використання ігрових методик та інтерактивних технологій для створення більш

здатність вивчати нові мови або проходити мовні курси.

легкого та цікавого процесу навчання в умовах стресу.

Подолання цих проблем сприятиме не лише підвищенню мовної підготовки українських військових, але й загальному зміцненню обороноздатності країни в умовах війни та міжнародного співробітництва.

В умовах триваючої російсько-української війни проблема іншомовної підготовки українських військових набуває особливої актуальності, оскільки Україна значною мірою залежить від підтримки міжнародних союзників, передусім країн НАТО.

Реалізація наведених у табл. 1 шляхів вирішення існуючих проблем іншомовної підготовки в Україні дозволить підвищити рівень іншомовної підготовки українських військових, забезпечить кращу співпрацю з міжнародними партнерами та сприятиме підвищенню обороноздатності України в сучасних умовах.

Ефективна комунікація, обмін інформацією, участь у спільних операціях та міжнародних навчаннях є ключовими елементами успішної оборони. Іншомовна підготовка є ключовим фактором для покращення координації з союзниками, ефективності бойових дій та інтеграції в систему колективної безпеки.

Список літератури

1. Драгунов О. О. Впровадження англійської мови в систему військової освіти України: проблеми та перспективи // *Науковий вісник Національної академії сухопутних військ*. 2020. № 2 (72). С. 112-119.
2. Ковальчук В. І. Підготовка військових фахівців у контексті міжнародної співпраці Збройних Сил України // *Військова освіта і наука: виклики сучасності*. Київ: НУОУ, 2021. С. 39-45.
3. NATO Standardization Office (NSO). STANAG 6001: Language Proficiency Levels. NATO, 2016. 23 p.
4. Рябко А. В. Проблеми іншомовної підготовки українських військовослужбовців для виконання міжнародних миротворчих операцій // *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2019. № 1(60). С. 56-61.
5. Tikhonov, A., & Kutsenko, I. The Role of Foreign Language Training in Military Operations in Multinational Forces // *Journal of Defense Resources Management*. 2020. Vol. 11(1). P. 45-52.
6. Smith, M. & Brown, T. Interoperability Challenges in Multinational Military Operations // *Military Review*. 2020. Vol. 100(3). P. 34-41.
7. Польовий І. В. Іншомовна підготовка військовослужбовців в умовах міжнародної співпраці // *Військовий науковий вісник*. 2022. № 1(5). С. 67-74.
8. Bokhonsky, D. Language Barriers in International Military Cooperation: The Ukrainian Experience // *East European Military Studies*. 2021. Vol. 13(2). P. 123-131.
9. Кліщ І. П. Використання сучасних технологій у процесі іншомовної підготовки військових кадрів // *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. – 2018.

Вип. 18. С. 125-130.

10. Zakharchenko, P. & Lytvynenko, O. English as a Key to NATO Military Standards: Ukrainian Perspective // *International Journal of Security Studies*. 2021. Vol. 8(4). P. 77-85.

ПРАВОСЛАВНА ВІРА ЯК СВІТОГЛЯДНИЙ МАЯК ДЛЯ МОЛОДІ

Чопенко Ілля,
аспірант

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У сучасному світі молоді люди стикаються з багатьма спокусами, зокрема з хибними світоглядними засадами, які їм пропонують. Згубні віяння, розповсюджені в суспільстві, можуть бути особливо небезпечними для тих юнаків і дівчат, які ще не стали на міцну духовну основу, котра б захистила їх.

Найкращим захистом від таких віянь є Свята Апостольська Православна віра, завдяки якій людина не лише знаходить відповіді на найважливіші питання про світ і про власне життя, а й одержує благодатну допомогу від Господа нашого Ісуса Христа.

Про настання часів, коли примножаться омани і спокуси, нас попереджав Спаситель. «Багато лжепророків повстане і багатьох спокусять; і через збільшення беззаконня у багатьох охолоне любов», — казав Господь учням про часи напередодні Його Другого Пришестя [1].

Аби уберегтися від наслідків духовного занепаду, потрібно твердо триматися спасительної Православної віри і бути вірним Церкві Христовій. «Хто ж витерпить до кінця, той спасеться», — навчає нас Господь.

Чимало православних ієрархів, розуміючи важливість духовної підтримки молоді, благословляють або особисто влаштовують заходи для молоді, під час яких, зокрема, відбувається духовне спілкування юнаків і дівчат зі священнослужителями. Можна згадати, наприклад, про нещодавні почини для молоді в різних єпархіях Української Православної Церкви.

Одним із таких заходів став Молодіжний фестиваль «Фавор 2024», який відбувся в серпні цього року на території Свято-Троїцького жіночого монастиря села Старосілля Волинської єпархії. Як повідомляється, «“Фавор” традиційно включав у себе лекції від православних священників та запрошених гостей. Щодня з молоддю обговорювали актуальні теми, такі як питання сім'ї, молитви». Влаштувачі фестивалю «основними виділили для учасників чотири теми: “Сім'я, якою вона має бути”, “Брехня як норма сучасного життя”, “Тіло — храм Духа Святого” та “Церква в розумінні апостола Павла”» [2].

Варто згадати і про з'їзд православної молоді Другого Корецького благочиння, який пройшов 29 липня 2024 року у Рівненській єпархії з благословення архієпископа Рівненського і Острозького Пимена. Як розповіли у пресслужбі єпархії, «між розвагами біля вогнища отець Віталій Захленюк поговорив з молоддю на тему: “Як впливають татування, азартні ігри, шкідливі слова та звички на сучасну людину”» [3].

У свою чергу, у Млинівському благочинні Рівненської єпархії цього літа відбулася веломандрівка православної молоді, у якій взяли участь двадцять п'ять

молодих людей зі священниками. Захід влаштував благочинний Млинівського благочиння протоієрей Василій Іваненко. За його словами, «хотілося підтримати нашу молодь духовно, обговорити проблеми, з якими вони зіштовхуються, запропонувати шляхи їхнього вирішення» [4].

Розглядаючи взаємодію Української Православної Церкви з молоддю, варто згадати і про Зустрічі української православної молоді, проведені за межами України. Перша відбулася у вересні 2023 року в іспанському місті Малага, а друга відбулася цього року в горах північної Італії [5].

Цікаво звернути увагу на вітальне слово Предстоятеля УПЦ Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Онуфрія учасникам першої із цих зустрічей. Серед іншого, Блаженніший владика зауважив: «Сучасний світ наповнений різноманітними спокусами, але, будучи християнами, ви покликані долати їх дотриманням заповідей Божих та любов'ю до Бога, із якої, за словом преподобного Порфирія Кавсокаливита, має починатися будь-яка наша справа». Предстоятель УПЦ також вказав на важливість виховання молоді для майбутнього: «Отже, несіть у цей світ добро та світло, укріплюйте свою віру і примножуйте любов, тому що всі ви — майбутнє нашої Української Православної Церкви, нашої рідної України та її боголюбивого народу» [6].

Окрім того, вести молодь шляхом спасіння Церкви допомагають і так звані «молодіжки», тобто зустрічі духовенства й молодих людей при храмах і монастирях. Наприклад, свого часу «молодіжка» проходила в Святій Успенській Києво-Печерській Лаврі [7].

Отже, значущість пастирської опіки молоді для Православної Церкви пов'язана, серед іншого, з тим, що від виховання молоді залежить майбутній стан суспільства. Насамперед, звісно, пастирська опіка потрібна для спасіння душ юних християн, але водночас міркування щодо духовності суспільства також роблять її важливою.

Список літератури

1. Від Матфея святе благовісткування. «Благовіст — церковне життя». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://blagovist.info/bibliia?book=Mt&ch=24:1-1> (день звернення: 7 серпня 2024 року).

2. У Волинській єпархії відбувся православний молодіжний фестиваль «Фавор 2024». Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uoc-news.church/2024/08/29/u-volinskij-jeparxiji-vidbuvsya-pravoslavnij-molodizhnij-festival-favor-2024/#2024-09-07> (день звернення: 7 серпня 2024 року).

3. У Рівненській єпархії відбувся з'їзд православної молоді. Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uoc-news.church/2024/08/02/u-rivnenskij-jeparxiji-vidbuvsya-zjizd-pravoslavnoj-molodi/#2024-09-07> (день звернення: 7 серпня 2024 року).

4. У Рівненській єпархії організували веломандрівку для православної молоді. Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ. [Електронний

ресурс]. Режим доступу: <https://uoc-news.church/2024/07/25/u-rivnenskiy-jeparhiji-organizuvali-velomandrivku-dlya-pravoslavnoji-molodi/#2024-09-07> (день звернення: 7 серпня 2024 року).

5. В Італії відбулася Друга Зустріч української православної молоді Західної Європи. Відділ зовнішніх церковних зв'язків УПЦ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://vzcz.church.ua/2024/07/22/v-italiji-vidbulasya-druga-zustrich-ukrajinskoji-pravoslavnoji-molodi-zaxidnoji-jevropi/> (день звернення: 7 серпня 2024 року).

6. Вітальне слово Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Онуфрія організаторам та учасникам Першої Зустрічі української православної молоді Західної Європи. Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uoc-news.church/2023/09/05/vitalne-slovo-blazhennishogo-mitropolita-kijivskogo-vsijeji-ukrajini-onufriya-organizatoram-ta-uchasnikam-pershoji-zustrichi-ukrajinskoji-pravoslavnoji-molodi-zaxidnoji-jevropi/#2024-09-07> (день звернення: 7 серпня 2024 року).

7. На «молодежке» говорили о глобализации. Святая Успенская Киево-Печерская Лавра. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://lavra.ua/na-molodezhke-govorili-o-globalizatsii/> (день обращения: 7 августа 2024 года).

ФІТНЕС-ТЕХНОЛОГІЇ ОЗДОРОВЧОЇ СПРЯМОВАНOSTІ – ЕФЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ РІЗНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ

Шинкарьова Олена Дмитрівна,
доктор філософії, доцент,
доцент кафедри олімпійського і професійного спорту,
Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», м. Полтава, Україна

Шинкарьова Наталія Геннадіївна,
магістр фізичного виховання і спорту,
Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», м. Полтава, Україна

На сучасному етапі оздоровчих технологій індустрія фітнесу стрімко розвивається, беручи для вирішення всі проблеми, вироблені протягом років у сфері фізичної культури, на основі методик, програм, традиційних та інноваційних технологій тощо, модернізується і на цій основі створює фітнес-технології, опис яких можна знайти в дослідженнях, методичних розробках, навчальних програмах з фізичної культури. Важливою тенденцією у сфері вітчизняних досліджень є те, що методами оптимізації системи фізичного виховання є розробка та впровадження аеробних технологій. Основна ідея – формування здоров'язберігаючого ставлення, формування стійкого інтересу до фізичного виховання, позитивного та активного ставлення до здорового способу життя, розкриття творчих і рухових здібностей кожного, розширення функціональних можливостей та розвитку навичок (Васкан & Єремія & Батюк, 2022, с. 21).

Доведена велика роль фізичної культури в профілактиці різних захворювань. Раціональна рухова активність перешкоджає розвитку цих небажаних явищ, стає загально-профілактичним засобом. Систематичні заняття різноманітними аеробними вправами сприяють підвищенню споживання кисню організмом, збільшують капіляризацію м'язів, покращують роботу серцево-судинної, дихальної систем, обміну речовин і перешкоджають виникненню захворювань (Шинкарьова & Отравенко, 2017, с. 239).

Фітнес-технології – це технології, що забезпечують результативність в заняттях фітнесом. Більш точно їх можна визначити як сукупність наукових методів, кроків, прийомів, сформованих в певний алгоритм дій, який реалізується певним чином в інтересах підвищення ефективності оздоровчого процесу, що забезпечує гарантоване досягнення результату, на основі вільного мотивованого вибору занять фізичними вправами з використанням інноваційних засобів, методів, організаційних форм занять фітнесу, сучасного інвентарю та

обладнання (Шинкарьова, 2022, с. 16).

Фітнес-технології оздоровчої спрямованості стали закономірним результатом пошуку ефективних шляхів забезпечення доступної для широких верств населення організованої фізичної активності заради зміцнення здоров'я. Аналіз світового досвіду та результатів низки наукових досліджень переконує, що ефективним напрямом підвищення рівня рухової активності різних верств населення в Україні може стати створення та впровадження у систему фізичного виховання молоді і дорослого населення різноманітних популярних фітнес-програм оздоровчого, кондиційного та спортивного напрямів, як найбільш універсального виду фізичних навантажень (Товт & Маріонда & Сивохоп & Сусла, 2015, с. 18).

Сучасна фітнес-індустрія пропонує велике розмаїття фітнес-технологій: класична аеробіка, танцювальний фітнес різних напрямків, аква-фітнес, акваджокінг, спінінг або сайкл, памп, спінбайк-аеробіка, слайд, степ-аеробіка, дубль-степ, фітнес-йога, бокс-фітнес, карате-фітнес та безліч силових напрямків.

Таке різноманіття фітнес-програм визначається прагненням задовольнити різні фізкультурно-спортивні й оздоровчі інтереси широких верств населення. Тому до змісту поняття фітнес-технології входять багатофакторні компоненти інтересів особистості, а саме: планування життєвої кар'єри, особиста гігієна, фізичне тренування, раціональне харчування, профілактика захворювань, соціальна активність, психоемоційна регуляція, в тому числі боротьба зі стресами та шкідливими звичками, фактори здорового способу життя. Таким чином кількість фітнес-програм, які створюються, практично не обмежена (Товт & Маріонда & Сивохоп & Сусла, 2015, с. 22).

Оздоровчі фітнес-технології служать в системі вищої педагогічної освіти важливим інструментом становлення фізично розвиненої і психічно стійкої особистості, сприяє її вихованню, освіті, соціалізації. Інтерес до фітнес-технологій обумовлений доступністю, ефективністю й емоційністю засобів, серед яких – фізичні вправи виборчої спрямованості з використанням інноваційних програм і методик, компоненти здорового стилю життя, діагностика фізичного стану. Вплив фітнес-технологій у фізичному вихованні на організм людини можна визначити як комплексний. Оскільки вправи мають потоковий характер, то навантаження лягає, перш за все, на серцево-судинну та дихальну системи та опорно-руховий апарат. Рухи та їх з'єднання координаційного характеру вдосконалюють рухові можливості, розширюють руховий досвід, формують правильну поставу, виховують загальну культуру рухів та стиль поведінки, прищеплюють естетичні уподобання.

Список літератури

1. Васкан І. Г., Єремія Я. І., Батюк А. М. Впровадження фітнес-технологій в сучасний процес фізичної культури. *Теорія та методика навчання (з галузей знань). Інноваційна педагогіка*. Науковий журнал Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій. Причорноморськ. Видавничий дім «Гельветика». Випуск 44. Том. 3. 2022. С. 19-22.

2. Шинкарьова О. Д., Отравенко О. В. Теоретичні основи методики

використання оздоровчого аквафітнесу. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка». № 3(308). 2017. С. 233-239. ISSN 2227-2844.

3. Шинкарьова О. Д. Методика викладання сучасних фітнес-технологій. Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти спец. «017 Фізична культура і спорт». Полтава: Видавництво Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2022. 106 с. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9477>

4. Товт В. А., Маріонда І. І., Сивохоп Е. М., Сусла В. Я. Теорія і технології оздоровчо-рекреаційної рухової активності. Навч. посібн. для викл. і студ. Ужгород, ДВНЗ «УжНУ», «Говерла». 2015. 88 с.

5. Шинкарьова О. Д. Формування готовності майбутніх бакалаврів фізичної культури і спорту до організації дозвіллево-рекреаційної діяльності. Дис. на здоб. ступ. док. філософ.: 01 – освіта /педагогіка за спеціальністю 015 – професійна освіта (за спеціалізаціями); спеціалізація – теорія і методика професійної освіти. ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2021. 320 с. <http://hdl.handle.net/123456789/7847>

6. Шинкарьова О. Д. Фітнес-технології як засіб підвищення рухової активності та фізичної підготовленості здобувачів ЗВО. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. № 3 (357). Видавничий дім «Гельветика». 2023. 154-162. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-3\(357\)-154-162](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-3(357)-154-162) .

7. Olena Otravenko, Olena Shkola, Olena Shynkarova, Valeriy Zhamardiy, Oleksandr Iyvatskyi, Dmytro Pelypas (2021). Leisure and recreational activities of student youth in the context of health-preservation. *Journal for Educators, Teachers and Trainers*. JETT. Vol. 12(3). S. 146-154. Vol. 12 (3); ISSN: 1989-9572146. DOI: <https://doi.org/10.47750/jett.2021.12.03.014> . <https://jett.labosfor.com/>

8. Olena M. Shkola, Olena V. Fomenko, Olena V. Otravenko, Viktoriia I. Donchenko, Valeriy O. Zhamardiy, Natalia A. Lyakhova, Olena D. Shynkarova (2021). Study of the State of Physical Fitness of Students of Medical Institutions of Higher Education by Means of Crossfit in the Process of Physical Education. *Acta Balneologica. Journal of the polish balneology and physical medicine association*. TOM LXIII, Nr 2(164); 2021: Pp. 105-109. DOI: <https://doi.org/10.36740/ABAL202102105> ISSN 2082-1867. <http://repository.khpa.edu.ua/jspui/handle/123456789/2655>

РИЗИКИ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Жидкова Оксана Олегівна

старший викладач кафедри філософії
Харківський національний університет радіоелектроніки

Філософський словник дає визначення комунікації як спілкування, обміну думками, відомостями, ідеями тощо. Комунікація – це завжди передача інформації від одного носія до іншого, від однієї свідомості до іншої. Комунікація може здійснюватися між двома індивідами, між кількома, і навіть між історико-культурними епохами. Комунікація завжди відбувається за допомогою будь-якого носія. Носіями комунікації можуть бути матеріальні об'єкти, логічні конструкції, ментальні форми, які відображають певну суспільну структуру та виконують у ній сполучні функції. Поряд із необхідністю здійснюватися за допомогою певного носія, комунікація має ще одну важливу особливість: необхідно створити ситуацію розуміння між тими, хто вступає в акт комунікації.

Сучасні інформаційні технології, втручаючись у всі сфери нашого життя, поступово перетворюють способи, яким ми спілкуємося, працюємо, та взаємодіємо один з одним. Це відбувається на фоні загострення проблем комунікації, які є результатом високої ступені залежності суспільства від інформаційних технологій. Тому сьогодні, комунікативні проблеми, що виникають в контексті інформатизації, стають ключовим аспектом нашого повсякденного життя. Швидкі темпи розвитку інформаційних технологій не лише розширюють можливості комунікації, але і ставлять перед нами нові виклики, які потребують негайного вирішення.

За період інформаційної революції, масова комунікація перейшла від простого одностороннього передавання інформації до складного двостороннього спілкування. Інтерактивне телебачення та Інтернет-платформи надали можливість кожному брати активну участь у створенні та обміні інформацією. Однак, специфіка комунікації в інформаційному суспільстві породжує певні протиріччя. З одного боку, вільний доступ до колосальних обсягів інформації розширює можливості для креативного пошуку та розвитку індивідуальності, глобальні мережі сприяють зростанню міжособистісних контактів. З іншого боку, поступово руйнуються традиційні зв'язки, частка безпосередніх взаємин індивіда з іншими людьми зменшується, а збільшуються контакти анонімного, формального спілкування у вигляді інтерперсональної комунікації, у якій людина позбавляється раси, статі, віку, тобто безлічі своїх соціальних характеристик. В результаті втрачаються самі навички повноцінного спілкування, які вимагають від людини душевних зусиль, роботи над собою, толерантності та гуманізму.

У сучасному інформаційному середовищі, коли кількість джерел інформації і трансльованих ними повідомлень зростає в рази, людина втрачає можливість

орієнтуватися в повідомленнях, сприймаючи лише ті, які безпосередньо мають до неї відношення, ігноруючи всі інші. Зрозуміло, що весь обсяг інформаційних повідомлень, які здатні надати засоби масової комунікації і які часто здійснюють непрямий вплив на життєвий світ індивіда, усувається з безпосередньої сфери інтересів, що негативно впливає на прогностичні можливості людини, продукуючи виникнення комунікативних ризиків.

Наприклад, інформаційне перенавантаження стає серйозним викликом для ефективної комунікації. Перехід до цифрового середовища призвів до того, що ми стикаємося з нескінченним потоком інформації, який може бути надто важким для аналізу та обробки. Це може призвести до втоми від інформаційного шуму та втрати концентрації.

Також, одним з таких ризиків є розширення за допомогою сучасних цифрових технологій можливостей впливу на свідомість індивіда шляхом інформаційного маніпулювання задля досягнення певних інтересів третіх осіб, що негативно впливає на розвиток особистості та суспільства загалом [1]. Інтернет став сценою для поширення дезінформації та фейкових новин. Завдяки анонімності та швидкості поширення інформації в мережі, стає надзвичайно складною відокремити правду від неправдивих повідомлень. Це створює загрозу для якості нашого спілкування та розуміння світу.

Зростає також ризик втрати невербальних сигналів, які відіграють важливу роль у комунікації. У віртуальному спілкуванні через соціальні мережі або електронну пошту, ми втрачаємо можливість сприймати жести, міміку та інші невербальні елементи, які допомагають нам зрозуміти справжній зміст повідомлення.

Відповідно, ключовою проблемою періоду становлення інформаційного суспільства є пошук нового рівня єдності індивідуального та соціального в процесі комунікації. Для ефективного подолання цих проблем необхідно не лише активно розвивати нові комунікаційні стратегії та навички, але й забезпечити інклюзивний доступ до цифрових технологій для всіх верств суспільства [2]. Тільки шляхом колективних зусиль у напрямку створення інноваційних рішень та вдосконалення технологій ми зможемо зберегти високу якість наших комунікаційних відносин та забезпечити ефективну взаємодію у цифровому світі.

Список літератури

1. Федорова Н. Є., Смесова В. Л. Інформаційна безпека та шляхи її забезпечення на етапі інформаційно-технологічної революції. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 57. С. 13–16.
2. Каяфа О. Основні тенденції розвитку парадигми комунікаційної культури в інформаційному суспільстві. *Студентські наукові записки Національного ун-ту «Острозька Академія»*. 2021. №12. С.31-37.

ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ҚҰРБАНДЫҚ МІНЕЗ- ҚҰЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ

Saruar Dana

3rd year student of Psychology
Astana International University

Saparova Gulnur

Master of Social Sciences, Senior Lecturer
Astana International University

Виктимология – қылмыс құрбаны құбылысын зерттеу үшін криминологиялық және психологиялық білімдерді біріктіретін күрделі ғылыми пән. Ол жәбірленушінің оны қылмыскер үшін тартымды нысанаға айналдыратын ерекшеліктерін ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаның немесе ұйымның қылмыстық ықпалға осалдығына әсер ететін факторларды да зерттейді. Виктимология неге кейбір адамдар басқаларға қарағанда қылмыстың құрбаны болу ықтималдығы жоғары екенін түсінуге тырысады. Ол виктимизацияға ықпал ететін объективті және субъективті факторларды талдайды. Объективті факторларға мыналар жатады: Әлеуметтік-экономикалық жағдай; Кедейлік, жұмыссыздық, білімнің жетіспеушілігі және ресурстарға қолжетімділіктің болмауы қылмыстың құрбаны болу қаупін арттыруы мүмкін. Тұрғылықты жері; Қылмыстың көп шоғырлануы, нашар жарықтандыру, қауіпсіздік пен бақылау камераларының жоқтығы қылмысқа бейім аймақтар виктимизация қаупін арттырады. Демографиялық сипаттамалар; Жыныс, жас, нәсіл, этникалық және жыныстық бағдар қылмыстың кейбір түрлеріне осалдықты арттыратын факторлар болуы мүмкін. Физикалық және психикалық ерекшеліктері; Ауру, мүгедектік, психикалық ауру немесе есірткіні қолдану адамды осал етеді. Виктимизацияның субъективті факторларына мыналар жатады: Жәбірленушінің мінез-құлқы: Тәуекелді мінез-құлық, алкоголь немесе есірткі ішу, қауіпті жерлерде жалғыз жүру құрбан болу мүмкіндігін арттырады. Тұлға ерекшеліктері: өзін-өзі бағалаудың төмендігі, пассивтілік, тәуекелге бару, өзін қорғай алмау да рөл атқарады. Виктимология (құрбандық туралы ілім) басқа ғылымдар сияқты өзінің концептуалды аппаратын жасады. Виктимологияның ең нақты терминдері «жәбірлену» және «жәбірлену» болып табылады. Жеке қасиеттердің қылмыстық шабуыл нысанасының қылмыстық осалдығын арттыру қабілеті виктимизация деп аталады, ал бұл осалдықты азайту мүмкіндігі антивиктимизм деп аталады [1].

Виктимизация – адамды нағыз құрбанға айналдыру процесі және осындай процестің соңғы нәтижесі.

Қылмыс құрбаны – қылмыстық шабуылға ұшыраған жеке немесе заңды тұлға. Қылмыс құрбанының криминологиялық түсінігі ықтимал, ықтимал құрбанды да қамтиды. Қылмыстың ықтимал құрбаны деп өзіне ұқсас басқа

әлеуметтік субъектілермен салыстырғанда өзіне қарсы қылмыстың белгілі бір түрінің жасалу ықтималдығын арттыратын қасиеттері бар жеке немесе заңды тұлға танылады. Қазіргі уақытта виктимизация қылмыстың құрбанының ерекше тұлғалық қасиеті ретінде ғана түсінілмейді, т.б. оның спецификалық моральдық-психологиялық қасиеттері ретінде ғана емес, сонымен бірге оның әлеуметтік сипаттамасы ретінде, т.б. әлеуметтік жағдайы, өндірістік, тұрмыстық, отбасылық, демалыстағы және басқа да тұлғааралық қатынастардағы орны, оның әлеуметтік мәртебесі немесе осы адамға қылмыстық шабуыл жасау ықтималдығын арттыратын әлеуметтік рөлі. Қоғамдық қатынастардағы позицияның өзі оны иеленетін адамның жеке қасиеттеріне, оның мінез-құлқына қарамастан, оған қарсы белгілі бір түрдегі қылмыстар жасау ықтималдығын арттыратыны көрсетілген. Жәбірленуші әлеуметтік мәртебелердің классикалық мысалдары - күзетші, кассир, инкассатор, банкир. Ресейдегі жәбірленуші – бұл іс жүзінде отбасындағы бірге тұратын және түрмеде зорлағаны үшін сотталған адамның әлеуметтік рөлі [2].

Қылмысқа қарсы күрестің тиімділігін арттыру үшін қылмыскердің жеке басын, қылмыс жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды зерделеумен қатар, қылмыс құрбанының өзінің және барлық адамның жеке басын жан-жақты зерделеу қажет. оның осындай болуына байланысты жағдайлар. Өйткені, қылмыстың алдын алу қылмыс жасау мүмкіндігі анықталып, кейін бейтараптандыруға болатын көптеген айнымалыларға байланысты деген идеяға негізделген. Осындай айнымалылардың бірі – құрбандық. Еліміздің әртүрлі аймақтарында, сонымен қатар шетелдерде жүргізілген зерттеулер көрсеткендей, қылмыстың құрбаны өзінің абайсыз, арам, кейде арандатушылық мінез-құлқы арқылы қылмыстық жағдайлардың туындауында, дамуы мен жүзеге асуында маңызды рөл атқарады. Бұл жастардың белгілі бір бөлігіне, соның ішінде студенттерге де қатысты (әсіресе курорттық аймақта) (И.А. Юров, К.И. Юрова) [3]. Виктимизацияның барлық алуан түрлілігімен екі түрін ажыратады. Бұл біріншілік немесе объективті виктимизация және қайталама немесе субъективті виктимизация.

Бастапқы немесе объективті виктимизация – бұл жеке немесе заңды тұлғалардың қылмыстық шабуыл объектісіне айналдыратын типтік қасиеттері.

Екіншілік немесе субъективті виктимизация – бұл жеке немесе заңды тұлғалардың қылмыстық шабуылдардан қорғауды өз бетінше қамтамасыз ету мүмкіндігін төмендететін типтік қасиеті. Жеке тұлғаның қандай да бір қасиетінің көрінісі оның иесіне жасалған қылмыстық шабуыл түріне байланысты құрбандық немесе жәбірленушіге қарсы мінез-құлқы ретінде қарастырылуы мүмкін. Зорлық-зомбылықтан қорқудың салдарынан стихиялы түрде көрсетілетін толеранттылық жанжалды отбасылық қарым-қатынастардағы құрбандық қасиеті болып табылады. Сонымен қатар, толеранттылық отбасылық жанжалдарды азайтуға негіз бола алады, яғни. отбасындағы жағдайды виктимизациялау тактикасы [4].

Әртүрлі жағдайларда бір адамда құрбан болу әрқашан бірдей көрінбейді. Виктимизация және виктимизация дәрежесі динамикалық. Дегенмен,

негізінен, виктимизацияны болжауға және өлшеуге болады. Виктимизация индивидтердің жеке қасиеттерінің жиынтығына байланысты объективті түрде мүмкін болатын жағдайларда немесе олар орындайтын жеке әлеуметтік рөлдерге байланысты ықтималдықтың жоғарылауына байланысты өздерінің виктимизациясын болдырмауға қабілетсіздігінде көрініс табатын ерекше сипатын болжайды. белгілі бір жағдайлар, құрбан болу.

Жәбірленбеген адам да қылмыстың құрбаны болуы мүмкін, өйткені виктимизация, әрине, жеке тұлғаға ғана емес, сонымен қатар сыртқы (жәбірленушіге қатысты) факторларға да байланысты. Негізінде кез келген адамның виктимизация дәрежесін нөлге дейін төмендетуге болады, содан кейін кез келген дерлік қауіпті жағдайда ол мінез-құлықтың ең дұрыс, оңтайлы (немесе оған жақын) нұсқасын таңдайды (Я.И. Гилинский, В.И. Полубинский, D.V.Riveman).

Айтуынша, Г.Ы. Шнайдер, виктимизация мен криминализацияның көздері бірдей: қылмыскер мен жәбірленуші бір зорлық-зомбылық субмәдениетіне жататын кездегі бастапқы әлеуметтік жағдайлар (мысалы, маргиналданған адамдардың, қайталанатын қылмыскерлердің, маскүнемдердің, нашақорлардың және т.б. субмәдениет). Мәселе мынада, қылмыспен виктимизация тек қана тұрақты құндылықтар ретінде қарастырылмайды. Криминализация (қылмыскерге айналу) және виктимизация (құрбан болу) әлеуметтік өзара әрекеттесу (өзара әрекеттесу) процестері ретінде талдауға болады.

Біріншілік виктимизация тиісті ынталандырулардың бірінші орынға шығуымен сипатталады: бұрын сотталғандармен қарым-қатынас жасау, олармен алкогольдік ішімдіктерді ішу, есірткіні қолдану, кез келген материалдық даулар, жанжалға әкелетін жеңіл-желпі қарым-қатынастар. Мұның бәрі қайтадан жеке тұлғаның мінез-құлқының моральдық деңгейіне қатысты, бірақ, ең алдымен, тұрақсыз жәбірленушінің мінез-құлқына жатады [5]. Қайталанатын виктимизация – бір адамдар өздерінің арандатушылық мінез-құлқына байланысты бірнеше рет қылмыстың құрбанына айналуы. Мұндай мінез-құлық көбінесе ойын ойнау, ұрланған заттарды бөлу, қарызды қайтармау (мысалы, алынған есірткі үшін) және т.б. Бұл жағдайда қайталану тұрақты жәбірленушінің мінез-құлқының бір түрін, белгілі бір адам психологиясын білдіреді. Ең бастысы, қайталанатын виктимизация кезінде қылмыстың құрбанына айналу қаупі мезгіл-мезгіл артып, құрбан болған мінез-құлық ерекше тұрақты болады. Виктимизацияның күшеюі - бұл мінез-құлық стилі, өмір салты, оны ұстану ықтимал құрбандарға тән белгілерді береді: жанжалдың күшеюі, талғампаздық, тұлғааралық қатынастардың бұзылуы, дөрекілік және т.б. Әдеби деректерге сүйенсек, мұндай виктимизацияның салдарынан жезөкшелер, маскүнемдер, нашақорлар, жыныстық патологиясы бар адамдар, басқа да жүйке-психикалық аурулары (есі дұрыстығы шегінде), қаңғыбастар, ұрылар, бұзақылар және т.б. зорлық-зомбылық жасайтын адамдар үшін тартымдылық артады. күнделікті өмірдегі қылмыстар. Олар сондай-ақ қылмыскерлердің алдында осал, өйткені олар үнемі жәбірленушінің өткір жағдайларына түседі және олар қылмыскерге ұзақ уақыт жақын болуымен сипатталады. Тұрмыстық жағдайда зорлық-

зомбылық қылмыстары жасалғанда, шамамен 60% жағдайда виктимизацияның жоғарылауы байқалады (Е.Баскинд, Т.В.Лактионова, Ю.П.Дубягин) [6].

Тұрмыстық саладағы қылмыстардың жекелеген түрлерінің алдын алу үшін жәбірленушілерді бірқатар демографиялық белгілерге байланысты жіктеудің маңызы зор: кәсіп, мамандық, лауазым, жас, жыныс және т.б. Қылмыстың санатына, сондай-ақ қылмыстық зардаптардың ауырлығына байланысты жіктеудің практикалық маңызы бар. Жәбірленушілерді жіктеу кезінде олардың моральдық-психологиялық қасиеттерін басшылыққа алу қажет. Агрессия, жыныстық азғындық, сенімсіздік, ашкөздік, маскүнемдікке бейімділік және жеке тұлғаның басқа да жағымсыз аспектілері белгілі бір дәрежеде жәбірленушінің мінез-құлқын анықтайды, бұл кейде виктимогендік ортаның пайда болуына ықпал етеді. Әдебиеттерде жәбірленушілерді жіктеудің негіздеріне қатысты, атап айтқанда, жәбірленушінің мінез-құлқына негізделген - агрессивті, белсенді, белсенді, пассивті, сын көтермейтін және бейтарап құрбандар. Қылмыс құрбандарының ішінде құрбандардың төрт түрін бөліп көрсетуге болады.

Бірінші түрі - жанжалға ықпал етпейтін құрбандар. Әдетте, олар қылмыстық жағдайдың пайда болуына және дамуына ешқандай ықпал етпейді және тек қолайсыз жағдайларға байланысты құрбан болады.

Екінші түрі – жанжалға ықпал етпейтін, бірақ қылмыстың құрбаны болу қаупінің шындығын жете бағаламауынан, бастапқыда қылмыскердің әрекетін белсенді түрде баса алмайтын жәбірленушілер, өйткені бұл әрекеттер қылмыстық ниетті жүзеге асыру ретінде қабылданбайды, сондықтан дер кезінде жауап беруге дайын емес. Қауіптің шындығын түсінгеннен кейін ғана олар қарсылық көрсете бастайды.

Үшінші түрі – абайсызда өз мінез-құлқы арқылы жанжалдың туындауына ықпал ететін, бірақ қылмыстық әрекеттердің дамуын тоқтатуға белсенді түрде әрекет ететін жәбірленушілер. Бұл түрдегі жәбірленушілердің құрбаны алкогольдік ішімдіктерді бірлесіп тұтыну, бос уақытты нашар өткізу, жеңіл жүріс-тұрыс және т.б.

Төртінші түрі – өз мінез-құлқы арқылы жанжалдың туындауына ғана емес, сонымен бірге оларға қарсы қылмыс жасауға қолайлы жағдай жасауға ықпал ететін жәбірленушілер. Бұл жәбірленушілер үшінші типтегі жәбірленушілерге қарағанда қылмысты өздері қоздырады. Олар «қолайлы жағдайларды» жасауға қатысып қана қоймайды, сонымен қатар қақтығыс қылмыстық жолмен шешілгенде ғана қарсылық көрсетеді [7]. Кездейсоқ жәбірленушінің мінез-құлқы көбінесе абайсыздықтан, сенімсіздіктен және тәжірибесіздіктен туындайды. Кейде бұл шамадан тыс ішумен байланысты (қылмыскермен бірге алкогольді жүйелі түрде ішу).

Зиянды виктимизациялық мінез-құлық проблемаларды шешудің белсенді, тұрақты, талапшыл тәсілімен байланысты.

Виктимизация, әдетте, қылмыстық әрекеттің белгілі бір жағдайда қылмыстың құрбаны болуға бейімділігі немесе оның алдын алуға болатын шабуылдан немесе әрекеттен аулақ болудан басқа ештеңе емес [8]. Қылмыстың құрбаны болу ықтималдығы адамның (жәбірленушінің) белгілі бір жағдайда

көрінетін жеке қасиеттерінің жиынтығымен анықталады, бірақ ең бастысы оның мінез-құлқының, бағдарының, көзқарасының, мақсаттарының, ниеттерінің, қажеттіліктерінің бағыты болып табылады. . Жағдайдың дамуы көбінесе жәбірленушінің мінез-құлқына байланысты. Егер оның жәбірленушінің мінез-құлқы белсенді, тіпті одан да зиянды болса, қылмыскер қылмысқа алдын ала жұмылдырылады және оны жасауға дайын болады. Кейде тіпті қылмыскерді анық арандатып, оның іс-әрекетін жеңілдететін, оған қарсы жасалған қылмыстың өзіндік қатысушысына айналған жәбірленушінің кінәсі (оның мінез-құлқы әдепсіз ғана емес, сонымен бірге заңсыз) туралы да айтуға болады.

Жәбірленушінің мінез-құлқы белгілі бір ерекшеліктері бар әлеуметтік девиантты мінез-құлық түрлерінің бірі болып табылады: мұндай мінез-құлықтың көптеген белгілері криминогендік факторлар ретінде әрекет етеді және агрессия мен қылмыс жасаудың бірегей жағдайларына айналады. Басқаша айтқанда, жәбірленушінің мінез-құлқы қылмыстық коннотацияға ие болады.

Сонымен, виктимология бүгінгі күні дағдарысқа ұшыраған адамдар (қылмыс, табиғи апат, апат, экономикалық және саяси шеттету, босқындар және т.б. құрбандар) және мұндай құрбандарға көмек көрсету шаралары туралы дамып келе жатқан күрделі доктрина болып табылады [9].

Сурет 1. Әлеуметтік инфантилизм виктимизацияланған тұлғаның сипаты ретінде

Жастар арасындағы құрбандық мінез-құлқының алдын алу әдістері мен нысандарына мыналар жатады:

1. Жәбірленуші мінез-құлыққа бейім тұлғаларды психологиялық зерттеу (бақылау, социометрия, тестілеу, белсенділік өнімдерін талдау, психоанализ). Мұндай тұлғаның психологиялық портретін жасау.

2. Қазіргі қоғамдағы жәбірленушінің мінез-құлқына теріс қатынасты қалыптастыру және адамгершілік мінез-құлықты қалыптастырудың вербалды әдістері (дәрістер, әңгімелесу, пікірталас, пікірталас, жеке және топтық психотерапия).

3. Әртүрлі әлеуметтік ортада адекватты мінез-құлыққа психологиялық және әлеуметтік-психологиялық дайындық.

4. әр түрлі жағдайларда адекватты мінез-құлық үлгілерін қалыптастыру (киім үлгісі, әдептілік, жаман әдеттерден бас тарту, сөздік қорын және сөздік қорын жетілдіру).

5. жағымсыз ішкі және сыртқы факторларға (депрессия, истерия, гипохондрия, невроздар, басқалардың агрессивті мінез-құлқы) әлеуметтік-психологиялық иммунитетті қалыптастыру.

6. Виктимизация процестері мен нәтижелері туралы фильмдер мен бейнероликтерді көрсету

мінез-құлық. Арт-терапияны құрбандық мінез-құлқына бейім жастармен жұмыс жасауда қолдану.

7. Әртүрлі жағымсыз ішкі және сыртқы факторларға әлеуметтік-психологиялық дайындық (психопедагогика). Жас адамның отбасымен және жақын ортасымен әлеуметтік-психологиялық жұмыс.

8. Қылмыстардың, табиғи апаттардың, апаттардың, экономикалық және саяси шеттетудің құрбандары, босқындар, маргинализацияланған адамдармен арнайы психологиялық-моральдық жұмыс.

9. Жәбірленушінің мінез-құлқына бейім адамдарды әлеуметтік маңызы бар қызметке (еріктілер, қоғамдық және спорттық ұйымдардың, клубтардың, студиялардың, үйірмелердің және т.б. мүшелері) тарту.

10. Дизайн (әлеуметтік маңызды мақсатқа жетуге бағытталған қызмет түрі). Жобалау мыналарды қамтиды: концептуализация (жобаланған түрлендіру тұжырымдамасын әзірлеу), бағдарламалау (олардың логикалық және уақыт реттілігі бойынша қажетті әрекеттер жиынтығын анықтау), жобаны жүзеге асыру бойынша әрекеттерді жоспарлау, жобаны практикалық жүзеге асыру.

11. Жәбірленушінің мінез-құлқына бейім адамдарды өмірде психологиялық қамтамасыз ету аса маңызды, ол психодиагностиканы, психологиялық мониторингі, психологиялық дайындықты, психологиялық қорғауды қамтиды және қылмыс құрбандарын әлеуметтік-психологиялық ремиссия кезеңінде әлеуметтік-психологиялық қолдаумен аяқталады. Адекватты түрде жүргізілген психологиялық көмек көрсетудің кезеңдері мен әдістері құрбандық мінез-құлқына бейім адамдарға әртүрлі қызмет түрлерінің стресстік және тым эмоционалдық жағдайларын айтарлықтай төмендетеді, олардың өмірге төзімділігін арттырады, мінез-құлықтың әлеуметтік қолайлы формаларына, түрлері мен әдістеріне кедергісіз еруге мүмкіндік береді (В.М. Мельников, И.А.Юров) [10].

Әдебиет

1. Baskind E. Жеке қауіпсіздік энциклопедиясы. -М.: Аквариум, 1995 ж.
2. Гишинский Я.И. Девиантты мінез-құлық социологиясы арнайы социологиялық теория ретінде. - М.: Социологиялық зерттеулер, 1991, No4.
3. Дубягин Ю.П. Келесі құрбан сізсіз. – М.: ABC of Security, 1995 ж.
4. Лактионова Т.В. Қарақшылық пен тонаудың виктимологиялық профилактикасының негіздері. - М.: Адвокаттық практика, 2005, №.
5. Мельников В.М., Юров И.А. Тұлғаның жүйелік-күрделі құрылымы. Жинақта: Бастапқыдан бүгінге дейін – Мәскеу университетінде психологиялық қоғамды ұйымдастыруға 130 жыл: Мерейтойлық конференция материалдарының жинағы: 5 томдық. Жауапты редактор: Богоявленская Д.Б. 2015. 84-85 б.
6. Полубинский В.И. Қылмыстың алдын алудың виктимологиялық аспектілері: Оқу құралы. -М.: КСРО Ішкі істер министрлігінің академиясы, 1980 ж.
7. Ривман Д.В. Қылмыстық виктимология. – Санкт-Петербург: Петр, 2002 ж.
8. Сплавская Н.В. Жастардың құрбандық мінез-құлқындағы құқықтық сананың рөлі // Тәрбиені ізгілендіру. 2015. No 4. 92-97 б.
9. Шнайдер Г.Ю. Криминология / Аударма. неміс тілінен – М.: «Юстицинформ» АҚ, 1994 ж.
10. Юров И.А., Юрова К.И. Тұлға психологиясы: құрылымы мен функциялары // Дружининский оқулары. XIII Бүкілресейлік ғылыми-практикалық конференция материалдарының жинағы. Сочи, Сочи мемлекеттік университеті, 22-24 мамыр 2014 ж. / ред. И.Б. Шуванова, С.В. Воронина, И.Г. Макаревская, Ю.Е. Макаревская, С.Н. Тесля, В.П. Шуванова. - Электрондық мәтін. Дан. (1 файл 3,6 МБ). – Киров: МСNIP, 2014. - 465 б. 190-192 беттер.

ПСИХОЛОГІЧНА РЕЗИЛІЄНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК АДАПТАЦІЇ ДО НАСЛІДКІВ ВІЙНИ: ІНДИВІДУАЛЬНІ ТА КОЛЕКТИВНІ АСПЕКТИ

Панкова Галина Шавкатівна

Аспірант, Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет"

В умовах війни, що триває в Україні, проблема адаптації населення до наслідків військових дій стає критично важливою. На сьогоднішній день можна сказати, що резилієнтність представляє собою ключовий аспект психологічної підтримки українського населення, яке знаходиться в умовах затяжної колективної травми через військове насилля з боку РФ. Отже, ми вважаємо, що одним із найважливіших завдань є організація ефективної психосоціальної підтримки, що позитивно сприятиме підвищенню емоційної та фізичної стійкості громадян перед обличчям стресу та викликів війни. Адже у цьому контексті саме готовність проживати тиск травми війни, а також здатність до посттравматичного зростання постають вирішальними психологічними чинниками як на індивідуальному, так і на колективному рівні [1, с. 110]. Таку можливість справлятися з впливом дистресу та віднаходити в собі й навколишньому світі ресурси для подолання руйнівних чинників забезпечує розвиток резилієнтності.

Однак, розглядаючи досліджуване нами поняття резилієнтності через призму наукового простору України, треба зазначити, що важливі дослідження в цьому напрямі проводять такі науковці, як С. Богданов, О. Бойко, Ю. Гундертайло, Н. Гусак, В. Климчук, О. Кокур, Г. Лазос, Т. Титаренко та інші, які вивчають концептуальні аспекти життєстійкості та її роль у подоланні воєнних травм. Окремі дослідження також присвячені питанню посттравматичного стресового розладу, його подолання, питання психотерапевтичного супроводу осіб, які зазнали травматичного досвіду, таких як воєнні дії або посттравматичний стресовий розлад, є важливою темою досліджень Ю. Гундертайло, Н. Гусак, М. Дворник, В. Климчук, С. Кравчук, Б. Лазоренко, Т. Ларіної, А. Максименко, К. Мирончак, В. Савінова, Т. Титаренко, В. Чернобровкіної та В. Чернобровкіна. Вони розглядають механізми адаптації і підтримки постраждалих, спрямовані на полегшення психічного стану та відновлення. Дослідженням психологічної підтримки педагогів, які працюють з дітьми, що пережили воєнну травму та безпосередньо зосереджені на особливостях надання психологічної підтримки займаються З. Адамська, К. Балахтар, О. Мерзлякова, О. Нагула, Д. Сабол, Т. Цюман. Їхні роботи спрямовані на розробку методик для підтримки дітей та педагогів у складних психологічних умовах. Також, не менш важливим напрямом психологічної допомоги, спрямованим на розробку програм для мінімізації негативних наслідків війни, активно розробляється такими дослідниками, як: Н. Вааранен-Валконен, Л. Гридковець, Н. Заварова, О. Запорожець, В. Зливков, О. Ковальчук, С. Лукомська Н. Пророк, Л. Царенко та

інші. Дослідження цих фахівців сприяють створенню практичних інструментів для роботи з дорослими і дітьми, які пережили військові дії, а також з широкими верствами населення, орієнтовані на швидке реагування та підтримку постраждалих [1, с. 113].

Щодо виникнення поняття «резилієнс», необхідно сказати, що воно пройшло шлях від механіки, де означало здатність матеріалу відновлюватися після деформації, а згодом увійшло до тезаурусу понять психологічної науки. Однак в психології поняття резилієнс використовується для опису адаптаційних процесів, що допомагають людям, громадам або організаціям функціонувати в умовах стресу, травми чи кризових ситуацій. Тож, в україномовній літературі цей термін перекладається як «стресостійкість», «життестійкість», «життездатність» або «психологічна пружність» [3, с. 44]. Однак, така істотна варіативність перекладу часто викликає термінологічні суперечки та певну плутанину. Також, дослідники, що внесли значний вклад в вивчення резилієнтності - Асонов та Хаустова, вказують на важливість розмежування термінів «резилієнс» як процес і «резильєнтність» як властивість особистості [2, с. 16-20]. За визначенням Американської психологічної асоціації, резилієнс є не лише процесом адаптації, але й результатом, що відображає здатність особи відновлюватися після психологічної травми чи складних життєвих обставин. Цей процес включає в себе розумову, емоційну та поведінкову гнучкість [4, с. 5].

Отже, такий дослідник як Н. Гусак, продовжуючи вивчення поняття резилієнтності в Україні, як такого, що є важливим у контексті подолання соціальних та психологічних проблем населення, викликаних військовими конфліктами та кризовими ситуаціями, зазначає, що резильєнтність може допомогти людям та громадам «амортизувати» негативні впливи криз і мобілізувати ресурси для психологічного відновлення. Такий підхід акцентує увагу на взаємодії між індивідуальними характеристиками людини, її досвідом і життєвим контекстом. За твердженням О. Кокуна це підкріплюється дослідженнями, які показують, що резилієнтні люди не тільки відновлюються після травматичних подій, але й можуть досягати якісно нових рівнів функціонування. Що призводить до закономірного визначення, яке належить досліднику Г. Лазосу, згідно якого резилієнтність представляє собою важливий елемент не лише психологічної підтримки, а й профілактики. Збільшуючи розуміння того, як люди можуть ефективно адаптуватися до несприятливих умов та сприяючи розробці психопрофілактичних заходів і стратегій для зменшення впливу стресу, а також розвитку навичок подолання стресових ситуацій [5, с.27-30].

Тож, як зазначають вище згадані науковці, психологічна резильєнтність відіграє важливу роль у процесі адаптації до наслідків війни, як на індивідуальному, так і на колективному рівнях. А також, розвинута резилієнтність як навичка особистості дозволяє не лише витримати тиск екстремальних умов, але й сприяє подальшому посттравматичному зростанню. Отже, індивідуальні та колективні аспекти резильєнтності мають вирішальне значення для підтримки стійкості та ефективного подолання стресу в умовах

військової агресії. На індивідуальному рівні ключовими факторами, що сприяють резильєнтності, є здатність до когнітивної гнучкості, адекватної самооцінки, позитивного копінгу, а також наявність соціальної підтримки [4, с. 8]. Саме позитивні емоції, оптимізм, альтруїзм, а також здатність адаптуватися до нових реалій, відіграють важливу роль у процесі відновлення після травматичних подій. Тож, ми вважаємо, що важливо намагатися генерувати навички як складові елементи копінг-стратегій, що дозволяють особистості створювати позитивне середовище, сповнене альтруїстичних проявів та оптимістичних поглядів. Як знову ж таки зазначає О. Кокун, особливо важливими для адаптації індивіду та колективу є моральна мужність та усвідомленість, які допомагають особистості зберігати контроль і впевненість у своїх силах навіть у найскладніших обставинах.

Зазначимо також, що колективний рівень резильєнтності також має велике значення, оскільки групова підтримка сприяє згуртованості, довірі та колективній ефективності. Підтримка всередині колективу та координація дій між його учасниками допомагає досягти загальних цілей та зміцнює зв'язки між людьми, а колективні цінності та підтримка створюють середовище, де люди можуть відновлюватися та продовжувати функціонувати, навіть попри важкі умови. Тим часом суспільний рівень резильєнтності включає такі важливі аспекти, як приналежність до певної соціальної групи, підтримка з боку громади та суспільна згуртованість. Адже у ситуаціях криз важливим є відчуття колективної ефективності та можливості працювати разом задля подолання загроз [4, с. 9-10].

Таким чином, резильєнтність є динамічним процесом, що включає в себе не лише здатність до відновлення після травми, але й можливість досягати нових рівнів функціонування та адаптації. Індивідуальні та колективні аспекти резильєнтності допомагають людям не лише виживати, але й процвітати після кризових подій, таких як війна, підтримуючи не лише фізичне, але й психічне здоров'я [1, с. 113; 4, с. 7-8]. Загалом, розвиток резильєнтності – це важливий чинник адаптації українського суспільства до наслідків війни. Спрямованість на індивідуальне та колективне зростання допомагає людям не лише пережити травматичні події, але й зміцнити свої особисті та соціальні ресурси, що сприяє подальшому розвитку та відновленню.

References:

1. Merzliakova, O. L. (2023). *Psykholohichni chynnyky indyvidualnoi i kolektyvnoi stiikosti ta oporu viiskovii ahresii* [Psychological Factors of Individual and Collective Resilience and Resistance to Military Aggression]. *Analitichnyi visnyk u sferi osvity u nauky: dovidkovyi biuletyn. DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho*, 17, 110-124. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736360/1/VNIASO-AHSEduSci-RB17-2023-110-124.pdf>
2. Bolotova, O. M. (2019). *Reziliientnist yak rysa, reziliientnist yak protses: tretii shliakh* [Resilience as a Trait, Resilience as a Process: The Third Way]. *Osobystist u kryzovyykh umovakh ta krytychnykh sytuatsiyakh zhyttia: materialy V Mizhnarodnoi*

naukovo-praktychnoi konferentsii (February 28 - March 1, 2019, Sumy), 16-20. Sumy: Vydavnytstvo SumDPU imeni A. S. Makarenka. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715403/1/КРІЗІ-2019%20%3D03-21.pdf>

3. *Psykhosotsialna pidtrymka v umovakh nadzvychainykh sytuatsii: pidkhid rezilients* [Psychosocial Support in Emergency Situations: A Resilience Approach]. (2017). Kyiv: National University "Kyiv-Mohyla Academy". URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/80a7d22c-4733-488a-8b28-0594668b4c9a/content>

4. Kokun, O. M., & Melnychuk, T. I. (2023). *Rezylients-dovidnyk: praktychnyi posibnyk* [Resilience Guide: A Practical Manual]. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734632/1/.pdf>

5. Lazos, H. P. (2018). *Rezylientnist: kontseptualizatsiia poniat, ohliad suchasnykh doslidzhen* [Resilience: Conceptualization of Terms, Review of Modern Research]. *Aktualni problemy psykholohii. Tom 3: Konsultatyvna psykholohiia i psykhotrapiia*, 14, 26-64. Vinnytsia: FOP Rohalska I. O. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716873/1/Lazos_APP_V3N14_2018.pdf

ПРИРОДА ЯК ОСНОВА ПСИХІЧНОЇ РІВНОВАГИ МОЛОДІ В ЧАСИ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

Тарасенко Галина Сергіївна,
доктор педагогічних наук, професор,
Вінницька академія безперервного розвитку,

У часи соціальних потрясінь і обумовлених ними стресових розладів природа здатна надати неоціненну допомогу шляхом зняття психологічної напруги, здолавши стрес шляхом розслаблення. Не кожна молода людина здатна самотійно подолати нервовий розлад, спричинений масовими хворобами, природними катаклізмами і соціальними конфліктами. Особливо вразливими в цьому контексті є діти і молодь. Відсутність у них життєвого досвіду відіграє негативну роль щодо адаптаційних механізмів психіки.

Але в такі моменти життя людина, як правило, активно шукає гармонію і емоційну рівновагу. На допомогу може прийти природа. Релаксаційний потенціал спілкування молодої людини з природою, її об'єктами та мешканцями є надзвичайно потужним і нехтувати ним безглуздо. З метою внутрішньої стабілізації, особистісної адаптації до ситуацій підвищеної обережності, нівелювання страхів і зняття психоемоційного дисбалансу можна цілком успішно застосовувати техніки релаксації, які ґрунтуються на гармонійній взаємодії з природою.

Природа є мудрим учителем у плані досягнення внутрішньої рівноваги. Вона є зразком самодостатності, саморегуляції, самовідновлення і допомагає молодій людині навчитися управляти власним психоемоційним станом. За допомогою вербальних самонаказів, уявних образів, приємних згадувань, управління м'язовим тонусом і диханням людина здатна значно поліпшити якість життя в часи пандемічної загрози і отримати дуже потрібні у цей час ефекти саморегуляції – заспокоєння і відновлення. Спілкування з природою здатне усунути зайву психоемоційну напруженість, тривожні очікування, ослабити прояви втоми тощо [3, с.207].

Здолати стрес великою мірою допоможе самопрограмування на максимальне задоволення природою і собою в природі. Переживши насолоду від споглядання природи, від творчої взаємодії з нею, молодь набагато легше і пластичніше виходить із стресових ситуацій. У цьому допомагають слідові образи, які ніби пропонують згадати досвід минулих вражень, ще раз зосередитись на приємних моментах взаємодії з довкіллям. Минулі враження від сприймання природи, підняті на актуальний рівень, владно впливають на емоційно-психологічний стан молодої людини, заспокоюють, додають впевненості у власних силах, розкривають резерви позитивного мислення.

Як молодій людині домогтися потрібної релаксації за допомогою природи? Потрібно орієнтуватись на цілісність її сприймання на рівні гармонії інтелектуальних, емоційно-естетичних та практично-творчих аспектів

сприйняття та оцінки. Це особливо важливо для дітей та молоді, яка в період військових зіткнень знаходиться в стресовому стані. Значно допомагає чуттєво-захоплене сприймання природи. Тут не потрібно дрібнити природу на класи, види, типи і розряди [5]. Природу варто зрозуміти як гармонійне злиття її живих і неживих об'єктів у розмаїтті яскравих чуттєво-естетичних характеристик (кольорів, форм, пропорцій, звуків, запахів, тактильних і смакових особливостей тощо). Людина в стані стресу здатна легко персоніфікувати результати сприйняття природи, наділяючи її об'єкти людськими якостями, почуттями. Таке сприймання – емоційно глибоке, толерантне, без упередження і гидливості – допоможе оцінити будь-який об'єкт природи чи живе створіння як «споріднену душу» і налагодити з ним «мислинневий діалог» [2, с.48].

Великий релаксаційний потенціал притаманний процесу милування природою, в ході якого молодь отримує змогу накопичити досвід естетичного сприймання та оцінки її об'єктів та явищ, а також співставити уявлення про цінність власного життя із самоцінністю інших форм життя на планеті. Милуватись природою – це значить зробити її предметом особливої уваги, духовно з'єднатися з нею. В процесі наукового пізнання людина визначає предмет, а в процесі естетичного споглядання предмет визначає людину (І.Кант). Отже, милування не можна вважати процесом пасивним – це інший спосіб ставлення до світу, це форма чуттєвого освоєння гармонії природи, де народжуються гуманно-милосердні орієнтири на взаємодію з природою, адже є толерантними і безкорисливими, не передбачають агресивно-хижого вторгнення і жодної матеріальної зацікавленості [4, с.142].

Милування розпочинається з витонченого відчуття природи всіма органами чуття, так би мовити, «на дотик, на смак, на запах». Гнучка сенсорика сприяє накопиченню у досвіді людини естетичної інформації. Але цей процес навряд чи можна вважати власне милуванням природою. Милуватися красою – це значить зробити її предметом захопленої уваги, тобто відчуті її особливе духовне призначення. Милування обов'язково передбачає момент оцінки. Та найважливіше те, що в цій оцінці домінують естетичні параметри. Естетична ж оцінка є альтруїстичною за суттю та формою вираження і тому перетворюється на справжню «колиску» чуйного ставлення до природи. Така оцінка ніби «лікує» стривожену душу людини, забезпечує глибоке релаксування і нівелює зайвий драматизм оцінки власних негараздів.

Хвилинки милування природою доречно включати в щоденні прогулянки «презентативно», тобто пов'язуючи їх із своєрідним станом природи (листопад, перший сніг, ожеледиця, іній, відлига, льодохід, капіж, перші струмки, повінь, квітування садів, райдуга, мжичка тощо). Це забезпечить сприймання унікального від формальних «естетичних вправлянь».

Можна виконувати спеціальні релаксаційні вправи для гармонізації внутрішнього стану. Наприклад, *сенсорна гімнастика* призводить до психоемоційного розвантаження через активізацію власних чуттєвих аналізаторів («нагодувати» очі, вуха, ніс, пальці, язик, тобто забезпечити належну гостроту колірної зору і слуху, тонку диференціацію запахів,

тактильних та смакових відчуттів). Можливі установки на сприймання: визначу колір весни; відчую запах літа; почую звуки зими; вгадаю квітку за запахом; відшукаю листочок навпомацки; знайду дерево за корою; впізнаю ягідку за смаком тощо [1].

Корисними для врівноваження психоемоційного стану стануть такі етюди, як *«творю разом з природою»*. Це складання гірлянд з осіннього листя (сколоти листя так, щоб було видно поступовий перехід від зеленого до жовтого або від жовтого до червоного кольору). Можна на деякий час стати уважним читцем *«Книги слідів»* (визначити, кому належить слід – якій тварині чи пташці). Варто послухати *«лісовий концерт»* і розпізнати пташку за піснею тощо.

Доволі помічним може стати *«авторський театр образів»*, Уявні образи, які народжує споглядання певних об'єктів чи явищ природи, здатне переключити тривожне мислення молодої людини, яка перебуває в стресі, на гармонізацію навколишніх подій. Пошук влучних порівнянь, метафоризація сприймання природи, фантазування на теми природи якнайкраще відволікають змучений страхами розум від гнітючих очікувань. Можна налаштувати себе на пошук *«квітів-вогників»* (чорнобривці, канни, сальвінії, красолі, нагідки, майорці тощо). Корисно створити низочку дієслів, які позначають рух сніжинок у повітрі (летять, крутяться, кружляють, в'ються, спускаються, танцюють, пурхають та ін.). Потім варто *«оживити»* ці дієслова відповідними рухами, імітуючи танок сніжинок. Така танцювально-рухова терапія є надзвичайно корисною для врівноваження психоемоційного стану, викликаного військовою загрозою. А ще корисно роздивлятися торочки бурульок, снігові кучугури, морозяні малюнки на шибках і розгадувати загадки зими-скульптора (що нагадує?). Заспокоює і упокоює тривожний стан людини спостереження за рухом хмар по небу. Корисно фантазувати на тему *«Куди поспішає хмаринка?»* [там само].

Потужний релаксаційний ефект притаманний активним формам допомоги довкіллю (*допомога собі і природі*). Наприклад, зробити огорожу для мурашника або розвісити годівнички для птахів, розкласти корм для бездомних тварин. Можна дієво допомогти лісовому джерелу (розчистити, огородити, прилаштувати кухлик). Варто надати допомогу землі, звільнивши квітник чи город від бур'янів. Можливі у такій діяльності психологічні установки: нехай буде допомога воді, землі, птахам, тваринам, а також радість мені і користь людям.

Таким чином, милування природою в усіх можливих формах реалізації має могутній релаксаційний потенціал, який варто використовувати задля гармонізації психоемоційних станів молодих поколінь під час війни. Велику роль у цьому процесі можуть відіграти психологи та педагогічні працівники, які здатні допомогти дітям і молоді зберегти психічне здоров'я, психоемоційну рівновагу і жагу гармонії життя навіть у часи соціальних катаклізмів.

Список літератури

1. Тарасенко Г.С. Дивосвіт: уроки естетико-екологічної культури на матеріалах українознавства : посібник. К.: МПП Центр "Київ", 1995. 204 с.
2. Тарасенко Г.С. Милування природою в системі гармонізації стосунків з навколишнім світом. *Людина. Гармонія. Світ: сучасна теорія і практика естетичного виховання школярів* : збірник наукових праць / за ред. С.Ф.Клепка. Полтава, 1998. С.46-50.
3. Тарасенко Г.С. Природа як цінність у контексті актуальних проблем екологічного виховання. *Цінності освіти і виховання* / за заг. ред. О.В.Сухомлинської. К. : Центр інформації та документації Ради Європи в Україні, 1997. С.205-209.
4. Tarasenko Galyna, Nesterowycz Bogdan. Przyroda i kultura: aspekt współdziałania w kontekście bezpieczeństwa ekologicznego. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті : досвід, проблеми, перспективи*. Збірник наукових праць. Вип. 5. За ред. М.М.Козяра, Н.Г.Ничкало. Львів : ЛДУ БЖД, 2017. С. 140-143.
5. Tarasenko G. Cultural and educational functions of pedagogical education while solving environmental problems of society (search aspect of methodological approaches). *Український педагогічний журнал: Інститут педагогіки НАПН України*. 2018. № 4. С.30-37.

UKRAINIAN STUDENTS AND MUNICIPAL AUTHORITIES OF A FRONTLINE CITY: PROBLEMS AND DIRECTIONS OF INTERACTION

Sorokina O.S.

PhD in Philosophy,
Associate Professor of the Department of Sociology
Zaporizhzhia National University

Student youth is one of the most active groups of the population, which shows a high degree of interest and involvement in social and socio-political life. One of the areas of their activity is interaction with municipal authorities: young people either defend their own interests or act as a voice for the problems of broader social groups in the community.

With the introduction of martial law in Ukraine by Presidential Decree on February 24, 2022, there are certain restrictions on constitutional instruments for participation in public life, including for young people: holding and participating in local elections, and a ban on participation in meetings and demonstrations [1;2;3].

In order to study the youth's vision of their own participation and problems of interaction with the municipal authorities under martial law in a frontline city, 3 focus groups were held in June 2024 with the participation of Zaporizhzhia students (n=35) aged 18-23, during which the following positions were identified:

1) among the key problems of the city, the study participants noted problems related to martial law, socio-political problems, and problems of quality of life. The first place was given to issues related to martial law and security: insufficient number of equipped shelters, their poor condition or inability to get inside during an air raid. Among the socio-political problems mentioned were corruption, which, in the opinion of young people, complicates the resolution of issues of great importance to the city, as well as the lack of dialogue between the authorities and the community, and low youth involvement in decision-making at the local level. As for the problems related to the quality of life, they mentioned a large number of stray animals, problems with garbage collection, and public transportation;

2) when asked whether the city authorities are actually dealing with the city's problems, the participants' opinions were divided almost equally into opposing positions: the municipal authorities are dealing with the city's problems and trying to solve them in a way that is possible under martial law, and the authorities are not dealing with the city's problems at all;

3) when asked who should initiate a dialogue with the community in general and youth in particular, the participants mentioned local government officials, local deputies, and civic activists. Young people consider participation in civic initiatives, signing appeals and petitions, and participation in meetings with municipal authorities as effective tools for establishing a dialogue;

4) when asked whether young people have ever had to deal with the activities of municipal authorities, the participants noted that they had contacted municipal and administrative services of the city. As for their satisfaction with the interaction and the result, the participants' opinions were also divided, which may indicate that the quality of service provision and work with citizens in some municipal organizations of the city varies significantly, which may serve as an indicator of management problems;

5) the study participants noted that they had participated in the election of local deputies, but, unfortunately, they cannot say that they are involved in solving community issues and do not interact with voters.

Thus, young people in Zaporizhzhia demonstrate a high level of demand for participation in the social and political life of the community and for establishing a dialogue with the municipal authorities. Among the issues they consider to be inadequately addressed are security, corruption, and the work of public utilities. When interacting with officials and civic activists, they are ready to take part in solving issues related to the city's life.

References

1. Decree of the President of Ukraine «On the introduction of martial law in Ukraine». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> [in Ukrainian].
2. Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
3. The Constitution of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

СМАРТ-МІСТА ЯК МОДЕЛЬ МАЙБУТНЬОГО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД

Грушецький В.В.

Здобувач наукового ступеня доктора філософії,
Херсонський національний технічний університет

У сучасному світі розвиток технологій стрімко змінює підходи до управління міськими ресурсами та послугами. Концепція "смарт-міст" (розумних міст) стає однією з ключових моделей майбутнього публічного управління, спрямованої на підвищення якості життя громадян через інноваційні технології. Смарт-міста об'єднують інформаційні технології з управлінськими процесами, що дозволяє оптимізувати використання міських ресурсів, забезпечувати екологічну стійкість, та покращувати взаємодію між громадянами та органами влади. В Україні, де проблеми урбанізації та інфраструктури є актуальними, ідея смарт-міст також набирає обертів, що вимагає вивчення як українського, так і світового досвіду.

Концепція смарт-міст передбачає інтеграцію новітніх технологій, таких як Інтернет речей (IoT), великі дані, штучний інтелект та автоматизовані системи управління, у міське середовище. Важливою складовою смарт-міста є створення ефективної інфраструктури, яка дозволяє в режимі реального часу збирати, аналізувати і використовувати дані для прийняття управлінських рішень. Це включає моніторинг дорожнього руху, управління енергоресурсами, забезпечення безпеки, та підтримку екологічної рівноваги [1].

Світовий досвід показує, що успішні проекти смарт-міст реалізовані в багатьох країнах, таких як Сінгапур, Барселона, Лондон та інші. В цих містах використання технологій не лише покращує якість життя мешканців, але й сприяє розвитку економіки та залученню інвестицій. Зокрема, у Сінгапурі активно впроваджується система "розумного" транспорту, яка оптимізує рух на дорогах і зменшує затори. У Барселоні смарт-місто охоплює ініціативи з управління енергією та водними ресурсами, що сприяє екологічній стійкості міста.

У багатьох європейських країнах концепція смарт-міст впроваджується як важливий елемент сучасного міського управління. Деякі з найвідоміших прикладів включають Барселону (Іспанія), Амстердам (Нідерланди), Копенгаген (Данія), Відень (Австрія), Гельсінкі (Фінляндія) та Стокгольм (Швеція). Кожне з цих міст демонструє унікальний підхід до впровадження технологій, адаптований до місцевих умов та потреб [2; 3].

Іспанія (Барселона) є одним з провідних прикладів смарт-міста в Європі. Місто впровадило численні технологічні рішення, серед яких: "розумні" паркувальні місця, які інформують водіїв про доступні місця через мобільний додаток; автоматизовані системи управління освітленням, які знижують

енергоспоживання; та сенсори для моніторингу якості повітря та рівня шуму. Барселона також активно використовує відкриті дані, щоб громадяни могли брати участь у прийнятті рішень щодо міських проектів.

Амстердам відомий своїм підходом до сталого розвитку в рамках концепції смарт-міста. Тут впроваджено системи "розумного" енергоспоживання, зокрема інтеграція відновлюваних джерел енергії та система зберігання енергії в батареях, яка допомагає стабілізувати енергомережу. Крім того, місто розвиває інтелектуальну транспортну інфраструктуру, включаючи "розумні" світлофори, які допомагають зменшити затори і покращити якість пересування містом.

Данія (Копенгаген) є світовим лідером у сфері екологічно орієнтованих рішень для смарт-міста. Місто поставило за мету стати першим вуглецево-нейтральним містом до 2025 року. Для цього використовуються різні інноваційні технології, такі як системи управління енергією в будинках, "розумний" транспорт (зокрема велосипеди з інтегрованими датчиками) та проекти з управління стічними водами для захисту від повеней.

Австрія (Відень), визнана одним з найбільш "розумних" міст у світі, інвестує у розвиток інфраструктури для забезпечення високої якості життя громадян. Тут впроваджуються "розумні" системи управління транспортом, енергоспоживанням і комунальними послугами. Також місто активно використовує технології для інтеграції громадян у процеси прийняття рішень, надаючи доступ до інформації через цифрові платформи.

Фінляндія (Гельсінкі) розвиває концепцію "розумного" транспорту та інтегрованих мобільних рішень, які дозволяють мешканцям легко переміщатися містом, використовуючи різні види транспорту. Місто також активно працює над зниженням вуглецевих викидів, впроваджуючи енергозберігаючі технології в житлових та комерційних будівлях.

Швеція (Стокгольм) є піонером у впровадженні смарт-рішень для управління містом. Тут активно розвиваються цифрові платформи для забезпечення громадян послугами, зокрема системи управління енергоспоживанням, "розумне" освітлення та управління відходами. Місто також впроваджує проекти з інтеграції інтернету речей (IoT) у міське середовище для оптимізації ресурсів.

В Україні концепція смарт-міст тільки починає активно розвиватися, зокрема у таких містах як Київ, Львів, Вінниця та Харків. Впроваджуються окремі елементи смарт-міст, такі як інтелектуальне управління транспортом, системи відеоспостереження, цифрові платформи для надання публічних послуг. Проте, масштаби цих ініціатив значно поступаються європейським прикладам через обмежені фінансові ресурси, нерозвинену цифрову інфраструктуру та недостатній рівень інноваційної культури.

У порівнянні з європейськими містами, українські міста мають великий потенціал для розвитку, але потребують комплексного підходу, включаючи значні інвестиції, державну підтримку та активну участь громадян і приватного сектору. Важливим кроком є вивчення та адаптація успішного європейського досвіду до українських реалій.

Європейські смарт-міста демонструють успішні моделі інтеграції технологій у міське управління, що сприяє підвищенню якості життя громадян і сталому розвитку. Україна має значний потенціал для впровадження цих підходів, проте для досягнення успіху необхідно враховувати особливості національного контексту, забезпечити систематичну підтримку держави та залучити приватні інвестиції. Лише тоді українські міста зможуть повноцінно реалізувати концепцію смарт-міста та наблизитися до рівня європейських прикладів.

Смарт-міста є перспективною моделлю майбутнього публічного управління, яка вже успішно реалізується в багатьох країнах світу. Вони дозволяють оптимізувати міські процеси, підвищити якість життя громадян та забезпечити сталий розвиток міст. В Україні впровадження смарт-міст може стати потужним інструментом для вирішення наявних проблем урбанізації та модернізації міської інфраструктури. Для цього необхідно вивчати світовий досвід, адаптувати його до українських реалій і активно інвестувати в розвиток цифрових технологій і міської інфраструктури. Тільки тоді смарт-міста зможуть стати невід'ємною частиною сучасного публічного управління в Україні.

Список літератури

1. SMART-інфраструктура у сталому розвитку міст: світовий досвід та перспективи України. URL: <https://razumkov.org.ua/uploads/other/2021-SMART-%D0%A1YTI-SITE.pdf>.
2. Jimenez J.R.P. Mainstream and evolutionary views of technology, economic growth and catching up. – Journal of Evolutionary Economics, 2019, Vol.29, p.823-852, URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s00191-019-00606-1.pdf>.
3. Communication from the Commission on the EU Security Union Strategy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1596452256370&uri=CELEX:52020DC0605>.

CURRENT STATE OF FIRE HAZARD OF TUNNELS IN UKRAINE

Shkarabura Ihor Mykolayovych,

d-r. filosofii, Deputy Head of the Center - Head of the Department of Substances and
Materials, Institute of Public Administration and
Scientific Research on Civil Protection,

Zazimko Aleksandr Vitaliyovych

Nauchnyy sotrudnik otdel elektrotekhnicheskikh izdeliy,
Nauchno-ispyatel'nyy tsestr
Institute of Public Administration and
Scientific Research on Civil Protection,

Ratushnyy Aleksey Viktorovich

Mladshiy nauchnyy sotrudnik otdela veshchestv i materialov
Nauchno-ispyatel'nyy tsestr
Institut gosudarstvennogo upravleniya
i nauchnykh issledovaniy po grazhdanskoy zashchite

The fire safety rules of Ukraine regulate the use of primary fire extinguishing agents at electrical installations. According to these rules, sand, water and fire extinguishers of all brands can be used to extinguish electrical installations that are not under voltage. If the electrical installation is under a voltage of up to 1000V, it is allowed to use only powder, aerosol or carbon dioxide fire extinguishers to suppress ignition or smoke sources in compliance with all safety rules.

The experience of operating cable tunnels shows that various accidents often occurred and are occurring in them. Let's consider the situations that occur in more detail. Accidents in operated tunnels, associated with sudden total or partial damage to structures and equipment, fires and explosions, air pollution, flooding with water, often lead to long-term cessation of tunnel operation, cause economic losses, and in some cases - injuries and deaths [1-14].

Accident –destruction of structures and (or) technical devices used at a hazardous production facility, uncontrolled explosion and (or) release of hazardous substances. Tunnels belong to dangerous production facilities - underground works are carried out in tunnels, harmful and dangerous substances are transported [15].

Fires are a particular danger for operated tunnels. Thus, during the largest fire on the London subway in 1987, 30 people died, and the premises of the "King's Cross" station were completely destroyed. After this accident, the station underwent reconstruction. One person died and 23 were injured in a fire in an underwater tunnel under the bay in San Francisco in 1979. In the same year, 7 people died and 2 were injured in a fire in the Nyhodzaka highway tunnel in Japan. During the 13 years of operation of the tunnel under the Elbe River in the city of Hamburg 20, 36 fires

occurred. As a result of a fire on the Baku subway in 1995, about 300 people died [16]. In 1979, a fire broke out in the Nihodzaka tunnel in Japan, which could not be extinguished for 7 days, and 127 trucks, including 2 tankers, as well as 46 cars burned. In 1999, the duration of the fire in the Mont Blanc tunnels was 50 hours, 23 trucks, 10 cars, 2 ambulances, and 1 motorcycle burned. In 1999, 16 trucks and 24 cars burned in the fire in the Austrian Tauern tunnel. In the Viamalatunnel (Switzerland) (length 760 m) on September 16, 2006, when 2 passenger cars collided with a bus, a fire broke out, killing 9 people and injuring 5. The tunnel was closed for 8 days [17]. When designing cable tunnels, the task of ensuring maximum safety of people when using these structures is in the first place. So, for example, the main focus during the design of the Elbe tunnel (under the English Channel) was also safe operation. Security issues were resolved in this way. In the upper part of the tunnel cross-section, a multi-layer protective coating was installed, as well as a smoke outlet that can be opened every 60 m automatically. 64 fans for longitudinal ventilation are installed in parallel. Also, the tunnel has an uninterrupted supply of electricity, which allows you to turn on the ventilation equipment at full power, lighting and other systems in the event of an accident. The maximum speed of traffic (trains) through the Eurotunnel is 160 km/h. travel time from one terminal to another is 33 minutes. Moreover, when traveling through the tunnel, passengers remain in their vehicles. The main causes of accidents in tunnels are errors caused by insufficient qualifications or negligence in the work of researchers, designers, builders and operators; violation of regimes, norms and parameters established by safety rules, instructions, management, other normative documents; untimely inspections, repairs; structural defects of the equipment, its insufficient reliability, non-compliance of the equipment and materials with the requirements of the standards. At the same time, the main causes of fires and explosions in operated tunnels are the sudden ignition of vehicles in the event of their malfunction, collisions or collisions (especially such vehicles that transport flammable or explosive goods), as well as malfunctions of electrical equipment in the tunnel. But accidents occur not only during the operation of tunnels, but also during their construction. The frequency of accidents in tunnel construction, the severity of accidents is higher than in other branches of construction, which is due to the specifics of underground work [18]. In order to reduce the level of risk of emergency situations and to avoid the repetition of those that took place in the practice of construction and operation of tunnels, annual errors that cost people's lives, huge unproductive capital investments that led to a significant extension, and sometimes to disruption of the construction completion date, it is necessary to study the world tunneling experience. The fires that occurred in the tunnels of Europe showed that it is necessary to develop new technical solutions. For example, equipping the tunnel with high-pressure water supply. In the place of fire, nozzles will be activated and water will be sprayed on the burning vehicle, which will lower the temperature and, therefore, the formation of toxic gases. Accidents in underground structures are characterized by rapid development, high temperature, dense smoke, filling of structures with toxic gas-air mixtures (TSV) and can be long-lasting (up to several days). The rapid filling of the underground construction of the DHW requires solving the issues of effective smoke protection,

ensuring safe evacuation, and creating conditions for the successful work of special emergency response units [19-21]. Thus, the world and domestic experience of construction and operation of tunnels has shown that fires are a great danger for people in tunnels. At the beginning of this millennium, there were several large fires with human casualties in road tunnels in Europe. At the same time, the existing means of fire protection do not provide an adequate level of safety. During the inspection of fire and man-made safety, inspectors are interested in: declaration of compliance of the material and technical base of the economic entity with the requirements of the legislation on fire safety. This document is not needed by all economic entities, real estate tenants can operate without it, if the declaration for the real estate object is registered by the owner of this real estate object. This is only an indicative list of organizational and administrative documents, and in order to avoid a fire and its consequences (damage and destruction of property, causing harm to people's health and life), it is necessary to take real fire-fighting measures.

References:

1. Hsu W. S. et al. Analysis of the Hsuehshan Tunnel Fire in Taiwan //Tunnelling and Underground Space Technology. – 2017. – T. 69. – C. 108-115.
2. Ji J. et al. Influence of aspect ratio of tunnel on smoke temperature distribution under ceiling in near field of fire source //Applied Thermal Engineering. – 2016. – T. 106. – C. 1094-1102.
3. Niu Y., Li W. Simulation Study on Value of Cable Fire in the Cable Tunnel //Procedia Engineering. – 2012. – T. 43. – C. 569-573.
4. Zhao Y., Zhu G., Gao Y. Experimental Study on Smoke Temperature Distribution under Different Power Conditions in Utility Tunnel //Case Studies in Thermal Engineering. – 2018.
5. Tian X. et al. Full-scale tunnel fire experimental study of fire-induced smoke temperature profiles with methanol-gasoline blends //Applied Thermal Engineering. – 2017. – T. 116. – C. 233-243.
6. Modic J. Fire simulation in road tunnels //Tunnelling and underground space technology. – 2003. – T. 18. – №. 5. – C. 525-530.
7. Vaari J. et al. Numerical simulations on the performance of water-based fire suppression systems //VTT Technol. – 2012. – T. 54.
8. Brahim K. et al. Control of Smoke Flow in a Tunnel //Journal of Applied Fluid Mechanics. – 2013. – T. 6. – №. 1.
9. Zhong W. et al. A study of bifurcation flow of fire smoke in tunnel with longitudinal ventilation //International Journal of Heat and Mass Transfer. – 2013. – T. 67. – C. 829-835.
10. Sun J. et al. Experimental study of the effectiveness of a water system in blocking fire-induced smoke and heat in reduced-scale tunnel tests //Tunnelling and Underground Space Technology. – 2016. – T. 56. – C. 34-44.
11. Zhang P. et al. Experimental study on the interaction between fire and water mist in long and narrow spaces //Applied Thermal Engineering. – 2016. – T. 94. – C. 706-714.

12. Dmitrovsky S.Yu. Justification of fire extinguishing parameters in a cable tunnel by recirculation of combustion products: autoref. dis-y on acc. of science candidate degree technical Sciences: specialist 21.06.02 "Fire safety". / Serhiy Yuriyovych Dmitrovsky. - Lviv, 2008. - 19 p.
13. Chen C. et al. Experimental investigation of pool fire behavior to different tunnel-end ventilation opening areas by sealing //Tunnelling and Underground Space Technology. – 2017. – T. 63. – C. 106-117.
14. Liang Q. et al. Numerical studies on the smoke control by water mist screens with transverse ventilation in tunnel fires //Tunnelling and Underground Space Technology. – 2017. – T. 64. – C. 177-183.
15. Order of the Ministry of Emergency Situations of Ukraine dated September 22, 2011 N 1017 "On the approval of the Recommendations on the organization of fire extinguishing by units of the Ministry of Emergency Situations at industrial facilities of increased danger with the presence of dangerous chemicals".
16. Fennell, Desmond. Investigation into the King's Cross Underground Fire. — Department of Transport, 1988. — ISBN 0-10-104992-7.
17. Ingason H. Fire development in large tunnel fires //Fire Safety Science. – 2005. – T. 8. – C. 1497-1508.
18. Lacroix D. New French recommendations for fire ventilation in road tunnels //Bhr Group Conference Series Publication. – MECHANICAL ENGINEERING PUBLICATIONS LIMITED, 1997. – T. 27. – C. 103-124.
19. Justification and calculation of fire extinguishing parameters with inert gases followed by their recirculation in cable tunnels / V.V. Kovalyshyn, V.M. Kovalchyk, S.I. Goncharenko // Fire safety: theory and practice: coll. of science works – Cherkasy: APB, 2014. – No. 17. – P. 39 – 44.
20. Kovalishyn V. V. Modeling of the effect of steam and gas flows on fire in long ducts // Scientific Bulletin of the Ukrainian Research Institute of Fire Safety. – Kyiv: UkrNDITZ, 2011. – No. 1 (23). - P. 191 - 199.
21. Kovalishyn V.V. Verification of the adequacy of modeling of fire development and extinguishing processes in cable tunnels (in limited volumes) // Scientific Bulletin of the Ukrainian Research Institute of Fire Safety. – Kyiv: UkrNDITZ, 2013. – No. 1 (27). - P. 238 - 44.

СТАН РИНКУ САНІТАРНО-ТЕХНІЧНИХ ВИРОБІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Височанська Олена Валеріївна

к.т.н., доцент кафедри товарознавства, митної справи та управління якістю,
Львівський торговельно-економічний університет

Волос Юрій Ярославович

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, ОПП “Товарознавство та
комерційна діяльність”, спеціальності 076 “Підприємництво та торгівля”,
Львівський торговельно-економічний університет

На сьогоднішній день, на ринку санітарно-технічних виробів в Україні спостерігається висока конкуренція між національними та іноземними виробниками в усіх областях України. В кожній області країни існує понад десять компаній із схожими частками ринку.

У 2022-2023 роках конкуренція у розрізі областей країни значно змінилась в результаті воєнних дій. Найбільше попит зменшився у регіонах, які наближені до агресора або знаходяться біля зони активних бойових дій. Падіння позначилось на зменшенні обсягів продажів вітчизняної та імпоротної продукції рівноцінно. Варто відзначити, що попит в центральній-західній частині України майже не змінився (падіння 1-2%).

Ринок санітарно-технічних виробів в Україні знаходиться у стадії зрілості і на цій стадії перебуватиме ще мінімум десять років. Диференціація санітарно-технічної продукції на ринку є великою. У 2022 році на ринку спостерігався спад, на що вплинув загальний спад будівництва та ремонтних робіт. Проте, у 2023 році, в порівнянні з 2022 роком спостерігаються позитивні очікування ділової активності підприємств будівництва і ремонтних робіт, незважаючи на погіршення ділової активності у 2022 році в порівнянні з 2021 роком [1].

Варто відзначити, що на сьогодні значна кількість вітчизняних підприємств санітарно-технічних виробів долучилися до державної програми із відбудови житла “єВідновлення”, яка передбачає грошову допомогу громадянам, житло яких було пошкоджено чи зруйновано через бойові дії. Додатково, значна кількість компаній також пропонує спеціальні умови для учасників програми “єВідновлення” – додаткові знижки на обрані санітарно-технічні товари.

Довгий цикл заміни санітарно-технічних товарів є основною проблемою, яка впливає на зростання ринку. З метою збільшення обсягів продажів виробники роблять основний акцент на технологічні новинки, оригінальне дизайнерське рішення, екологічність матеріалів та ефективне використання води. Ці фактори синергетично сприяють розширенню ринку санітарно-технічних товарів, утворюючи для учасників можливість задовольнити мінливі споживчі вподобання [2].

До технологічних новинок відносять санітарно-технічні “розумні” товари, які мають значну кількість функцій, що забезпечують додатковий комфорт і гігієну:

- сенсорні змішувачі (реагують на присутність рук або посуду під краном, автоматично вмикають та вимикають воду);
- системи економії води (автоматично регулюють потік води в залежності від потреб);
- системи очищення води;
- системи контролю (виявляють прориви труб та автоматично відключають водопостачання);
- “розумні” водонагрівачі;
- “розумні” унітази;
- інші.

Відповідно, ринок санітарно-технічних виробів в Україні залежить переважно від військово-політичної ситуації, яка впливає на більшість процесів, у тому числі на соціально-економічний фактор.

Список літератури

1. Аналіз ринку сантехніки в Україні 2024 рік. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/issledovanie-rynka/analiz-rynka-keramicheskoy-plitki-v-ukraine-2024-god-1> (дата звернення: 11.08.2024).
2. Костенко О. Г., Сорокіна В. П., Мануйлова А. В. Тенденції розвитку та дизайнерські рішення сантехнічного обладнання в готельному бізнесі. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку агропродовольчої сфери, індустрії гостинності та торгівлі* : тези доповідей Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 2 листопада 2022 р., Державний біотехнологічний ун-т. Харків, 2022. С. 336-337.

ТЕХНОЛОГІЯ ТА ЯКІСТЬ ПРОДУКЦІЇ ЯК СКЛADOVA ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ГОТЕЛЬНО- РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ

Конох Андрій Анатолійович

кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Запорізький національний університет

Конох Олена Євгенівна,

кандидат наук з фізичного виховання і спорту,
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Запорізький національний університет

Політичні та економічні зміни, що відбуваються останнім часом в Україні, поглиблюють ділові і культурні зв'язки між нашою країною й іншими державами. Активізація ділових контактів між суб'єктами господарювання призводить до зростання кількості іноземних туристів, які прибувають в Україну [1, с. 15].

Незважаючи на складний стан розвитку економіки в Україні, сфера ресторанної індустрії має стійку тенденцію до зростання. Ресторанний бізнес є галуззю з високим рівнем конкуренції, що має на меті максимально задовольнити потреби своїх гостей, забезпечити високий рівень комфорту, гарантувати виконання найрізноманітніших побутових, господарських і культурних вимог своїх відвідувачів. Із кожним роком запити щодо рівня цих послуг зростають. Ресторанна справа – це надання такого рівня обслуговування, який би задовольнив і навіть перевершив очікування гостей [2, с. 77].

Зазначені тенденції обумовлюють потребу в комфортабельних підприємствах готельного і ресторанного господарства, в сервісі відповідного рівня. Серед спеціальних дисциплін, які забезпечують підготовку фахівців на рівні бакалавра, здатних організувати виробництво високоякісної продукції харчування науково-обґрунтованими і економічно вигідними способами, важливе місце належить навчальній дисципліні «Технологія та якість продукції ресторанного господарства». У зв'язку із зростанням кількості ресторанних закладів невеликої потужності та різних форм власності, випускник бакалаврату дуже часто в одній особі поєднує керівника виробництва і виконавця. Це зобов'язує випускників оволодівати як глибокими теоретичними знаннями з технології продукції ресторанного господарства так і професійними вміннями її виробництва.

Сучасний фахівець повинен мати підготовку, яка відповідає вимогам виробництва. Він повинен бути творчою особою, вміти застосовувати отримані теоретичні знання для вирішення складних задач, які постійно змінюються. Подальший розвиток закладів харчування вимагає постійних змін у виробництві

з метою впровадження нових видів кулінарної продукції для задоволення попиту споживачів [3, с. 57].

Проблеми розвитку ресторанного господарства та туристичної індустрії досліджували М.І. Кабушкін, В.А. Квартальнов, М.П. Мальська, Н.О.П'ятницька, Дж.Р. Уокер, А.Д. Чудновський та ін. Більшість публікацій стосуються специфіки організації туристичної діяльності загалом або того чи іншого аспекту розвитку ресторанного господарства. Проте мало дослідженими залишаються проблеми професійної підготовки висококваліфікованих фахівців готельно-ресторанної справи з технології продукції та дизайну страв ресторанного господарства.

Метою статті є висвітлення ролі і місця навчальної дисципліни «Технологія та якість продукції ресторанного господарства» у процесі професійної підготовки студентів спеціальності «готельно-ресторанна справа».

Навчальна дисципліна «Технологія та якість продукції ресторанного господарства» відповідає сучасним вимогам вищої освіти – професійній компетентності та є базовими для подальшого вивчення економічних дисциплін: «Бізнес-планування в готельному та ресторанному господарстві», «Експертиза якості надання послуг готельного і ресторанного господарства», «Менеджмент готельного та ресторанного господарства», «Моніторинг світового ринку готельних і ресторанних послуг» та ін., які будуються на знаннях, отриманих під час опрацювання цієї дисципліни.

Згідно навчального плану дисципліна відноситься до основних (фундаментальних) дисциплін нормативної частини підготовки, утворюючи суміжні зв'язки з дисциплінами свого розділу та іншими циклами підготовки (циклом соціально-гуманітарної підготовки, циклом природничо-наукової та загальноекономічної підготовки).

У процесі вивчення дисципліни в студентів формуються професійно-орієнтовані знання, практичні вміння та навички стосовно професійної діяльності.

Методика викладання предмету «Технологія та якість продукції ресторанного господарства» визначається системою модульного навчання, що, в свою чергу, започатковує концепцію формування професійного мислення фахівця та має відповідати вимозі «якості сфери послуг», що визначає взаємовідносини виробника та споживача ресторанних послуг. Детермінантом концепції має стати повторне звернення клієнта.

Навчальна дисципліна «Технологія та якість продукції ресторанного господарства» формує у студентів базові знання з технології виробництва кулінарної та кондитерської продукції, оволодіння основними правилами обробки продуктів харчування для отримання готової продукції, оволодіння професійними знаннями, навичками та вміннями щодо підготовки виробничих процесів у закладах ресторанного господарства, випуску кулінарної продукції та її споживання.

Отримані майбутніми фахівцями знання, вміння та практичні навички сприятимуть успішному професійному становленню, що є дуже важливим, адже

практичне застосування набутих теоретичних знань допоможе студентам оволодіти навиками роботи в підприємствах ресторанного господарства та відрегулювати його успішну діяльність ресторанного закладу.

У процесі навчання студенти отримують необхідні знання під час проведення аудиторних занять: лекційних, практичних (семінарських). Особливе значення в процесі вивчення та закріплення знань відіграє самостійна робота студентів.

Таким чином, дисципліна «Технологія та якість продукції ресторанного господарства» є обов'язковою, професійно спрямованою дисципліною в навчальному процесі підготовки фахівців сфери обслуговування, охоплює великий об'єм матеріалу та вивчається протягом двох років навчання бакалаврів. Її вивчення направлено на формування у студентів системи знань та вмінь з організації діяльності ресторанного підприємства, технологічного процесу обслуговування туристів у ресторані.

Навальна дисципліна «Технологія та якість продукції ресторанного господарства» допомагає студентам краще ознайомитися зі своєю майбутньою спеціальністю, прискорює процес адаптації до специфічних умов професійної діяльності в сфері гостинності, розширює знання про роль, значення та організацію харчування туристів у ресторанах.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленні інформаційної складової курсу та посиленні навчально-методичного комплексу викладання даної дисципліни.

Список літератури

1. Василенко О. В. Необходимость подготовки специалистов к инновационным механизмам управления предприятиями ресторанного бизнеса. /European Applied Sciences: nationales ISSN Zentrum für Deutschland (Национальный центр ISSN Германии), 2014. р. 51-54.

2. Мостова Л. М. Організація обслуговування на підприємствах ресторанного господарства. Київ: Ліра-К, 2010. 308 с.

3. Яшина О. В. Особливості розвитку ресторанного господарства в Україні
URL: http://www.tourlib.net/statti_ukr/yashyna.htm.

Scientific publications

MATERIALS

The II International Scientific and Practical Conference
«Problems of modern youth and the latest methods of assistance»

Hamburg, Germany. 172 p.
(September 09-11, 2024)